VITI IV-të Nr. 3

BULETIN

I INSTITUTIT TË SHKENCAVET

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

BOTIM I INSTITUTIT TË SHKENCAVET

TIRANË 1950

REDAKSIA:

Kryeredaktor : KOL PAPARISTO
Redaktorë : ALEKSANDER XHUVANI, SOTIR ANGJELI,
ALEKS BUDA, ISMAIL TOPÇIU.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

PAJTIMI:

Për një vit . . . . . lek 80
Jashtë shtetit . . . . . » 160

INSTITUTI I SHKENCAVET
TIRANË Tel. 23-43

KONSTANDIN NELKO-KRISTOFORIDHI
(1830-1895)

Monografi mi jetën dhe botimet e tij

nga

DH. S. SHUTERIQI

(vijon nga Nr. 1-2, 1950)

b) Ribotimet e bame jo ma nën kujdësin e Kristoforidhit vetë. Botimet postume.

Më 1884, në gusht, Kristoforidhi u vendos n'Elbasan, mbasi i preu marrëdhaniet me Shoqëninë Biblike. Po shoqënia e kish pasë punëtor me rrogë dhe përkthimet qi ai bani, mbetën pronë e saj. Andaj dhe shoqënia i ribotoi kur desh, dhe jo vetëm kaq, po edhe i preku në gjuhën e tyne. Nuk dimë taman se në ç'vit, po përpara 1889-s, shoqënia muer në shërbim të saj Gjerasim Qiriazin (1866—1912), nën kujdesin e të cilit u banë, tue filiue prej atij viti, ribotimet e Kristoforidhit. Qiriazi qe ai qi e preku gjuhën e tyne. Nuk dimë qi shoqënia të ketë përdorë tjetër njeri për këte punë.

32) TO KATA MATTHAION AGION AYAGGELION PARAFRASTHEN EK TOY ARHETYPOY ELLINIKOY. SHËNJTI UNGJILL PAS MATTHEUT KËTHYERË PREI GREQISHTESË VIETËRË SHQIP NDË GLUHË TOSKËRISHTE. KONSTANTINOPOLË, ndë shtypa-shkronjë të A. H. Bojaxhianit. 1886.

Në 8, fq 92, + 2 fl të panumërueme. Sipas Legrand (94). S'e kemi pamë. Duhet të jetë ribotim identik me ate të vitit 1878, me sa kuptohet nga ribotimi qi do të përshkruejmë ma poshtë.

33) TO KATA LOYKAN AGION EYAGGELION PARAFRASTHEN EK TOY ARHETYPOY ELLINIKOY. SHËNJTI UNGJILL PAS LLUKËSË KËTHYERË PREI GREQISHTESË VIETËRË SHQIP Ndë gluhë Toskërishte. KONSTANTINOPOLË. Ndë shtypa-shkronjë të A. H. Bojaxhianit. 1886. (95)

Në 8 fq, 100, + 2 fl të panumërueme. Ribotim identik me atë të *Dhiatës së re* 1879. Që tani. me gjith këte, ndonji ndryshim fort i rallë gjuhe (kryesisht vokabulari) ka qenë bamë në përkthimet e Kristoforidhit.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

34) TË BËRËTË KTHYERË SHQIP Ndë të folë Toskërisht. BUKURESHT ndë shtypë-shkronjë të shoqërisë «Dituria» 1889. (96).

Në 8, fq 253. + 1 fl e panumërueme. Që në titull kuptohet se gjuha e Kristoforidhit asht prekë ku ma shum dhe ku ma pak. Asht i pari libër i Shoqërisë Biblike qi botohet me alfabetin e Stambollit. Sipas nji letre anglisht të dërgueme Kristoforidhit, pas vitit 1889, nga Aleksandër Thompson-i, marrim vesh se qeveria turke dy vjet me radhë ka refuzue të lejojë ribotimin e *Psalltirit* me shkronja greke, kështu qi shoqënia detyrohet tani të pranojë edhe ajo alfabetin e Stambollit. Sipas Thompson-it, ky alfabet asht ma i mirë se ai greqisht apo latinisht qi pat përdorë Kristoforidhi, fort të ngarkuem me shenja diaktrike (97). Vetëm, kërkon Thompson-i, fjalët të theksohen në zanoren e tyne tonike (si në greqishtet), gja qi nuk vihet re në gjith botimet e Bukureshtit. Refuzimi i qeverisë turke qi të botohen libra shqip me alfabetin grek, munt të ketë qenë nji pretekst për të pengue botimet shqipe, qi tani kanë marrë nji zhvillim mjaft të math. Po ka të ngjamë qi, në këte mes, të ketë luejtë rol Naim Frashëri, anëtar i Komisionit të Çensurës së Turqisë, i cili kështu desh të pengojë botimin e librave shqipe me nji alfabet të huej, sidomos me alfabetin grek, tani qi nji pjesë e mirë e shqiptarëve qenë marrë vesh për nji alfabet të përbashkët dhe qi filluen të botohen radhazi me te në Bukuresht (98). Në nji letër të tij, qi duhet të jetë e vitit 1896, Naimi i qahet nji miku të Bukureshtit se Shoqënia Biblike rifilloi t'i shtypi librat e saj me alfabetin grek. Asht fjala për nji ribotim të *Psalltirit* me këte alfabet, dhe për të cilin do të flasim ma poshtë. Ja fjalët e Naimit: «Protestanëtë upendohnë dhe shtypnë këngët e Davitit me shkronjat' e mërzitura të para! mënt o Perëndi! Po më kanë dhënë fjalë se dot' i shkruajnë të gjitha me radhë me shkronjat' e ra». (99) Vërtet, ma vonë, ribotimet e librave të Shoqënisë Biblike do të bahen me shkronjat e Stambollit, gjer më 1912. Sipas Thompson-it, dy botimet e vitit 1889, me shkronjat e Stambollit, qarkulluen lirisht në Turqi, d.m.th. se çensura, me fjalë të tjera Naimi, nuk i penguen.

35) UNGJILLI PAS MATTHEUT KTHYERË PREJ ELINISHTESË SHQIP Ndë të folë Toskërisht. BUKURESHT ndë shtypë-shkronjë të shoqërisë «Dituria» 1889. (100)

Në 8, fq 154, + 2 fl të panumërueme. Ribotim i dytë me alfahetin e Stambollit, tanskriptue disahere me gabime, veç ndryshimeve, sado të rralla, të gjuhës së origjinalit.

36) PSALLTIRI KTHYERË ME KUJDES PAS EVRAISHTESË. KONSTANTINOPOJË Ndë shtypëshkronjët të A. H. Bojaxhianit. 1895 (101)

Në 16, fq 141. + 4 fl të panumërueme, nga të cilat dy në fund përmbajnë «Të lajthiturat». Asht ribotimi për të cilin fliste Naimi në

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODËR MARIN BARLETI

letrën qi zumë me gojë: me alfabet greqisht. Me gjith këte, gjuha, sado pak, asht prekë, gja qi vihet re që në titull. Libri u botue tamam n' ate vit kur vdiq Kristoforidhi, po duket se duel prej shtypit pas vdekjes së tij, sepse letra e Naimit mban datën «5 Vjeshtë». Mbas titullit, asht leja e bollimit turqisht.

37) Gjahu i Malësorëvet — Hieja e Tomorrit. PREJ KONSTANTIN KRISTOFORIDHIT ELBASANASI.

Botue te revista ALBANIA, e drejtueme prej Faik Be Konicës, në Bruxelles. Viti 6 (1902) Nr. 4 (prill-maj), 6 (korrik), 10 (nanduer). Toskënisht. Nuk dimë se si ra në dorë të F. Konicës dorëshkrimi i Kristoforidhit dhe se çfarë u ba ma vonë ky dorëshkrim. Vepra ka qenë shkruejtë edhe në dialekt gegë të mesëm, si dhe në dialekt gegë të veriut, sikundër do ta shohim. Botimet e këtyne versioneve dhe njani dorëshkrim qi kemi pamë, mbajnë datën 1884. Nga ana tjetër, n' Elbasan tregohej se, kur erth Kristoforidhi prej Stambolli dhe u vendos aty mësues, e kishte pasë shkrue veprën, sepse ua kërdonte nxanësve në klasë. Interesante asht të krahasojmë nji copë të saj me gjuhën e Naimit më 1886 sepse tani kemi të bajmë me nji vepër origjinale të Kristoforidhit, ku toskënishtja, domosdo asht ma e vetvetishme se në përkthimet. Po të hiqen *ë*-të e teprueme t'auktorit dhe të zavendësohet ndonji fjalë qi ma nuk përdoret, gjuha tij tingëllon njisoj me toskënishten e sotme. Naimi dhe rilindasit e tjerë gjetën pra nji toskënishte të pjekun, të cilën e ngritën në rangun e nji gjuhe të vërtetë letrare dhe kulture.

KRISTOFORIDHI 1884.

Ngarkoni shpejt, e mos flisni tepërë se na zuri nata këtu. Edhe si të ngarkoni barrëtë, ngilni kafshëtë me vrap, të bëhi erë udhëse, e të vini drejtë e ndë shtëpi t'ime, se ne po shkojmë përpara jush. Shkoni përpara, o gjahtarë, e ecëni me vrap, të zëmë pshatinë me kohë përpara se të erret' e të na zërë nata mb'udhë. Si të vemi ndë shtëpi, atje po ndajmë gjahunë, e po e bëjmë kaqë pjesësh sa gjahtarë jemi, e shtiem shortë të marrë gjithë se cili pjesën e tij që t'i bjerë e të vejë ndë shtëpi të tij, të hajë e të pijë e të bëjë zëmërën e mirë.

NAIM FRASHËRI 1836.

Ishte dimër i keq një mot, dëbora bij e pa prerë, dheu tejpërtej ish mbuluarë, udhëtë ishinë zënë, njeri z'dil dot nga shtëpija, bota ish si e shkretë. Kaçeja ish një vash' e vogëlë gjashtë vjeç, po ish shum' e urtë e fort e mirë. Një ditë kish ndërmur' atërë dritaresë dhe kish marrë filetorenë e mësonte, edhe shkonte dëborënë, që bij. Një zok i vrët' e i varfërë, erdhi në dritaret edhe thirri: ciu, ciu, ciu. Kaçeja ungrit e gjeti pakëzë bukë edhe e dërmoj, pasdaj hapi qelqin'e dritaresë dhe i dha drudhëtë zogut. (102)

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

38) LEKSIKON TIS ALVANIKIS GLOSSIS YPO KONSTANTINOY KRISTOFORIDOY. EN ATHINAIS TYPOIS P.D. SAKELLARIOY 1904.

Në 8, faqe 502, + 4 fl të pa numërueme. Në fl 2 ka nji parathanje të shkurtën, pa firmë, datue prej Athine 1904, ku shënohet se *Fjalori* u botue ashtu sikundër e la auktori kur vdiq.

Kjo vepër e madhe e Kristoforidhit, qi dëshmon për nji punë shkencore të shëndoshë dhe qi, munt të themi, bashkë me *Gramatikën* e tij, heth bazat e një shkence shqiptare të gjuhës në kohë mjaft të herëshme, kohë robnie të zezë dhe persekutimi, kjo vepër ka nji histori të gjatë, qi njihet pak dhe fort keq; ne do ta saktësojmë këtu shkurt.

Sikundër e thamë ma nalt, albanologu francez Dozon u takue me Kristoforidhin në Tiranë, maj 1874. Ai na mëson se «Kristoforidhi ka njizet vjet qi punon për hartimin e një fjalori të math shqip-greqisht, për të cilin më thosh — shkruen Dozon-i — se ka mbledhë që tani afër dyzet mijë fjalë». Sipas kësaj dëshmie, Kristoforidhi duhet ta ketë nisë punën për *Fjalorin* që më 1854. Asht viti kur botohet vëllimi i dytë i *Studimeve shqiptare* të Hahn-it, i cili mban edhe nji fjalor mjaft të math shqip-gjermanisht dhe gjermanisht-shqip. Pjesa e parë ka rreth gjashtë mijë fjalëve. E pra, dihet se Krisfoforidhi e ka përdorë punën e Hahn-it në hartimin e veprës së vet (103). Në letrën qi zumë me gojë ma nalt, Naim Frashëri vete gjer sa të thotë se landën ai e muer «këtu këtje nga një radhua, që ka bërë Hahni». Kjo nuk asht e vërtetë. *Fjalori* i Kristoforidhit, me gjith se dyzet mijë fjalë s'i ka, munt të ketë rreth pesëmbëdhjetë mijëve, po të shtihen në numër edhe sinonimet e ndryshme qi ai ka dhanë për nji shumicë fjalësh, po qi s'i ka radhitë veç, si asht zakoni në leksionografi (ndofta për të kursye vendin). Nga ana tjetër, Kristoforidhi tregon ma të shumtën e herës vendin ku e ka dëgjue ose marrë fjalën, gja qi Hahn i s'e ban. Sidoqoftë, ka shumë ngjamë qi ai të jetë nisë nga puna e këtij, tue e marrë për bazë. Më 1854, Kristoforidhi asht në Durrës dhe prej këndej do të shkojë në Patras dhe pastaj në Krime, ku qe dragoman pranë mercenarëve mirditas. E pra, në dorëshkrimet e tij, haset edhe landë gjuhësore prej Mirdite: ndonji kangë popullore. Kjo tregon se gjatë luftës, ai asht interesue edhe për gjuhën dhe letërsinë popullore të mirditasve. Po të kemi parasysh punën e madhe qi i u ka dashë të bajë për *Fjalorin*, njizet vjetët për të cilat na flet Dozon-i s'janë tepër. Pa dyshim këtë punë Kristoforidhi e bani. Në dorëshkrimet e tij gjejmë të shkruem më dorën e tij një kapak, qi mban titullin e plotë të *Fjalorit*, të formuluem kështu greqisht: «LEKSIKON tij Alvanikis glossis syntahthen ypo toy Konstantinoy Hristoforidoy eks Alvanoypoleos. Tomos ai 1870-18..» Kjo datë na sqaron mjaft: asht ajo kur auktori i u vu redaktimit të veprës. Se kur do ta mbaronte, ai nuk mund ta dinte. Nuk ishte fjala ma tani vetëm për të rrjeshtue landën, po për të dhanë përkufizimet, frazeologjinë e nevojëshme etj. Më 1881,

BIBLIOTEKA PUBLIKE "NAIM FRASHËRI" SHKODËR

Fjalori ka qenë gati, sipas Kristoforidhit vetë (104). Pra i u deshën të pakën dhjetë vjet për ta redaktue. Punën, Kristoforidhi e nisi në Stamboll dhe këtu mbase e kreu, po në Tiranë, gjatë viteve 1872-78, e bani ma të madhen. Më 1882, sipas nji dokumenti qi kemi, Kristoforidhi u muer vesh me Shoqëninë e Stambollit për botimin e *Fjalorit* në këte qytet. Shoqënia s'kish në dorë të holla aq sa duheshin dhe ra në marrëveshtje me degën e saj të Bukureshtit qi t'i dërgonte kjo të hollat qi kish mbledhun. Kemi nji letër të datës 24 korrik 1882, qi Shoqënia e Stambollit i drejton degës, letër e firmueme nga Kristoforidhi herën e parë, pastaj nga Jani Vreto, Naim Frashëri, Sami Frashëri etj. Kristoforidhi, qi nji herë ka pasë kërkue si shpërblim pesëqint copë libra, përveç qi shoqënia do të paguante ate dhe dy ndihmës për sa kohë do të shtypej vepra, të cilën do ta mikqyrte vetë, — thotë letra — «ja fal shoqërisë pa dashurë të marë pesë qint copë». Përveç kësaj, auktori merr përsipër qi «fjalëtoreja të jet' e këthyerë edhe më tri gjuhë të tjera, greqisht, italisht edhe turqisht» (105). Ku qe arësyeja qi *Fjalori* nuk u botue, kurse i njejti dokument na mëson se shoqënia ka ma shum pare seç lypseshin për këte punë («shtatë qint e njëzet napoleonë») dhe fitimi do t'ishte i math («më tepërë se dy për një»)? Kjo çashtje nuk sqarohet. Kristoforidhi vetë na mëson se shqiptarët e Bukureshtit i duelën fjalës dhe flet randë kundër tyne (106). Pas kësaj mosmarrëveshije, ai u përpoq të botojë *Fjalorin* me tjetër mënyrë. Më 1884 shohim se merr leje për botim nga çensura turke (107). Ma vonë duket se ra në kontakt edhe me botues gjermanë, të cilët nuk e shtypën veprën për arsye se ishte shqip-greqisht, se greqishtja e re nuk asht nji gjuhë fort e njohun; ata do të kishin dashë ma mirë qi *Fjalori* të qe shqip-gjermanisht apo shqip-latinisht (108). Ndërkohë, sikundër na e mëson Weigand-i, i cili e pa veprën dhe u enthusias për te, Kristoforidhi e ripunonte dhe e shtonte *Fjalorin* (109). Pas vitit 1889, në letrën qi përmendëm, Thompson-i e këshillon qi të mos e lajë veprën me alfabet greqisht, se «qeveria nuk do ta lejojë për ta botue»; nga ana tjetër, gegët nuk do ta përdorin; asht ma mirë qi ai pra ta vejë në alfabetin e Stambollit, kërkon të thotë tërthorazi Thompson-i, i cili e këshillon dhe ta ripunojë simbas ndonji fjalori të ri t'anglishtes ose greqishtes, duke i shtuem edhe fjalët e ra dhe termat shkencore të krijueme në shqipe; së fundi, e këshillon t'ia ofrojë veprën Shoqënisë së Bukureshtit, e cila ta botojë sipas konditave qi do të caktojë ai vetë, duke e kqyrë ai vetë botimin dhe duke i bamë ndryshimet qi do të shohi të nevojëshme. «Puna juej asht fort e madhe — i shkruen Thompson-i — dhe ka për të sjellë edhe nji përfitim tjetër shum të math për kombin tuej». A mos u përpoq Kristoforidhi ta botojë *Fjalorin* me anë të Shoqënisë Biblike dhe kjo s'e muer përsipër? Nji gja e tillë duket sikur spikat prej fjalëve të Thompson-it. Prap nga këto fjalë, mësojmë se duhet të ketë pasë kundërshtime të mëdha për *Fjalorin*,

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKOLLORE "MARIN BARLETI"

sepse ky qe hartue shqip-greqisht dhe me shkronja greke. Kjo gja dilte edhe nga letra e Shoqënisë së Stambollit, sipas së cilës, Kristoforidhi pat marrë përsipër ta kthejë *Fjalorin* edhe italisht e turqisht — për të kënaqë, me fjalë të tjera, edhe katolikët me muhamedanët, përveç ortodoksëve qi kënaqeshin me greqishten. Këto gjana viheshin re fort ahere. Nga fundi i jetës së tij, Kristoforidhi iu drejtohet sërisht shqiptarëve të Bukureshtit për botimin e veprës, sipas nji cope letre qi na ka arritë prej tij, po qi nuk mban datë. Ja seç shkruen në mes të tjerash: «Fjalëtoreja ime nuk' është Fjalëtore Shqipe, po është Fjalëtoreja e gjithë gjuhësë Shqipërisë anë e mbë anë e kant mbë kant, do me thënë Gegëris' e Toskëris' e Çamërisë. Fjalëtoreja ime që kam përmbledhurë për një zet viet, ka dy zet mijë fjalë shqip, edhe ato fjalë nukë janë fjalë të mbrujtura, a të artuara, a të ndërtuara, a të ndrequra, a të çpikura prej mëndjesë s'ime, po janë fjalë të gjalla në gojët të Shqipëtarëvet që i fiasënë sot mbë këtë ditë... Unë jam nji plak njeri, o Zotërinj. Për mua ka rënë njëmbëdhietë ora (sahati); edhe për një orë, edhe mezënata, nat' e pasosurë, varri i errëtë. Kam frikë dotë humbasënë dorëshkresatë t'ime, edhe mundëja ime dotë shkojë kot, po edhe Shqipëria dotë mbetetë një qint viet prapa nga dituria e nga drita.» Me plagë të madhe do të vdiste Kristoforidhi se nuk e botoi dot veprën e jetës së tij, qi mendonte se ishte baza e shëndoshë ku do të mbështetej gjuha e shkruejtun, me të cilën do të përhapej dija në popullin tonë. Dhe pa dyshim, që nji dam i math qi vepra tij s'u botue me kohë dhe s'u çmue me vend nga rilindasit, edhe nga njerës si Naimi, i cili shprehet tepër randë dhe padrejtësisht për te. Në vend qi të përpiqet sërish për botimin e *Fjalorit* të Kristoforidhit, Naimi i kështillon patriotët e Bukureshtit, pak kohë pas vdekjes së Kristoforidhit, kur jani Vretua përpiqej të mbledhë të holla për botimin e veprës, «të mos japin të holla për *Fjalëtoret* të Kristoforidhit». Dhe Naimi i ka qenë vumë punës, bashkë me Samiun, qi të bajë nji fjalor ma të mirë: «Ne e kemi zën' edhe Fjalëtoren' e po e bëjmë», shkruen ai (110). Kristoforidhi vdiq duke lanë fëmijën si mos ma keq ekonomikisht. E shoqja u përpoq më kot ta shesë *Fjalorin*, tue kërkue 5 400 lira për te, me anë të Vretos. Gja s'u ba. Pasi vdiq ajo në krye të motit, dialì ma i math i Kristoforidhit, Stefani, ia shiti, për borxhët qi kishte, tregtarit Venemin Nosi. Vëllai i këtij, Lef Nosi, ia shiti, duket rreth vitit 1897, konsullit grek në Durrës, qi pat qenë zotue se do ta bolonte qeveria greke. Tregojnë se ahere Stefani shkoi në Durrës dhe i u kërcënue me kobure kunsullit grek qi t'ia kthejë dorëshkrimin; për këte e internuen, bashkë me nji shok, në Selanik, ku i mbajtën në burk, në Jedi Kule, 8-9 muej. Asht koha kur qeveria greke mundohet të bajë nji politikë afrimi me shqiptarët, koha e luftës së Greqisë me Turqinë. Sidoqoftë, *Fjalori* ra në duer shum të rrezikshme dhe patriotët u alarmuen keq. Shtypi shqiptar shkroi ma se nji herë se Greqia e bleu *Fjalorin* qi te

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

mos botohet ose dhe ta zhduki krejt. Ma se nji herë shtypi jonë shkroi edhe se grekët e zhdukën *Fjalorin*. Gjith ky presion nga ana e patriotëve të kohës, si dhe oportunileti politik, e shtrëngoi qeverinë greke ta botojë veprën më 1904. Tregohet se, kur qeveria e pat pyetë ahere linguistin e njohtun grek, Haxhidhaqin, se a ish mirë të botohej *Fjalori* i Kristoforidhit, edhe ky pat dhanë mendimin se ishte «kundër interesave të Greqisë». Rrezik të math pra kaloi vepra gjersa u botue. Botimin në fillim duket se desh ia ngarkuen Sotir Pecit (111), po ky u largue nga Athina dhe punën e nuer përsipër Diogjeni Harito, profesor gjimnazi n'Athinë dhe prej katundeve të Zagorisë sonë. S'ka të ngjamë qi *Fjalori* të ketë qenë botue vetëm pjesërisht, sikundër asht thanë shpesh. Sipas fjalëve të Jan Vretos, qi e pat pamë shpesh veprën, kjo nuk duhej të kish ma shum se gjymsat e fjalëve qi pretendonte Kristoforidhi. Duket pra se ky ekzagjeroi fort në këte rast. Sidoqoftë, fjala e fundit do të thohet për këte çashtje kur të shihet dorëshkrimi origjinal qi ruhet në Ministrinë e Punëve të Jashtëme n'Athinë.

39) Gjaja e Malësorëvet — Hieja e Tomorrit, Prej Konstandin Kristofor Eibasanasit 1884.

Botue te «e parkohëshmja politike e letrare» e Eibasanit, gazeta TOMORRI. Vjetë I (1910), Nr. 10 (10 qershur) dhe 11 (20 qershur). Asht versioni në gegënishte të mesme.

40) DHIATA E RE e Zotit edhe Shpëtimtarit t' ënë JISU KRISHTIT Kthyerë prej Eliinishtes Shqip Ndë të folë Toskërisht. MANASTIR Shtypëshkronja «Bashkim' i Kombit» 1910.

Në 16, fq. 764. + 1 fl të panumërume. Me alfabetin e Stambollit. Më 1896, protestanët i kishin dhanë fjalën Naimit, siç e pamë ma nalt, se do t'i kthejnë gjith botimet e tyne me këte alfabet. Punën e pat marrë përsipër Qiriazi dhe këtij i u deshën ma se dhjetë vjet qi ta kryejë. Po kësaj here, ai e preku shum gjuhën e Kristoforidhit, aq sa mund të themi se vepra s' asht ma e këtij; Qirazi bani ç' desh duke u përpjekë ta modernizojë, po duke e prishë ma se nji herë. Libri u botue pjesë pjesë, dhe kështu u shit, përpara se të përmbidhej në nji vëllim të vetëm. Nuk po flasim veç e veç për këto pjesë, sikundër bamë për botimet e Kristoforidhit, sepse na duket nji hollësi bibliografike e panevojëshme. Ndonji prej pjesëve asht vumë në shitje edhe me datën 1911 në kapakt (kështu *Ungjilli pas Joanit*), po s' kemi të bajmë me ndonji ribotim tjetër: vetëm data ka qenë ndryshue në kapakt dhe asgja ma shum.

41) PSALLTIRI KTHYERË PREJ EVRAISHTESË SHQIP Ndë të-folë Toskërisht. MANASTIR Shtypëshkronja Tregëtare Ndërkombëtare 1911.

Në 16, fq 189, + 2 fl të panumërueme. Ribotim me alfabetin e Stambollit dhe me ndryshimet e mëdha gjuhësore të Qiriazit.

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHTETËRORE "MARIN BARLETI" TIRANË

42) TË BËRËTË edhe FJALËT' E URTA Kthyerë prej Ebraishtesë SHQIP ndë të folë Toskërisht. MANASTIR *Ndë Shtypësh*. Tregëtare Ndërkombëtare 1912.

Në 16, fq 162 + 77, + 1 fl e panumërueme. Ribotim me alfabetin e soçëm (i pari i këtij lloji) dhe me ndryshimet e mëdha gjuhësore të Qiriazit. Ka qenë shitë edhe dy pjesësh këte vit dhe ma vonë (1914), pa qenë ribotue, po vetëm duke shënue datën e re në kapakt.

43) NOMI I-DYTË kthyerë prej Ebraishtesë. MANASTIR Ndë Shtypësh. Tregëtare Ndërkombëtare 1914.

Në 16, fq 119, + 1 fl e panumërueme. Ribotim me alfabetin e soçëm dhe me ndryshimet e mëdha gjuhësore të Qiriazit. Me këte libër mbyllet ribotimi i pjesëve të *Dhiatës së vjetër* qi pat përkthye Kristoforidhi. Qiriazi vetëm i preku po nuk u shtoi ma ndonji përkthim të ri. Edhe botimet e ardhëshme shqipe të Shoqënisë Biblike nuk do të sjellin asgja të re. Sikundër do ta shohim ma poshtë, Kristoforidhi pat lanë përkthime të tjera nga *Dhiata e vjetër*, të cilat duket se shoqënia i bleu nga trashëgimtarët, po s' i botoi.

44) GJAJA E MALËSORVET Prej Konstandin Kristoforidhit Elbasanasit.

Ribotim i versionit në gegënishten e mesme, te revista e Elbasanit KOPËSHTI LETRAR. Viti I, Nr. 2 (vjesht' e parë 1918), 3 (vjesht' e dytë) 4 (vjesht' e tretë), 4 (shëndre), 5 (kalinduer 1919), 6 (shkurt), 7 (mars).

45) JETËSHKRONJA e JAN GUTENBERGUT.

Botue sipas nji dorëshkrimi, te KOPËSHTI LETRAR, si «Posthumae e Kristoforidhit». Në fund mban fjalët: «Prei Konstandin Kristoforidhit— Elbasanit 1885.» Në Vitin I, Nr. 1 (gusht 1918), 2 (vjesht' e parë). Gegënishte e përgjithshme fort e bukur, e cila ndryshon prej asaj qi shkruejmë sot kryesisht nga përdorimi i tepërt i zanores *ë* dhe nga ndonji fjalë arkaike.

46) SYSTEMA E PËRGJITHËSHME (to Systima toy pantos) Dhias toys Aplaneis asteras. Prej Konstandin Kristoforidhit.

Botue simbas nji dorëshkrimi, te KOPËSHTIT LETRAR, viti I, Nr 4-8. Gegënishte e përgjithshme si e përparëmja. Në letrën e Kristoforidhit drejtue Nikolla Naços më 1888, lexojmë se ai ka gati shkrime diturake dhe do të shkruejë edhe të tjera, po të detë Naçua ta marri në Bukuresht dhe të bashkëpunojnë. Ja dy prej atyne shkrimeve. Krtstoforidhi i përdorte edhe për të dhanë mësim në shkollat greqishte t' Elbasanit. Ky shkrim i fundit mban njohuni mbi kozmografinë, dituni për të cilën Kristoforidhi kishte nji dashuni të veçantë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

47) NJË LETËR E KONSTANTIN KRISTOFORIDHIT, DREJTUAR NIKOLLA NAÇOS, KRYETARIT TË SHOQËRISË «DRITA» NË BUKURESHT.

Botuar te revista E PËRDYJAVËSHMJA E GAZETËS SË KORÇËS, Korçë. Vit' i I, Nr. 2 (16 janar 1927), 3 (30 janar). Letra mban datën «1888, mbë 25 në kallënduer në Elbasan», dhe nënëshkruhet nga KONSTANDIN KRISTOFORIDHI ELBASANASI. Ka qenë botue nga SAKOLI (Hilë Mosi), me shënime mi ortografinë e saj. Origjinali pronë e Vani Burdës, nip i N. Naços, në Korçë, asht me shkronjat lalline qi përdorte Naçoja. Randësia e letrës asht e madhe për të njohtë mendimet politike dhe ato gjuhësore të Kristoforidhit. Nëpër antologjitë shkollore, ku ka pasë qenë botue nj'a dy herë, s'asht riprodhue e plotë, për fat të keq. Asht i nevojëshëm nji ribotim i plotë i saj nga dorëshkrimi, sepse botimi i Korçës ka gabime.

48) PSALITIRI KTHYERË PREJ EVRAISHTESË SHQIP Ndë të-folë Toskërisht. SHOQËRIA BIBLIKE PER N' INGLI DHE JASHTË, KORÇË 1928.

Në 8, fq. 271, + 2 fl të panu nërueme. Në fq e fundit, shënohet: «Shtyp. A.Vangjeli, Korçë. — 95». Asht nji ribotim i atij të vitit 1911, po aty-këtu i prekun në gjuhë, me qëllim modernizimi.

49) FJALËT' E-URTA TË SOLLOMONIT KTHYERË PREJ EBRAISHTESË SHQIP NDË TË-FOLË TOSKËRISHT KORÇË Shoqëria Biblike për n' Ingli dhe Jashtë 1928

Duket të ketë pasë për bazë nji botim të maparëshëm, si ata qi u banë mbas vitit 1910, sepse ka po ate ortografi dhe po ato lloj ndryshimesh gjuhe.

50) DHIATA E RE E Zotit edhe Shpëtimtarit t'ënë JISU KRISHTIT Kthyerë prej Elinishtesë Shqip Ndë të folë Toskërisht. KORÇË Shoqëria Biblike për n' Ingli dhe Jashtë 1930.

Në 16, fq 764, + 4 fl të panumërueme. Ribotim identik me ate të vitit 1910, po me shkronja dhe me format pak ma të reduktuem. Ka qenë vumë në qarkullim edhe pjesë pjesë. Duhet të jetë shtypë në Gjermani.

51) UNGJILLI I HYJNUAR DHE I SHENJTË U BOTUA me urdhërin e SINODHIT TË SHENJTË Tiranë 1930. PËRKTHYE PREJ KOSTANDIN KRISTOFORIDHIT ELBASANASIT TIRANË Shtypur në Shtypëshkronjën «Gutenberg» Ismail Osmani & Shok 1930.

Në 4, fq 223 (Ungjijet) + XX (Regullatori i Ungjijevet të Dielavet ë gjith vitit simbas ditës që takon Pashka) + 4 fq (Indeks), + 1 fl e pa-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S I K O D E R

numërueme. Emni i të zot të shtypshkronjës ka qenë shue me bojë të kuqe (sepse mysliman!). Përmban pjesë të ndryshme të katër Ungjijvet, të radhitura simbas nevojave të ritit ortodoks, transkriptue drejt nga origjinali toskënisht i Kristoforidhit, me ndonji gabim aty këtu.

52) KONSTANDIN KRISTOFORIDHI 1831-1895 — Gjaja e Malësorëvet — Hleja e Tomorrit. KORÇË Shtyp. PEPPO & MARKO 1930. ÇMIMI: 2 Lekë.

Në 16, fq 28, + 2 fl të bardha. Në fq 2 ka firmën e autografe të botuesit K(onstandin) A(leksandër) Kristoforidhi, nip i auktorit nga i biri. Në fq. 3, lexojmë greqisht: «PONIMA — I Thira ton oreinon, o Theos toy Tomaroy orous Zyntahthem ypo Konstantinoy Hristoforidhoy toy eks Elvasanioy, 1884 Synirimeni gegiki dialektos kathomiloymeni eis tin Mesin Alvanian». Fq 5, pas titullit dhe emnit t' auktorit, vjen shënimi: «Gegënishte pa bashkim zanoresh (contraction) qi flitet në Shqipni të Mesme». Asht botimi i tretë i versionit në gegënishte të mesme qi pat dalë n' Elbasan më 1910 dhe 1918-19. Ka gabime shtypi. U botue pas dorëshkrimit origjinal, të cilin nuk dihet seç e bani botuesi, qi tani banon n' USA.

53) KOSTANDIN KRISTOFORIDHI Gjaja e malësorëvet.

Botue te revista «Literatura jonë», Tiranë. Viti II, Nr 12-18 (janar-shkurt 1949).» Në fund, mban fjalët: «Prej Konstandin-Kristofor-Elbasanasit 1884. Botim i parë i versionit në gegënishten e veriut, sipas dorëshkrimit qi ruen ASH.

Asht vendi këtu të tregojmë, me anën e gjuhës së Kr. se si ky vërtetoi aferinë e madhe në mes gegënishtes dhe toskënishtes, dhe bani përpjekjen e parë serioze për t' i afrue edhe ma shum letrarisht, tue përdorë kryesisht format e përbashkëta të tyne. Tani gjuha iij ka marrë formën ma të përsosun të saj. Mbas përpjekjes artistike qi bani me përkthimin e *Psalmeve*, tani ai ban nji përpjekje origjinale artistike, duke krijue të parin tregim të shqipes. Vepra asht e vitit 1884, pra mund të quhet e para vepër artistike e rilindjes në prozë.

GEGËNISHTE E MESME	GEGËNISHTE E VERIUT	TOSKËNISHT
— Lini pushkëtë!	— Lini pushkëtë!	— Lini pushkëtë!
Lini pushkëtë! e mos	Lini pushkëtë! e mos	Lini pushkëtë! e mos
gjuni ma, o gjatarë,	gjueni ma, o gjatarë,	gjuani më, o gjahtarë,
urdhënon Mark Shalë-	urdhënon Mark Shalë-	urdhëron Mark Shalë-
gjati, i pari i gjasë.	gjati, i pari i gjasë.	gjati, i pari i gjahut.
Mjaft ma, se u ngrys,	Mjaft ma, se u ngrys,	Mjaft më, se u ugrys,
e po na ze nata këtu	e po na ze nata këtu	e po na zë nata këtu

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

ndë pyll. Mbëlithni gjanë qi kemi vram, ende e bini nd'ate bythë lisi, se ndashti vinjën' ende shërbëtorëtë, e ngarkojënë. — Fort mirë, zotëni, po të kishim gjujtun ende pakëzë herë, thonë gjatarëtë. — A nuk u lothtë, gjithë ditën e lume së gjujtuni? — S'lodhenë burrat prej gjasë.

në pyll. Mbëlithni gjanë qi keni vram, edhe e vini nd'atë bythëlisi se tashti vinjën edhe shërbëtorëtë e e ngarkojënë. — Fort mirë, zotëni, po te kishim gjuejtun' edhe pakëzë herë, thonë gjatarëtë. — A nuk' u lothtë gjithë ditën e lume së gjuejtuni? — S'lodhenë burratë prej gjasë.

ndë pyllë. Mbëlithni gjahunë që keni vrarë, edhe e vini nd'atë bythë lisi, se tashti vijnë edhe shërbëtorëtë e e ngarkojënë. — Fort mirë, zotëri, po të kishim gjuajtur' edhe pak herë thonë gjahtarëtë. — A nukë u lothtë ditënë së gjuajturi? — S'lodhenë burratë nga gjahu. (112).

* * *

Këto qenë botimet dhe ribotimet e shumta të Kristoforidhit. Përmbledhtas, po i rrjeshtojmë këtu sipas vitit: numëri në parantez koreson me rrjeshtimin e botimit në studimin tonë; pikëpyetja tregon dyshim për datën e botimit.

1866 (1,2?). 1867 (3). 1868 (4,6a,7?). 1869 (5,8?). 1870 (6). 1872 (9 10? 11-15). 1878 (16). 1879 (17-22). 1880 (23). 1882 (24,25). 1884 (26-31) 1866 (32,33). 1889 (34.35). 1895 (36). 1902 (37). 1904 (38). 1910 (39,40). 1911 (41). 1912 (42). 1914 (43). 1918 (44-46). 1927 (47). 1928 (48,49). 1930 (50-51). 1949 (53).

Botimet dhe ribotimet qi Kristoforidhi bani me gjalije të tij, janë 32. Ribotimet e veprave të tij të prekuna për nga gjuha prej Shoqënisë Biblike, janë 12. Botimet dhe ribotimet postume të paprekuna, janë 10.

c) Dorëshkrimet

Dorëshkrimet qi njohim prej Kristoforidhit janë n' Arkivën e Shtetit dhe në Bibliotekën Kombëtare.

1) Trembëdhjetë kangët e para të librit të parë të *Rapsodie d'un posma albanese* të De Radës (Napoli 1866), kopjue prej Kristoforidhit e, pjesërisht, ballaball, përkthye në toskënishten tonë. 8 fl të mëdha. ASH.

2) Nji kopje e poezive të Pjetër Budit, botue te *Dottrina cristiana*. Në fund të kopjimit, Kristoforidhi ka shkrue: «In Roma 1664. Nella Stampa della Sacra Congregatione de Propaganda Fide», gja qi tregon se ka pasë përdorë botimin e tretë, ate ma të njohtunin e veprës së Budit, dhe

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

jo, siç mund të mendohej, botimin e katërt të vitit 1868. Në të vërtetë, influenca e Budit mi Kristoforidhin ndjehet që më 1867, të *Katër Kateqismat.* 16 fl të mëdha. ASH.

3) Nji kopje mi fisin e Bogdanajve, nga Pjetër Bogdani. 2 fl të mëdha. Dihet se Kristoforidhi ka përdorë botimin e vitit 1685, të cilin e ruen edhe sot e bija tij n' Elbasan. ASH.

4) Fjalë pelasgjike, rranja e të cilave ndodhet në gjuhën shqipe. 7 fl të mëdha. ASH.

5) Sanskrishtja. Rranjët Indogjermane. Fjalë. 4 fl të mëdha. ASH.

6) Fjalë omerike (qi ka shqipeja). 2 fl të mëdha. ASH.

7) Rranjët latine dhe greke. Fjalë. 2 fl të mëdha.

8) Fjalë prej greqishtes qi kanë së bashku gegënishtja dhe toskënishtja. 4 fl të mëdha ASH.

9) Fjalë prej greqishtes qi ka vetëm toskënishtja dhe çamërishtja. 6. fl të mëdha. ASH.

10) Fjalë të rrjedhuna nga italishtja në shqipet. 2 fl të mëdha. ASH.

11) Fjalë turqishte qi përdoren në shqipet me korespondentet shqipe përkatëse. 4 fl të mëdha. ASH.

12) Nji radhue me fjalët turqishte qi përdoren në shqipet, rrjeshtue alfabetikisht. 20 fl. ASH. Ky radhue do fort pak punë, vetëm të hudhet në të pastër, qi të mund të botohet. Po kështu dhe pjesa ma e madhe e materialit leksikografik të masipërm.

13) Predikim fetar i mbajtun prej Kristoforidhit në kishë. 2 fl të mëdha. ASH.

14) Fjalë t' urta shqipe ose të përshtatuna nga gjuhët e hueja. 2 fl të mëdha. ASH.

15) *Grammatologjia alvanika.* 18 fl të mëdha me fjalë të ndryshme shqip, të spjegueme greqisht dhe disaherë edhe italisht. ASH.

16) Nji dorëshkrim i math me landë gramatikore, të radvitun mirë, numëruem me fq 140, + 6 fl të shkrueme dhe të panumërueme në fillimit, + 3 fl të bardha. Asht landa e *Gramatikës* së tij, e sistemueme, po pa rregullat. Duket se ia pat dërgue njeriu, se në shpinët të fl së fundit, lexohet turqisht: «Marrë me anë të postës, Elbasan». ASH.

17) *To etymologikon meros tis Alvanikis glossis syntahthen ypo Kostantinoy Hristoforidoy toy eks Elvasanioy* 1884. Radhue i math, me 103 fq landë, të numërueme dhe me nji sasi fq të bardha. Gjindet në Bibliotekët Kombëtare, me nji shënim se e fali Gustav Weigand-i. Ky albanolog i fali, më 1828, nji sasi të mirë librash albanologjike B. K. para se të vdiste. Dorëshkrimi i sipërm qi ka përfshi «Pjesa etimologjike e gjuhës shqipe» s' asht gja tjetër veçse derivacioni, mënyra se si derivohen fjalët në shqipet, trajtue hollë e gjatë. Gramatikat e greqishtes së vjetër qi përdoreshin në shkollat e shekullit të kaluem, më thotë Z. Aleksandër Xhuvani, daheshin në tri pjesë: Morfologji, Sintaksë, Derivacion.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Pjesa e fundit quhej «Pjesa etimologjike». Kemi të bajmë, në këte dorëshkrim, me nji vepër origjinale me shum randësi të Kristoforidhit, e cila nuk pret veç se të shtypet, sepse thuej se asht gati. Ajo do të na japë nji ide edhe ma të gjanë të njohunive gjuhësore t'auktorit, po sidomos do të na mësojë shum gjana mi shqipen, të cilat Kristoforidhi i dinte si rallëkush.

18) E njejta vepër, me të njetin titull, po jo e hedhun mirë në të pastër, gjindet edhe n' ASH, në 25 fl të mëdha.

19) *Ponima, I thira ton orienon o theos toy Tomoroy oroys, Syntahthen ypo Konstantinoy Hristoforidoy toy eks Elvasanioy. 1884. Asynaisetos o Gegiki dialektos kathomiloymeni eis tin Ano Alvanian.* 8 fletë të mëdha. ASH. Asht dorëshkrimi i versionit në gegënishten e veriut të *Gjahut të Malësorvet,* botuem te revista «Literatura jonë» 1949.

2) *Jetëshkronja (biografia) e njerëzet ndriçim. Joan Gotenberg,* 2 fl të mëdha. Në fund lexojmë: «Prej Konstantin-Kristofor-Elbasanasit. 1885.» ASH. Asht dorëshkrimi qi ka qenë botue te revista «Kopështi letrar» 1918.

21) *Systema Diellore.* 6 fl të mëdha. ASH. Në krye të fq parë, lecojmë: «Prei Konstantinit Kristoforidit Elbasanit». Asht dorëshkrimi qi ka qenë botue te «Kopështi letrar» 1918.

22) Nji sasi copa letrash të Kristoforidhit, me shënime të ndryshme mi to: fjalë, adresa, çashtje me interes biografik për auktorin etj. Nëpër këto shenime gjejmë se Kristoforidhi ka dijeni mi veprën e E. Miklosich, *Albanesische Forschungen,* Vienë 1870-71, për të cilën na mëson se doli nga shtypi, dmth se e ka nohjtë shpejt. Ka randësi kjo gja, sepse Kristoforidhi bani punë të madhe për të gjetë fjalët e shqipes qi vinë nga sllavishtja, dhe qi ai i ka rrjeshtue në 17 faqet e fundit të fjalorit të tij. Më 1874, ai i thoshte Dozon-it se kishte bamë nji fjalor me dyzet mijë fjalë, në mes të cilave kishte jo ma shum se katër qind fjalë sllavishte, sipas vëzhgimit qi i bani nji sllav (113). Nuk na besohet qi Kristoforidhi të jetë takue ndonjiherë me Miklosich jn. Në mes adresave të tjera të tij, gjejmë ate të Gustav Meyer-it. Pastaj, ato të Th. Mitkos, Thimi Brandit, S. Dines, t' Anastas Lakçes (kryetar i shoqënisë «Drita» të Bukureshtit) dhe të shqiptarëve të shumtë të kolonive, si dhe të ndryshëm të Shqipnisë, dhe adresa të huejsh, posaçërisht në Rumani. Ka ndonji shënim edhe mbi ngjarje historike, si për kryengritjen e Mallakastrës dhe Kurveleshit më 1847 dhe për luftën e Krimesë. Më nji vend, shënon edhe titullin e nji historie të Skënderbeut greqisht, të botueme n' Athinë më 1858. Nji shënim interesant dhe mie vlerë i tij, mban emnat e themeluesve të nji organizatë patriotike shqiptare në Misir, të cilët i quen «anëtarë të klubit t' Egjyptit më 1882»: Kryetar Vasil Nun Vllashoviti, Anëtarë: Abedin bej Pirgu, Sotir Koki Korçari, Harito Çako She-

BIBLIOTEKA UNIVERSITARE "MARIN BARLETI"

perioti (babai i Çajupit), Arkëtar Konstantin Ikonom Bitola, Sekretar provizor Efthim Krushoviti (shkrimtari patriot Thimi Krei), Sekretar definitif do të jetë Kristo Nuni Vllashoviti. Klubi asht themelue në Shibin El Kom më 5 maj 1882. Për nji organizatë të tillë nuk dihej gja kaq herët në Misir, veç degës së Shoqënisë së Stambollit, e cila u formue po atevit nga Vretua, n' Aleksandri. Kristoforidhi ka tregue interes të posaçëm dhe për shqiptarët e Misirit.

23) Nga dorëshkrimet qi nuk dihen seç u banë, le të shënojmë ate të *Gjahut të Malësorëvet* në versionin toskënisht (e ka pasë Faik Konica) dhe në versionin e gegënishtes së mesme (duhet ta ketë i nipi i auktorit n' USA, Konstandin A. Kristoforidhi). Sipas nji letre të Thompson-it, dërgue së shoqes së Kristoforidhit pas vdekjes së këtij, mësojmë se ajo desh t' u shesë protestanëve disa përkthime nga *Bibla*. Këto duket se ua shiti. Sipas nji letre të Vretos, mësojmë se asht përkthimi i «Istorisë Jovit» (114). Ky përkthim nuk u botue dhe nuk dihet a gjindet akoma. Ka interes të posaçëm sepse asht i fundit shkrim i Kristoforidhit.

III. PËRFUNDIM

Le të përmbledhim, shkurtazi, përfundimet qi dalin prej vëzhgimit qi i bamë jetës dhe botimeve të Kristoforidhit.

1) Deri sot, të paktën në mënyrë të përgjithshme, s' kish njeri qi të mos pranonte se prekursori kryesor i rilindjes, si letrar, qe Kristoforidhi. Po, nga ana tjetër, me gjith se përmendej si patriot, shpesh pështpëritej se ai pat nji veprimtari të vakët patriotike: vepra tij gjuhësore dhe letrare çmohej si vepër patriotike e madhe; por dyshohej qi Kristoforidhi t' ish marrë gjallërisht me lëvizjen patriotike të rilindjes! Pështpëritje dhe dyshime të tilla, të cilat përfitojin nga errësina e madhe rreth Kristoforidhit e thuej se gjith njerëzve përparimtarë të së kaluemes sonë, e kishin burimin te puna anmiqësore, antipopulore e regjimeve të Zogut dhe të fashistëve rreth kulturës shqiptare dhe pionierëve të saj, si dhe rreth çdo lëvizje patriotike shqiptare në të kaluemen. Pështpëritje dhe dyshime të tilla hasen edhe sot. Po sot dokumentohet bukur jeta e Kristoforidhit, i cili nuk na çfaqet ma si nji patriot i çquem, dhe aspak i çfardoshëm i kohës së vet, po doe si nji iniciator kryesor i lëvizjes s' organizueme të patriotëve tonë në pjesën e dytë të shekullit XIX, që nga viti 1864. Dhe jo vetëm kaq: si njeri qi njedh nga nji shtresë shoqënore përparimtare për kohën, bir i nji zanatçiu, si njeri me kulturë të përparueme dhe të nsitë, Kristoforidhi na çfaqet edhe si nji nga patriotët ma përparimtarë të kohës së rilindjes sonë. Aspak shoviniste, dmth

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHK. O.D.E.R.

kundër ideve të feudalëve tonë për një Shqipni të madhe ide të cilat i patën ushqye edhe disa nga patriotët ma të dalluem të kohës; me besimin kryesisht te shtresat e ulëta dhe jo te shtresat e nalta për zhvillimin e lëvizjes patriotike; njeri që i ka kuptue manevrat e imperializmit në Ballkan, që nuk bahet vegël e qëllimeve t' anglezëve, po u zbulon shokëve të tij, si Vretos, synimet e vërteta të shoqënive «biblike»; konsekuent në veprimtarinë e tij patriotike, tue mbarue ditët në mëzirje — ja Kristoforidhi. Pa dyshim, njohtja ma e mirë e lëvizjes sonë të rilindjes, do të bajë që të zbulojmë edhe kontradiktat e pashmangëshme që ajo lëvizje duhet të ketë pasë në gji të saj, me qenë se në te muerën pjesë gjith shtresat shoqënore të vendit tonë, shtresa me interesa të përbashkëta (autonomia, indipendenca), po dhe të përkundërta (çashtja e pushtetit t' ardhëshmë në Shqipni, të cilin feudalët nuk dëshirojin ta lëshojnë nga dora, sikundër nuk e lëshuen, po ku borgjezët e rij, zanatçij apo tregtarë, dëshirojnë edhe ata të thonë fjalën e tyne, etj). Ahere do të shihet edhe ma mirë vendi i vërtetë i Kristoforidhit në lëvizjen e rilindjes, vend ma i përparuem në krahasim me ate të shum rilindasve të tjerë; gjithashtu mendimet e Kristoforidhit, të cilat ne sot, sado pak, i njohim, do të vlejnë për ta çmue drejt lëvizjen tonë patriotike të rilindjes.

2) Për sa i takon veprës së Kristoforidhit, mund të themi se ajo asht një nga ma pak të njohtunat e letërsisë sonë deri më sot. Mendime dhe keqkuptime të ndryshme janë çfaqë për te dhe për rolin që ajo ka luejtë.

Një herë, vepra e Kristoforidhit s'ka qenë studiue kurrë e tanë dhe kronologjikisht, në mënyrë që të shihet procesi i zhvillimtt të saj. Tue pranue se Kristoforidhi asht «babai i shqipes», d.m.th. themelues i gjuhës sonë letrare, thuej se askush nuk asht përpjekë të tregojë se si e bani këte punë Kristoforidhi, nga u nis dhe ku arriti, cila që influenca e tij mi rilindasit, çfarë mësimesh ne mund të nxjerrim prej "punës së tij etj. Kristoforidhi asht në kapërcyell në mes të letërsisë së vjetër dhe asaj të re shqipe. Ai njeh Budin, Bogdanin, Grigorin etj., albonologët e mezit të shekullit, De Radën dhe arbëreshët. Ai njeh gjith dialektet dhe nëndialektet kryesore të shqipes. Vetë asht elbasanas, d.m.th. gegë i Shqipnisë së mesme. Ja një seri faktorësh, pa harrue studimet e tij dhe një mori gjuhësh që dinte (greqishte të re dhe të vjetër, latinisht, ebraisht, ndofta sanskritisht, anglisht, frangjisht, italisht, rumanisht, gjermanisht, rusisht, bullgarisht, turqisht, arabisht — katërmbëdhjetë gjuhë!), për të kuptue veprën e Kristoforidhit.

Mendimi ynë asht se Kristoforidhi, si përkthyes i ungjijeve, dhe gegënisht herën e parë, u mbështet kryesisht te përkthimi i Grigorit. Qëllimi tij ish të përdorte një gegënishte të përgjithshme; këte e bani tue përzie dialektin e tij të mesëm me shkodranishten, duke e studiue këte

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

dialekt nga afër, në Shkodër, dhe duke studiue auktorët katolikë të kohës. Me Budin dhe Bogdanin duket se ra në kontakt vetëm pasi bani përkthimin e tij të parë, qi u botue më 1866 (*Katër ungjillat. . .*). Që më 1867, influenca tyne duket te Kristoforidhi; kjo influencë do të shkojë tue u madhue. Ajo ka bamë nji herë qi Kristoforidhi të ketë një mbështetje të mirë për njizimin e gegënishtes, tue lanë format ekstreme ose pak a shum të ralla të saj, tue ranë gjithashtu edhe n'arkaizëm për punë t'orthografisë së tij dhe të disa trajtave. Ajo ka bamë gjithashtu qi Kristoforidhi t'i vihet tani pastrimimit sistematik të shqipes nga fjalët e huaja. Me shkrimin e toskënishtes, Kristoforidhi duket se u muer vetëm që nga viti 1868 dhe tue përkthye *Psalltirin* apo *Dhiatën e re,* jo ma drejt për së drejti nga origjinali, po nga përkthimi i maparëshëm gegë. Mbështetje për te ka qenë gjithmonë Grigori, po ai e ka studjue në vend edhe dialektin e jugut, në Berat. Asht përpjekë të shkruejë nji toskënishte të përbashkët, tue ndjekë eksperiencën qi pat për krijimin e nji gegënishtje të përbashkët: përdorimin e trajtave ma të përgjithëshme, pa harrue edhe ndonji trajtë pak si të veçantë, qi atij i dukej ma e drejtë ose ma e bukur,si fjala vjen përdorimin e *kl*-së çame ose arbëreshe për *q* dhe *gj* në disa vende (gluhë etj). Në të njejtën kohë, Kristoforidhi asht përpjekë t'afrojë dy dialektet kryesore të shqipes, gegënishten dhe toskënishten. Mendimi tij asht nji herë se këto dy dialekte janë shum afër shoqi-shoqit. Nga ana tjetër, përkthimet qi bante prej gegënishtes në toskënishtet, e kanë ndihmue fort në këte punë. Gjithashtu e ka ndihmue edhe mbështetja tij te Budi dhe Bogdani, të cilët janë të nji kohe kur dy dialektet e gjuhës sonë ishin ma pranë shoqi-shoqit seç qenë në kohë të Kristoforidhit. Kështu, përdorimi i zanores *ë*, sistematikisht, në gegënishtet, sipas shembullës s'auktorëve të vjetër, ban qi ky dialekt t'afrohet nga toskënishtja qi e ka ruejtë mirë ate zanore në fund dhe në mes të fjalëve. Krjstoforidhi edhe e teproi në këte drejtim. Nji tjetër mjet qi ai përdori për t'i afrue të dy dialektet, qe ky: zgjodh format e përbashkëta të tyne tue u dhanë nji vend të mirë në shkrimet e tij. Pastaj, përdori gegizma në toskënishtet dhe toskizma në gegënishtet, sidomos kur qe puna për të pasunue fjalorin e njanit ose tjetrit dialekt.

Si përfundim: Kristoforidhi arriti të shkruejë një gegënishte të përbashkët dhe nji toskënishte të përbashkët mjaft të zhvillueme, si dhe të sjellë nji afrim të dukshëm në mes të dy dialekteve të shqipes, vepër e madhe patriotizmi, në nji kohë, kur, para së gjithash, nevojitet bashkimi i shqiptarëve. Shqipja tij, shqipe e gjallë popullore dhe e punueme, dha përfundime të mira edhe artistike me përkthimin e nji vepre si *Psalmet* apo me krijimin e nji tregimi si *Gjahu i malësorëvet.* Në fillimet e saj, duket sheshit, rilindja u nis nga gjuha e Kristoforidhit, të cilën Naimi e ngriti në naltësi të madhe artistike për kohën. Rilindasit e banë ate nji gjuhë letrare, tue e bamë nji gjuhë arti dhe kulture.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
SHKRIM BARLETI
SHKODËR

Për sa i takon mësimit qi ne munt të marrim sot nga puna e Kristoforidhit, pa tjetër ne mund të mësojmë nji herë shum prej tij në rrugën drejt njizimit të plotë të shqipes letrare, tue ndjekë eksperiencën e sigurtë të tij: d.m.th. tue u dhanë nji randësi të madhe trajtave të përbashkëta në mes dy dialekteve dhe pasunimit të këtyne prej shoqi-shoqit; po tue mos vështrue aq shum në të kaluemen, sa të biem në format arkaike, siç i ngjau Kristoforidhit. Nuk do të përmendim këtu seç mund të mësojmë prej tij për pastërtinë dhe sigurinë e gjuhës.

3) Nji gja qi s'ka qenë thanë për Kristoforidhin, asht kjo: se ai asht themeluesi i vërtetë i shkencës së gjuhës shqipe. Doemos ky pohim nuk e rrëzon punën e albanalogëve para tij ose të kohës së tij, fjala vjen të nji Hahn-i apo Meyer-i. Me gjith ate, sado të bante nji i huej për shqipen, ate qi mund të bante nji shqiptar, nuk mund ta nxirte tjetër njeri më krye. E pra, Kristoforidhi shkroi të parën gramatikë shkencore të shqipes, gramatikë qi i linte pas gjith të përparëshmet, si të shqiptarëve si t'albanologëve, për sigurinë dhe gjanësinë e saj. Ai përpiloi fjalorin e parë me të vërtetë shkencor të shqipes, nji fjalor të math, qi ende s'e ka shoqin në gjuhën tonë. Kristoforidhi, qe nji shkencëtar i gjuhës me kuptimin e vërtetë të fjalës: jo empirik, po me studime të thella teorike dhe me nji praktikë të pakapërxyeme gjer më sot. Ai asht i pari shkencëtar i çquem i popullit tonë, themelues i vërtetë i shkencës së gjuhës ndër ne. Mund të thomi se me te fillon në mënyrë fort të dejë shkenca shqiptare dhe kjo nuk asht nji nga meritat ma të vogla të Kristoforidhit.

Si patriot, si lavrues i shqipes dhe si shkencëtar i gjuhës sonë, Kristoforidhi mbetet nji nga figurat ma të çqueme në historinë e popullit tonë, nji iniciator i math, nji gur themeli. (115)

SHËNIME

94) Id. fq 154.

95) Id. fq 153.

96) Id fq 162.

97) Alfabeti latin qi përdori Kr për botimet e tij gegënishte quhet i «sistemit Lepsius». Camarda (*A Dora d' Istria gli albanesi*, fq 49, shënim 1) e kritikon, tue thanë se nuk i pëlqente as linguistit të famëshëm Maks Muller. — Thompson-i në letrën për të cilën u fol në shënimin 49

98) Po n'ate letër.

99) Naim Frashëri: *Letër Vasil Tërpos* nga Stamboll me 5 vjeshtë (1896 — vit', s'ka qenë shënue, po saktësohet nga mbrendia, ku flitet për botimin e *Iliadhës* së Homerit, nga Naimi, botim i vitit 1896)

100) Legrand, fq 162.

101) Id. fq 177.

102) Revista «Albania» 1902, fq 230; Naimi, fq 11.

103) Dozon, fq 7, shënim 5. — v. dhe shënim tonë 20.

104) Letra dërgue Naços.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

105) v. shënim 42 De Rada shkruen më 1883, te «Flamuri Arbërit» Nr 2, fq 2: «... la Sublime Porta proibì alla Compania Aglo-Americana la stampa di scritti in lingua skipa. Non da ivi licenza a Christoforidi di stampare un dizionario skipo-greco-italiano ed anche turco». Këto fjalë munt të na sqarojnë për disa gjana: E para, se ka të ngjamë qi Shoqënia Biblike ta ketë pushue Kr. sepse nuk kishte ma punë me ndalimin qi u bani qeveria turke botimeve të saj; Naimi, si anëtar i Komisionit të Çensurës, duhet të ketë luejtë rolin e vet, qi të mos botohen libra shqip me shkronja greke, gja qi asht bamë shkak grindje në mes tij e Kr. E dyta se edhe Kr. nuk i u dha leje më 1883 për të botue *Fjalorin*, tue i u tërheqë edhe leja e vitit 1882; kështu puna e botimit të veprës mbet mbas dore: patriotët e Bukureshtit preferuen t'i prishin të hollat e tyne për të blemë shtypshkronjën qi do të niste nga puna më 1886; shembulli tërheqje leje botimi kemi: më 1879, J. Vretua pat marrë lejen për botimin e revistës «Drita», qi duel në Stamboll më 1884, po ua dërgoi shqiptarëve të Misirit, qi ta shohim dhe të bindem, për ta ndihmue; këta ia humbën; kur Vretua kërkoi kopjen e lejes në çensurën turke, i u kërcënuen ta dërgojnë syrgjyn në Fezan (sipas nji *Letre Spiro Dines*, nga Bukureshti 12. IV.1897) E treta, se Naimi ia nxuer lejen Kr. sërish më 1884, me gjith qi duhet të ketë qenë kundër botimit të *Fjalorit* me shkronja greke (v. shënim 44).

106) Letra dërgue Naços.

107) v. shënimet 44, 105.

108) «Albania» 1898, fq 49.

109, Weigand, fq 77. Ky na mëson se Kr. ka 16 vjet qi punon për *Fjalorin*, gja qi koincidon afërisht me datën e nisjes së redaktimit, siç e dhamë ne, 1871 Dijetari gjerman e lavdon shum veprën, tue thanë se asht punue me zell të math, se përmban edhe fjalë qi Kr krijoi vetë si përkthyes i *Biblës*, se s'ka njeri qi ta njohë ma mirë se ky visarin e gjuhës shqipe, se asht detyrë për nji akademi të merret me këte punë (dmth ta botojë veprën).

110) Si vdiq Kr., e shoqja i u drejtue Thompson-it dhe Vretos qi ta ndihmojnë për shitjen e dorëshkrimeve. Ky i fundit i shkruen S. Kolesë nga Bukureshti më 10.V.1895: «Këtë javë mora kartë prej së shoqesë Kristoforidhitë dhe më thotë, për të kthyerat (përkthimet) te istorisë Jovit që ka lënë imshoq : ata që shesënë vivila të shënjtëruara nga an'e Shoqërisë Protestanëvet më apënë pesëdhjetë lira ta blenë edhe për fjalëtorenë dotë më bënjënë fjalë më pastaj. Unë j'upërgjegja : Për të kthyerat të istorisë Jovit nukë shpërenj të dalë shqipëtar bierës. Për fjalëtorenë kam shpëresë, ndë u lutsha shokëvet shoqërisë këtu edhe miqve e të njohur të tjerë, të bënetë ndihmë për një qint lira të dërgonjënë zotërisë sate edhe të ja apsh fjalëtorenë shoqërisë këtu. Edhe ajo si të tiposnjë pas zakonit dy mijë copë, një mijë të t'i dërgonjë shkruarë për sipër që shitetë për gjysmë napoleoni dhe gjëndetë ndë shtëpit të shkronjësit ndë Helbasan, t'i sheç për fitim tënt... Të shohëmë xh'dotë më shkruanjë. Këtu zoti Vasil Tërpo më dha fjalë që ep 50 napoleonë për fjalëtorenë ..» Po e shoqja Kr. kërkoi 600 lira për *Fjalorin* dhe Vretua i shkruen S. Kolesë nga Bukureshti më 17-VI-1 95, se kjo asht «punë që s'harrihetë». Nga ana tjetër, Naimi i shkruan të njejtit Tërpo «të mos apin të holla» për *Fjalorin* (letër për të cilën u fol në shënimin 99), sepse «ne kemi zën' edhe Fjalëtoren». Vretua, në nji letër dërgue Kolesë nga Bukureshti më 7-IV-1891, na mëson se «me përpilimin e nji fjalori merret edhe Sami Frashëri» (letra asht greqisht). Hasim këtu me nji konkurencë, si të thuesh, disi të vjetër në mes vëllezënve Frashëri dhe Kr. për çashtje të fjalorit të shqipes: të parët, qi janë të ndërgjegj. shëm të volli të math qi po luejnë në çashtjen kombëtare, tue cmue randësinë e fjalorit të parë të shqipes (ata të vjetrit nuk ishin ndonji gja e madhe), janë bamë xhelozë e nuk deshën t'ia lanë këte ndert të rallë nji tjetri, po deshën edhe ate ta kenë për vehte. Veçse fjalori i shqipes nuk mund të bahej lehtë tue ndejtë në Stamboll, po tue kërkue Shqipninë, siç pat bamë Kr. Vepra e Samiut dhe Naimit nuk dihet se gjer ku shkoi dhe seç u ba.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

111) Revista «Besa», Minia (Misir) 1901, fq 40.

112) «Albania» 1902, fq 229; revista «Literatura jonë», Tiranë janar-shkurt 1949, fq 35; *Gjahu i Malësorëvet*, Korçë 1930, fq 26.

113) Dozon, fq 7, 168.

114) Për letrën e Thompson-it, v. shënim 36. Për të Vretos, v. shënim 110.

115) Nuk u ba fjalë në këte monografi për idetë qi ka shprehun mi Kr. dhespoti grek Evlogji Kurilla në veprën e tij *Alvanikai Meletai*, Selanik 1933. Vështrimi i hollësishëm i tyne do të na çonte gjatë. Le të shënojmë këtu se Kurilla asht marrë me krahasimin në mes Grigorit dhe Kr. Prej këtij krahasimi nxjerr se asnjani prej të dyve s'ka qenë në gjendje t'i përkthejë si duhet librat kishëtare, për arsyen kryesore, pretendon ai, se shqipja nuk asht nji gjuhë fort e përshtatëshme për me shprehë konceptet hyjnore. Prandaj edhe dhespoti grek u këshillon shqiptarëve dhe arbëreshëve t'Italisë, qi, kur të përkthejnë librat fetare, të ndihmohen prej greqishtes sa herë qi shqipja nuk do ta nxjerri punën më shtek vetë. Si përfundim, me gjith se as Gr. as Kr. nuk janë pranue prej kishës ortodokse (dmth prej Patriarkhanës Greke), Kr. ka ba nji punë ma të dobët se Gr. sepse e ka spastrue shqipen prej greqizmave, tue u përpjekë qi të krijojë shprehja shqipe të ra për konceptet hyjnore. Kr. ka tregue nji si anmiqësi të vërtetë kundër gjuhës greke në këte rast, mendon Kurilla. I ripunuem aty-këtu, Gr. duhet të bahet teksti kishëtar i të krishtenëve shqiptarë (sepse ai, kuptohet, nuk u ka qenë shmangë greqizmave). Si anmik i njohtun i popullit tonë dhe i përparimit të tij kultural, dhespoti grek asht mundue të falsifikojë të vërtetën: qi gjuha shqipe asht e zoja të shprehi gjithçka dhe se Kr. e ka ba gjuhën e popullit të tij të tillë, qi të mund të shprehë lehtësisht ato për të cilat ka frikë gjoja Kurilla. Ky kërkon qi shqipja të mbetet nën influencën skllavëruese të greqishtes, për arsyet politike qi kuptohen: qi elementi ortodoks shqiptar të mos e ndiej vehten krejt të shkëputun nga Fanari, nji nga anmiqt ma të poshtëm të popullit tonë, dmth të vështrojë kurdoherë nga Greqia, ku ortodoksët tanë kanë vijue deri vonë dhe vijojnë edhe sot, për arsye të megalomanisë së marrë greke, të quhen grekë! Qëllime të tilla të poshtra e kanë shtye Kurillën sa herë qi asht marrë me popullin tonë dhe kulturën e tij. Biblioteka Kombëtare ruen sot nji kopje të librit të tij drejtue, si peng nderimi, nga auktori Zogut.

BIBLIOGRAFI

ALBANIA, revistë, Bruxelles 1898, 1902.

ALLFABETARE e gjuhës Shqip, Stamboll 1879.

BASILE V. Ruga e Parrisit, Romë 1873

BESA, revistë, Minia (Misir) 1904.

BLUE BOOK, London 1881. Sipas nji kopje të ASH.

CASSIOTIS G. L'instruction publique chez les grecs, Paris 1881.

D C. (= Demetrio Camarda). A Dora d'Istria gli albanesi, Livorno 1870.

DINE S. Valët e detit, Sofje 1908

DITURIA, revistë, Tiranë 1926, 1928.

DORA D'ISTRIA. Fyleta e Arbënore prej Kanëkatë të Laoshima, Livorno 1867 (përkth. D. Camarda-s).

DOZON A. Manuel de la langue chkipe ou albanaise, Paris 1879.

FIAMURI ARBËRIT, revistë, Corigliano Calabro 1883.

FRASHËRI N. E këndimit çunavet këndonjëtoreja, copë e dytë, Bukuresht 1886.

FRASHËRI N. Letër Vasil Tërpos në Bukuresht, nga Stambolli 5 vjeshtë (1896? — v. shënim 99). ASH.

GALLANI V. K. Jorgj Kastriotasi, në

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

gazetën «Kuvendi Kombëtar», Bukuresht 3.VI.1934.

GRIGOR Gjinokastriti. Dhiata e re, Korfus 1827.

GUALIATA Z. Doktrina e kershten, Romë 1856.

HAHN J.G. Albanesischen Studien, Jena-Vienë 1853-54.

KALENDARI KOMBIAR, Tiranë 1926, 1928

KOKOJKA M. Naim Frashëri, Tiranë 1942.

KOLONJA SH. Gazeta «Drita», Sofje 21 vjesht' e tretë 1903.

KONDIKI Esnafit t'Argjendarëve t'Elbasanit. ASH.

KONDIKI Esn. të Bojaxhijve t'Elb. ASH.

KOYRILA LAYRIOTOY: Alvanikai Meletai, Selanik 1933.

KONDIK i Esn. të Gunarëve t'Elb ASH.

KONDIK i Familjes Xhufka, n' Elb.

KONDIKE të Kishës Sh.Mëri t'Elb. ASH.

KREI TH. Letër Thimi Brandit, nga Shibin El Kom (Misir), 15.VI. 1877 (greqisht). Biblioteka e Korçës (fondi Dine).

KRISTOFORIDHI K. Janë konsultu gjith dorshkrimet e tii n' ASH dhe në Bibliotekën Kombëtare, si dhe veprat e tij të radhituna në studimt me Nr: 1, 3-6, 9-15, 22, 23, 25-31, 33-53.

LEGRAND E. Bibliographie albanaise, Paris 1912.

LLAMBI P. Fjalëtor' i Kristoforidhit, në gazetën «Drita» Sofje 22.IV.1905.

MEYER G. Etymologisches Worterbuch der albanesischen Sprache, Strasburg 1891.

NOSI L. Shënime të ndryshme mi jetën dhe veprat e Kristoforidhit. ASH.

SITZUNGSBERICHTE der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Vienë 1849.

SUTERIQI S. Jetëshkrimi i Konstadin Kristoforidhit, Manastir 1911.

SHOQËNIA E STAMBOLLIT. Letër Degës së vet në Bukuresht, Stamboll 28. VII, 1882. ASH.

SHUTERIQI DH. S Anonimi i Elbasanit në «Buletinin e Institutit të Shkencavet», Tiranë 1949 (III, 1).

THE GOSPEL in many Tongues (centuary edition).

THOMPSON A. Letër Kritoforidhit, nga Stamboli (pas vitit 1889 — anglisht). ASH.

THOMPSON A: Letër Eleni Kristoforidhit nga Stamboli 6.V.1895 (greqisht). ASH.

VEQILARXHI N.Eparthënme përmbi djemt'e rinj shqiptarë, në «Kalendari Kombiar», Sofje 1900.

VRETO J. Letra Sotir Kolesë nga Bukureshti 7.IV.1891 (greqisht), 10.V.1895, 29.V.1895, 17.VI 1895, 11.X 1896. ASH.

VRETO J. Letër Eleni Kristoforidhit (greqisht), nga Bukureshti 12.VI. 1895. ASH.

VRETO J. Skepseis peri grafis tis Skypetarikis glossis, (vepër e shkrueme pas. vitit 1895). Biblioteka e Korçës (fondi Dine).

VRETO J. Letër Spiro Dines, nga Bukureshti 12.IV.1897. Biblioteka e Korçës (fondi Dine).

WEIGAND G. Die Aromunen, vol. I, Leipzig 1895.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

RESUMÉ

Suite et fin. de l'étude sur la vie et les oeuvres de K Kristoforidhi, éminent patriote et écrivain albanais, surnommé «le père de la langue albanaise».

ENDEMIA MALARIKE NË RRETHET E KORÇËS, POGRADECIT. ERSEKES, GJINOKASTRËS, PËRMETIT, TEPELENËS E SARANDËS

nga

Dr. ANTON ASHTA

KORÇA DHE RRETHI I SAJ

Nga statistikat nxjerrë në Vjeshtë të vjetit 1949 rezulton se ndër 2980 fëmijë të vizituem në lokalitetet e ndryshme të Rrethit të Korçës, 392 u gjindën me shpënetkë të rritun, me një përqindje mezatare e të përgjithëshme infektimi prej 13,1

Këtu poshtë po japim nji pasqyrë të përqindjes s' infektimit malarik në qendrat e lokalitetet e ndryshme të këtij rrethi, ku asht punue për nxjerrjen e indeksit splenik:

	Fëmijë të vizituem	Me shpënetkë të rritun	Përqindja
Korça qytet	1300	41	3,15%
Në lokalitetin e qendrës:			
Drenova	114	7	9,00%
Bulgareci	75	18	24,00%
Kamenica	113	9	8,60%
Në Lokalitetin e Maliqit:			
Pojani	106	43	40,50%
Zvezda	114	11	9,60%
Plasa	96	21	21,10%
Potgorije	141	23	16,60%
Në Lokalitetin e Bilishtit:			
Bilisht qytet	180	10	5,00%
Progër	116	11	9,40%
Cangoj	84	1	1,10%
Në Lokalitetin e Bozhigradit:			
Bozhigradi qytet	250	9	3,60%
Menkullas »	50	2	4,00%

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D Ë R

Qyteti i Korçës, me një naltësi prej 835 metrash mbi nivelin e detit, shtrihet në krye të nji fushe të gjanë dhe të rrethueme prej malesh. Në

mest të fushës ndodhet Liqeni i Maliqit, i krijuem nga rjedhjet e lumenjvet, rrëkevet dhe të kanalevet të shumtë që përshkojnë atë fushë e që gjejnë në Maliq shfrimin e vet të natyrëshëm. Buzët e Liqenit të Maliqit formojnë një zonë të hapët kënetore. Lumi që kalon përmes qytetit dhe merr emnin e tij, mbleth të gjitha ujnat e çesmevet të shumta të qytetit dhe pastaj derdhet në Dunavec, sikurse edhe Drenica, që kalon pranë qytetit të Korçës. Ujët e Dunavecit gjatë stinës së verës përdoret për ujitjen e tokavet dhe për mullinjt e fushës e shkon e derdhet edhe ky në Liqenin e Maliqit. Ujët që rrjeth prej malevet, në formë prrenjsh kalon në verilindje të Qytetit.

Liqeni i Maliqit ka nji sipërfaqe prej 27. 000 hektarësh me brigje gadi krejt kënetare, që janë fole të përshtatëshme për zhvillim mushkonjash.

Në kontrollin që i u ba katundevet përbrinj Liqenit në Nanduer të vjetit 1930, u konstatue nji shumicë e madhe mnshkonjash, ma tepër të llojit *A. maculipennis*. Në qytetin e Korçës malarja vjen prej folevet të përshkrueme ma sipër dhe prej atyneve të shkaktueme prej pakujdesisë së banorëvet, si janë p.sh. gropat me ujë të fjetun të hapuna për ujitjen e tokavet.

PASQYRË E INDEKSIT SPLENIK NXJERUN NË NANDUER TË VJETIT 1930 SIMBAS LAGJEVET

Lagjet	Të vizituem	O	P	1	2	3	4	Përqindja
Barç	247	187	43	13	4	—	—	24%
Mano	106	69	23	6	8	—	—	35%
Manço	73	48	15	8	2	—	—	34%
Qiro	14	13	1	—	—	—	—	7%
Penço	61	55	5	1	—	—	—	10%
Lumi	68	87	7	4	—	—	—	11%
Manto	16	11	4	0	1	—	—	31%
Qoshk	71	56	8	4	3	—	—	21%
Kull'e Hirit	18	11	6	1	—	—	—	39%
Sahat	17	15	1	1	—	—	—	12%
Varosh i Poshtëm . .	9	3	3	3	—	—	—	67%
Lagje e Re	218	158	36	14	9	—	—	27%
Lagje e Tregut . . .	1	1	—	—	—	—	—	—
Radanec	39	28	4	6	1	—	—	28%
Tunç	5	—	2	1	2	—	—	100%
Ormao Çiflik	7	7	—	—	—	—	—	—
SHUMA	1000	750	158	62	30	—	—	25%

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Mushsonjat që u kapën si në rreth si në qytet qenë të llojeve *A. maculipennis, A. superpictus, A. biforcatus, A. algeriensis.* Ndër 1000 fëmijë shkollash të vizituem përqindja me shpënetkë të rritun due. 25. Ndë 192 fëmijë ndën 6 vjeç përqindja me shpënetkë të rritun duel 151

Korçarët e kanë konsideruem qytetin e tyne qendër klimaterike pa rrezik infektimi malarik. Realiteti kallzon se edhe në këtqytet malaria ka qenë e ndishme, me një t'infektuem ndër katër banorë.

Në vjetin 1942 në Korçë u hap rishtas Qendra e Luftimit Antt-malarik. Mbasi u caktue zona e punimevet, filloi të hidhet me anë puntorësh të stërvitun *Vert de Paris* dhe u kryen të tjera punime të vogla si pastrim kanalesh, mbushje gropash etj, Lemenjt, prrenjt dhe moçalishte e burime ujnash të përfshim në një reze prej tri kilometrash prej qendrës së qytetit u mbajtën nën kontroll si fole. Me këtë rithëm u vazhdua puna edhe gjatë vitit 1943, po më 1944 punimet u ndërprenë për shkak të rrethanavet të luftës.

ENDEMIA MALARIKE NË QYTETIN E KORÇËS GJATË VJETEVET 1930-1944 PARAQITET KËSHTU

Indeksi splenik.

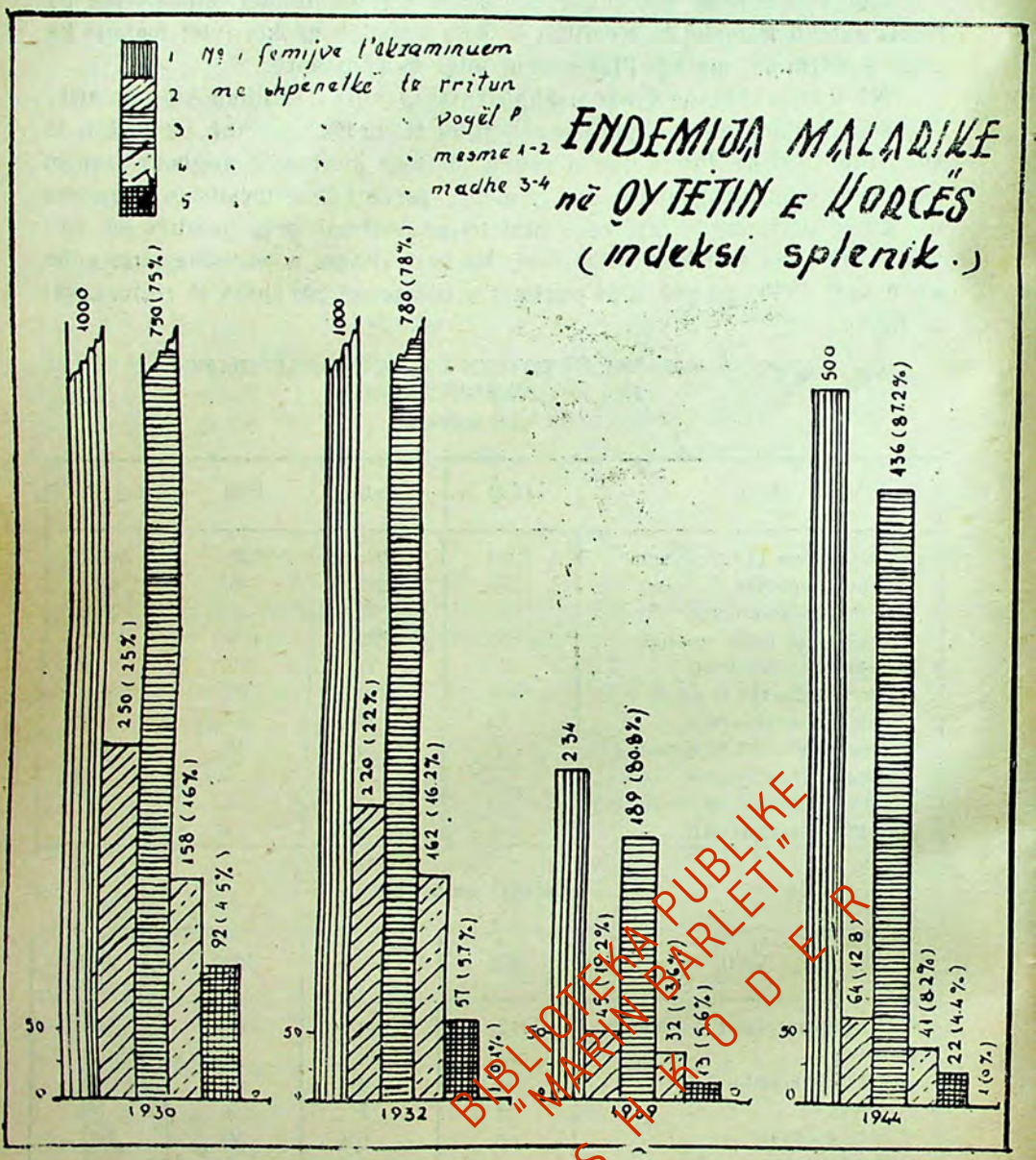
Vjeti	1930	1932	1939	1944
Nr. i fëmijvet t'ekzaminuem .	1000	1000	234	500
Nr. me shpënetkë të rritun .	250	220	45	64
% mbi t'ekzaminuemit . .	25	22	19,2	12,8
Nr. me shpënetkë normale . .	750	780	189	436
% mbi t'ekzaminuemit	75	78	80,8	87,2
Nr. me shpënetkë të vogël P. .	148	162	32	41
% mbi t'ekzaminuemit . . .	16	16,2	13,6	8,2
Nr. me shpënetkë të mesme 1-2	92	57	13	22
% mbi t'ekzaminuemit	4,5	5,7	5,6	4,4
Nr. me shpënetkë të madhe 3-4	0	1	0	1
% mbi t'ekzaminuemit . . .	0	0, 1	0	0

Indeksi parasitar.

Vjeti	1930	1932	1939	1944
Nr. i preparatevet t'ekzaminuem	1192	38	119	500
Pozitivë	70	28	2	50
% mbi ekzaminimet	8,5	8	1,6	10
P. Vivax	61	1	1	50
% mbi pozitivët	60	0,9	50	100
P. falciparum	39	14	1	0
% mbi pozitivët	38	53,8	50	0
P. malariae	2	5	0	0
% mbi pozitivët	2	19,2	0	0

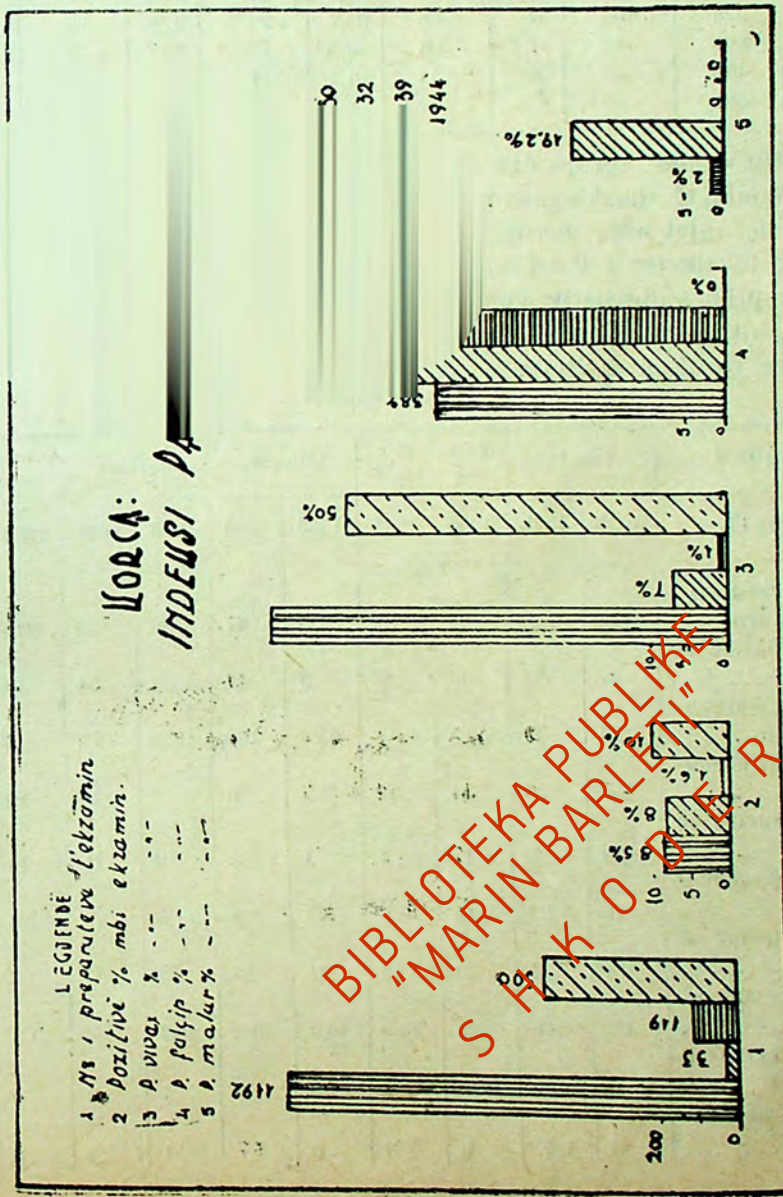
BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Densiteti i anofelizmës (*A. maculipennis A. superpictus*) pasqyrohet si ma poshtë (*anofelet* janë zanun në 4 stacione-banesa-në qendër e 8 stacione në periferi):

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Vjeti	Në Qershuer		Në Korrik		Në Gusht		Në Shtatuer		Në Tetuer	
	Qend.	Perif.	Qend.	Perif.	Qend.	Perif.	Qënd.	Perif.	Qend	Perif.
1942	—	—	173	480	155	471	116	346	22	104
1943	147	1459	112	1370	15	159	3	24	—	—
1945	584	1271	57	99	42	73	0	7	—	—
1946	10	41	44	84	45	102	21	29	—	—

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Gjatë vjetëvet 1948 e 1949 në kontrollin bamë banesavet në qendër nuk janë gjetur mushkonja anofele, rezultat i veprimtarisë antimalarike.

Morboziteti. — Veprimtaria e Dispenserisë Antimalarike, si qendër diagnostikimi pranë Qendrës Higjenike, para çlirimit, prej vjetit 1940 deri në vitin 1944, ka qenë:

Vjeti	Nr. i ekzamin.	Pozitivë	%	P. vivax	%	P falc.	%	P. mal.	%
1940	312	111	36	63	56,7	31	27,9	17	15,3
1941	224	105	47	68	64,7	24	22,8	13	12,3
1942	801	142	17,7	106	74,6	28	19,7	8	5,6
1943	406	148	36	135	91,8	11	7,4	1	0,6
1944	561	83	14,7	82	98,7	0	0	1	1,2

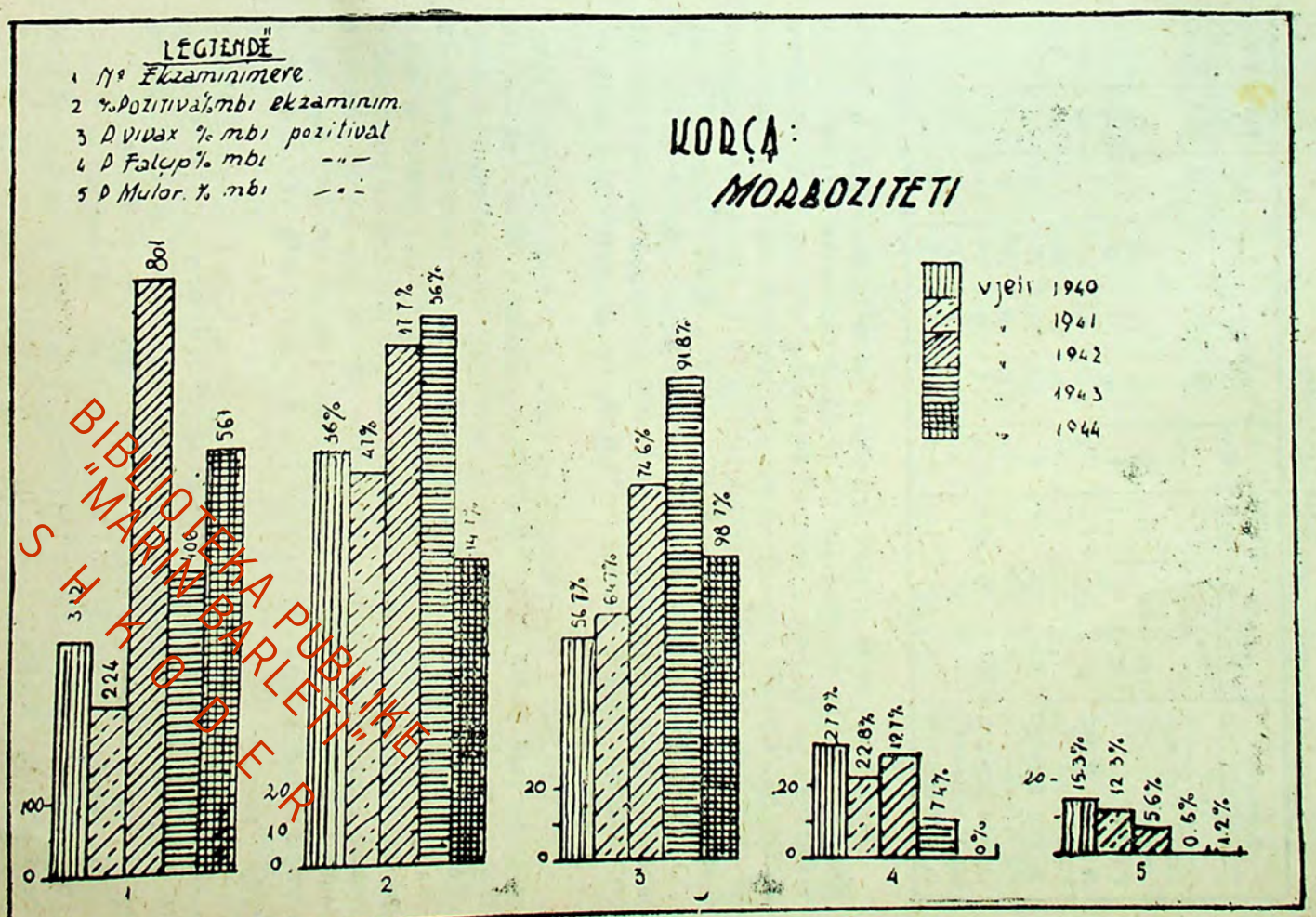
Këtu vrejmë ngritje dhe zbritje të përqindjes së pozitivëvet mbi t'ekzaminuemit, të shkaktueme prej gjendjes së favorshme ose jo për infektimet, siç ngjet ndër vende ku luftimi antimalarik nuk kryhet rregullisht.

Në lokalitetet e Rrethit të Korçës, ku para vitit 1945 nuk asht krye asnji veprim antimalarik, me përjashtim të kurimit aty këtu, pa kriter dhe në nji shkallë shum të kufizuem të të sëmundëve malarikë, endemia malarike rezulton si vijon:

Indeksi splenik

Lokaliteti	Fojan		Bulgarec	Hoçishti	Liboniku		Sovjani		Bilishti	Vithkuqi
Vjeti	1935	1945	1935	1935	1935	1945	1935	1945	1935	1945
Nr. i fëmijvet t'ekzaminuem . . .	154	130	91	32	55	47	88	69	210	70
Me shpënetkë të rritun	37	51	40	20	5	47	84	54	18	17
Përqindja mbi t'ekzaminuemit . . .	24	39	42,5	62,5	94,5	100	95,5	78	9	27
Me shpënetkë normale	117	79	54	12	3	0	4	15	19	53
Me shpënetkë të vogël P	23	26	17	5	1	3	10	18	16	17
% mbi t'ekzaminuemit	15	20	18	15,6	1,8	6,8	11,5	26	7,6	24,3
Me shpënetkë të mesme 1-2 . . .	14	24	23	15	51	38	73	33	2	0
% mbi t'ekzaminuemit	4,5	18	7	46,9	46,3	80,8	20,7	47,8	1,4	0
Me shpënetkë të madhe 3-4 . . .	0	1	0	0	0	6	1	3	0	0
% mbi t'ekzaminuemit	0	0,7	0	0	0	1,7	1	4,3	0	0

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Indeksi parasitar

Lokaliteti	Pojani		Bulgarec	Hoçishti	Libonik u		Sovjani		Bilishti	Vithkuqi
Vjeti	1935	1945	1935	1935	1935	1945	1935	1945	1935	1945
Fëmijë t'ekzaminuem.	194	130	94	32	55	47	88	69	95	—
Pozitivë	12	8	11	12	34	4	73	4	—	—
% mbi t'ekzam.	8	6	11	37	62	8,5	83	6	—	—
Me P. vivax . . .	1	3	4	3	2	3	11	2	—	—
% mbi pozitivët	8,3	37,5	36	25	5,9	75	15	50	—	—
Me P. falcip . . .	8	5	5	8	22	0	51	2	—	—
% mbi pozitivët	66,6	62,5	45,4	66,6	4,7	0	70	50	—	—
Me P. malariae .	3	0	2	1	10	1	11	0	—	—
% mbi pozitivët	25	0	18	8,3	9,4	5	15	0	—	—

Menjëherë mbas çlirimit gjendja e infektimit malarik në Rrethin e Korçës u paraqit e keqësueme për shkak të rrethanavet të luftës. Plani i Pushtetit për luftimin e malarjes filloi menjëherë të vihet në zbatim Aktiviteti antipaludik nisi përsëri me metodat klasike të luftës antilarvore në qendrat Korçë e Bilisht me insekticidin DDT. Me anë t'aeroplanit në Korçë e Bilisht gjatë vjeçevet 1947 — 1949 u spërkatën me emulsion DDT 25% fole larvash mbi një sipërfaqe ujnash prej m² 836.477. U muerën masa për bonifikime të vogla, pastrim kanalesh, mbushje gropash etj. Mesatarja vjetore e aktivitetit të zhvilluem per pastrimin e kanalevet qe 27.403 m. linear.

Në qendrat ma të infektueme në vjetin 1947 filloi spërkatja e banesavet me insekticidin DDT, si aktivitet plotësues i luftimit anti-larvor. Numri i banesavet të spërkatuna dy herë gjatë stinës s'endemisë malarike mbrriti 6115 tue përdorë DDT efektiv 5%. Një randësi e madhe iu dha edhe profilaksisë me barna antimalarike për kolektivitetin si edhe kurimit të të sëmundëve malarikë. Në mënyrë të veçantë u propagandue rreziku i infektimit e masat e nevojshme për t'u mprojtë. Në Liqenin e Maliqit një hapsinë kënetare prej 4000 Ha. filloi të spërkatet me anë të aeroplanit me larvimbytës DDT 20% 5 herë gjat stinës së zhvillimit të larvavet.

Gjatë vjetit 1948 filloi bonifikimi i rëndësishëm i Liqenit të Maliqit me anë të të cilit në vjetin 1950 do të përmirësohen 4000 Ha. tokë dhe do të thahen 4500 Ha sipërfaqe kënetare, tue u zhdukë kështu fusleja me me rëndësi e krahinës së Korçës për zhvillimin e mushkonjavet.

Në Nanduer të vjetit 1945 indeksi splenik i nxanësvet të Korçës qytet me 31% d.m.th. 18,2% ma tepër se në pranverën e vjetit 1944 tregon keqsimin e gjendjes. Përhapja e infektimit spjegohet me lëvizjen e popullisisë prej rrethanavet të luftës dhe me pezullimin e luftimit antilarvor.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
SHKODËR

ENDEMIA MALARIKE NË QYTETIN E KORÇËS

Indeksi splenik

Vjeti	1945	1947	1948	1949
Nr. i fëmijvet t'ekzaminuem	1000	2019	1029	1300
Nr. me shpënetkë të rritun	313	420	67	41
% mbi t'ekzaminuemit	31	20,8	6,5	3,15
Nr. me shpënetkë normale	687	1599	962	1259
% mbi t'ekzaminuemit	69	79,2	93,5	96,8
Nr. me shpënetkë të vogël P	276	350	52	33
% mbi t'ekzaminuemit	27,6	17,3	5	2,5
Nr. me shpënetkë të mesme 1-2	36	69	14	8
% mbi t'ekzaminuemit	3,6	3 3	1,3	0,6
Nr. me shpënetkë të madhe 2-3	1	1	1	0
% mbi t'ekzaminuemit	0,1	0,04	0,1	0

Indeksi parasitar

Vjeti	1945	1947	1948	1949
Nr. i fëmijvet të ekzaminuem.	1000	—	1009	1300
Pozitivë	64	—	5	1
% mbi t'ekzaminuemit	6,4	—	0,5	0,07
Me P. vivax	40	—	5	1
% mbi pozitivët	62,5	—	1000	100
Me P. falciparum	18	—	0	0
% mbi pozitivët	28,2	—	0	0
Me P. malariae	6	—	0	0
% mbi pozitivët	9,3	—	0	0

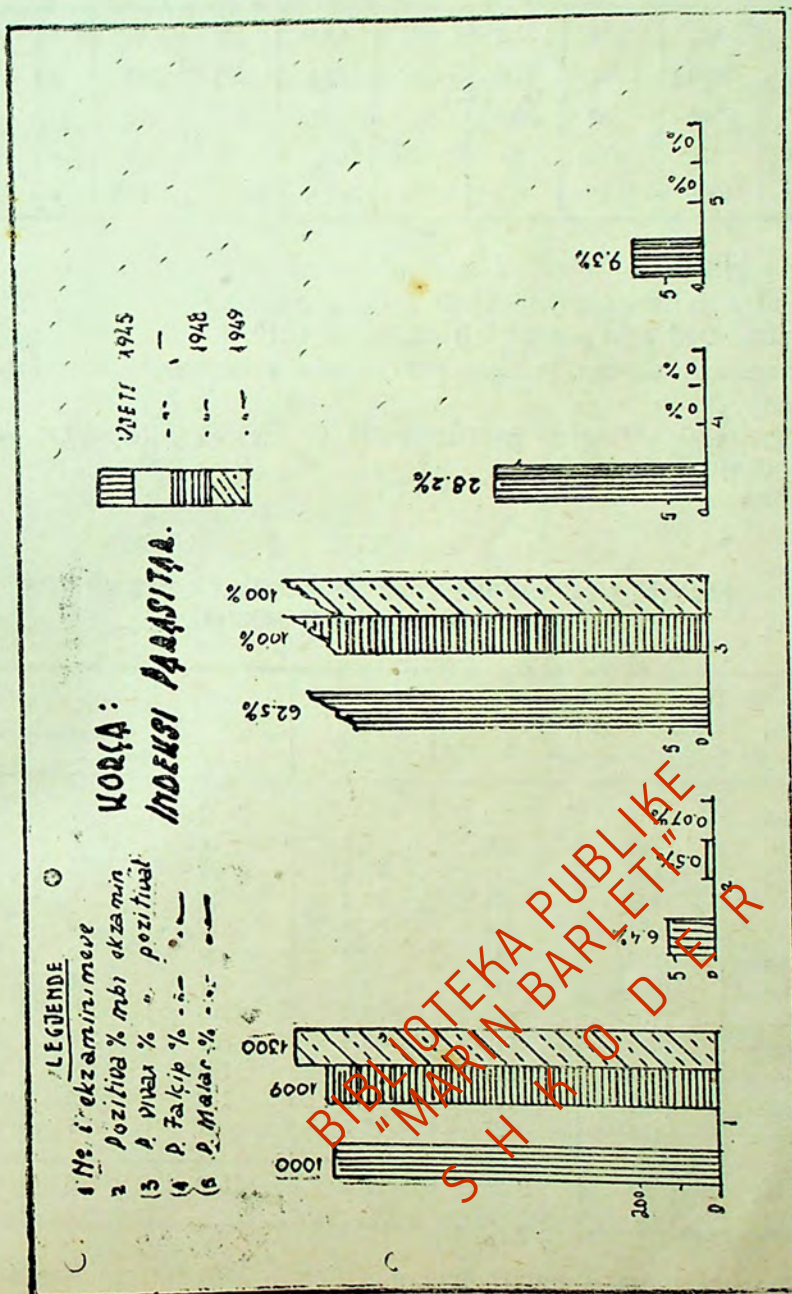
Nga pasqyra del i kjartë rezultati i masavet të maruna për luftimin e malarjes në Korçë. Përqindja e indeksit prej 31 në vitin 1945 zbret në 3,15 në vjeshtë të vjetit 1949. Indeksi parazitar prej 6,4% zbret në 0,07%.

Ke lokalitetet, ku në vjetet para çlirimit malarikët jetojshin në mëshirën e sëmundjes, si p sh, banorët e katundevet rreth Maliqit me përqindjen ma të naltë të krahinës, epidemia vazhdon të jetë prap e naltë, siç ngjet kudo, ku kryhen punime bonifikimi me randësi, me lëvizje toke dhe ndryshime hidrografike. Po me gjithë këtë, me masat e marruna, përmi-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

rësimet në disa katunde janë të dukëshme si p. sh. në Pojan ku indeksi spienik prej 89,8% më 1948 ka zbritë në 40,5% më 1949; në Sovjan ka zbritë prej 30% në 28% në Bulgarec prej 96% në 75% e kështu me radhë ndër shumë katunde të tjera.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D R

Veprimtaria e Dispenserisë Antimalarike pranë Qendrës Higjenike e Poliambulancës në Korçë paraqitet kështu:

Vjeti	Ekzaminue	Pozitivë	%	P. vivax	%	P. falcip	%	P. malar.	%
1945	848	272	63,8	222	81,6	36	13,2	14	5,1
1946	2050	1338	81,6	822	61,4	494	218	24	1,7
1947	2505	762	36,5	431	56,5	159	208	172	21,1
1948	2470	142	5,7	98	69	37	6	7	5
1949	1396	11	0,8	9	81.8	2	18,2	0	0

Me gjithë se numri i ekzaminimevet mikroskopike në vjetin 1949 asht afro dyfishi i atij të vjetit 1945, përqindja e pozitivëvet prej 63.8 në vjetin 1945 asht ulë në 0,8 në vjetin 1949. Ky ka qënë rezultati i të i masavet maruna nga Pushteti për luftimin e malarjes e për kurimin e të sëmundëvet.

Përqindja e llojit të parasitëvet *P. vivax* *P. falciparum* ka mbetë gadi po ajo.

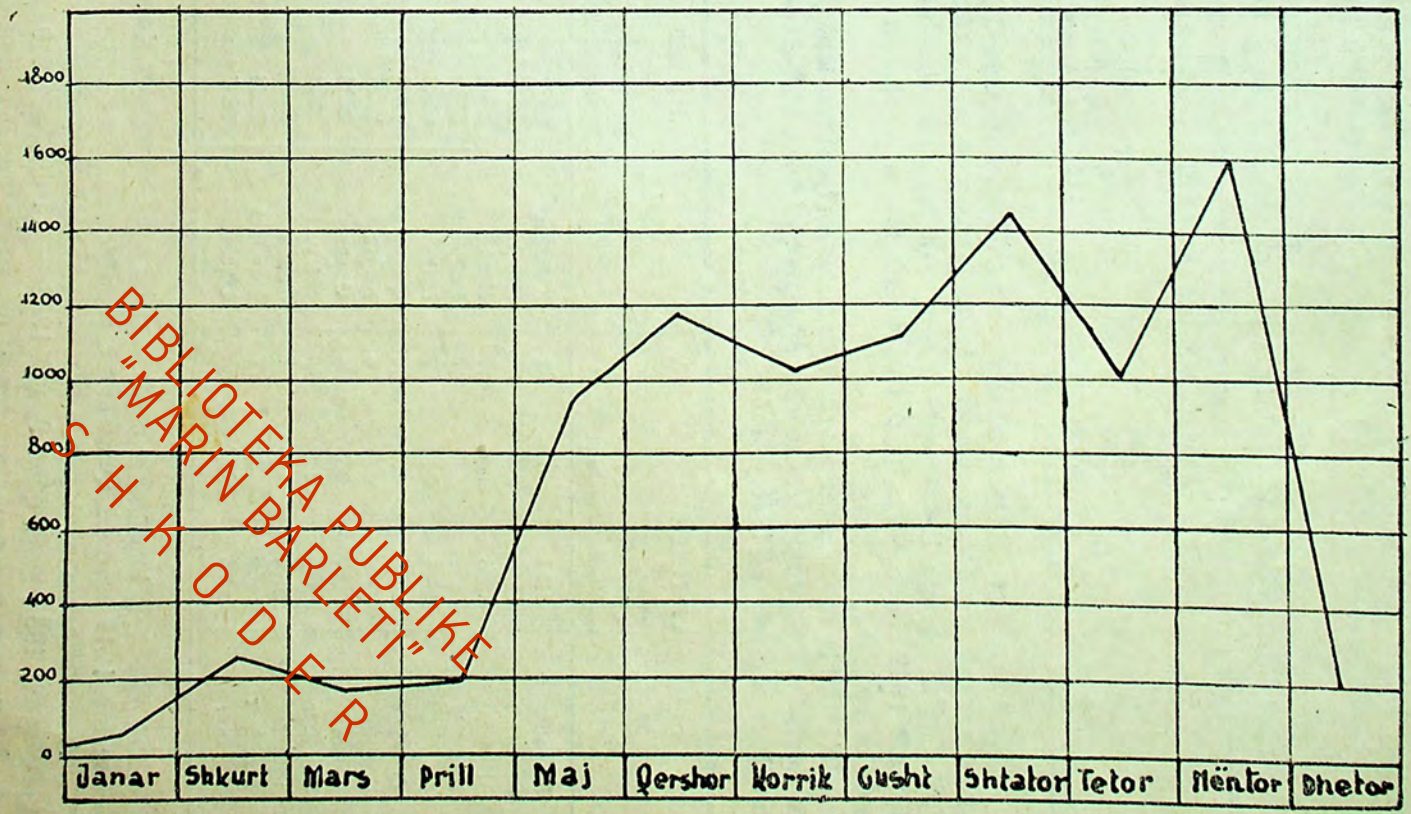
PASQYRË E EKZAMINIMEVET TË PREPARATEVET GJATË VJETEVET 1945—1949 NDA SIMBAS MUEJVET.

Mueji	Ekzaminue	Pozitivë	%	P. vivax	P. falcipar.	P. malariae
Kallnuer	50	2	4	2	0	0
Shkurt	260	20	7,6	14	2	4
Mars	154	31	20,1	24	3	4
Prill	199	46	23,1	38	6	4
Maj	951	303	31,8	272	4	27
Qershuer	1194	256	21,4	228	4	24
Korrik	1032	248	24	147	43	58
Gusht	1136	419	36,7	208	181	30
Shtatuer	1474	710	48,1	350	316	44
Tetuer	1004	271	26,9	144	124	13
Nanduer	1622	190	11,7	138	46	6
Dhetuer	176	27	15,3	17	7	3
SHUMA	9252	2525	27,2	1582	726	217

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

Nga përqindja e malarikëvet mbi t'ekzaminuemit rezulton se malarja asht ma e ndieshme në Shtatuer.

Ekzaminime të preparateve gjatë vjetve 1945-1949.
Nda si mbas muajve.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Pasqyra e të sëmundëvet të mjekuem ndër ambulanca të institutevet shëndetsore të Rrethit të Korçës gjatë vjetëvet 1938-1949

Vjeti	Mjekue ndër ambulanca	Me malarie	Përqindja
1938	18.643	1.464	7,8%
1945	35.188	7.325	20,7%
1947	40.266	6.096	15,1%
1948	22.673	3,287	14,4%
1949	45.129	842	1,6%

Siç shifet nga tabela e masipërme përqindja e të sëmundëvet malarikë të paraqitun ndër ambulanca për t'u mjekue në vjetin 1938 ka qënë 7,8. Tue fillue nga 1945 ajo përqindje vjen tue zbrit deri sa arrinë në 1,6 më 1949. Kjo zbritje që dëshmon efikaciletin e masavet të maruna, nuk ka nevojë për komente.

Në lidhje me muejët në të cilët malaria çfaqet ma tepër, tabela këtu poshtë vë në dukje frekuencën dhe përqindjen e malarikëvet simbas muejvet të vjetëvet 1948 — 1949.

VJETI 1948				VJËTI 1949			
Muejt	Ekzaminue	Me malarie	%	Muejt	Ekzaminue	Me malarie	%
Kallnuer	3453	61	1,7	Kallnuer	2952	70	2,3
Shkurt	6615	200	3	Shkurt	3242	41	1,2
Mars	6208	173	2,7	Mars	3703	34	0,9
Prill	5847	277	4,7	Prill	5050	101	2
Maj	4103	440	10,7	Maj	6320	88	1.3
Qershuer	4370	479	10,9	Qershuer	3100	103	3,3
Korrik	3479	474	13,6	Korrik	2925	131	4,4
Gusht	3640	530	14,4	Gusht	4038	109	2.7
Shtatuer	3476	306	8,8	Shtatuer	3519	72	2
Tetuer	3610	206	5,7	Tetuer	2807	51	1,8
Nanduer	3466	130	3,7	Nanduer	3666	33	0,9
Dhetuer	4925	52	1	Dhetuer	2607	9	0,3

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

Në vjetin 1948 përqindja ma e naltë asht në muejët Korrik e Gusht kurse më 1949 asht në Qershuer e Korrik.

Ambulancat e mjekimit të sëmundjevet të ndryshme në funkcionim gjatë vjetit 1938 kanë qënë 9, më 1948 — 14 dhe në 1949 — 20.

Në qytetin e Korçës me masat që po meren, infektimi do të zbresi në minimum dhe vëndi për natyrë i bukur dhe i shëndoshtë, do të bahet qendër klimaterike dhe verimi pa frikë infektimi. Edhe lokalitetet

do të përmirësohen me masat energjike në zbatim, veçanërisht katundet për rreth Liqenit të Maliqit, ku në vend të tokavet kënetare dhe të rrezikëshme, do të shtrihen toka buke të punueme mirë nga nji populisi e shëndoshë. Sot kemi ende nji përqindje të fortë rasash me malarje, po dihet se shpënetkat e rrituna nuk zhduken me nji herë. Me mbrojtjen nga infektimi, brezi i ri do të rritet i shëndoshë mbi nji truell qe do të vijë vit mbas viti tue u përmirësue pa ndërpremje.

Nga aktiviteti i Dispenserisë Antimalarike të qendrës Bilisht shofim:

Vjeti	Ekzaminue	Pozitivë	%	P. vivax	%	P. falcip.	%	P. malar.	%
1946	510	391	76,6	204	52,1	106	27,1	81	20,7
1947	759	366	46,8	160	44,9	104	29,2	102	25,8
1948	1382	154	11,1	115	74,6	36	23,4	3	1,9

Edhe këtu del përmirësimi i pozitivëvet mbi të ekzaminuemit. Përqindja prej 76,6 në vjetin 1946, bjen në 11,1 më 1948. Edhe këtu, si në Korçë, përqindja ma e naltë e rastevet paraqitet në Shtatuer.

Nga aktiviteti i Dispenserisë Antimalarike të Maliqit shofim:

Vjeti	Ekzaminue	Pozitivë	%	P. vivax	%	P. falcip.	%	P. malar	%
1946	948	834	87,9	674	80,8	22	2,6	138	16,5
1947	544	207	38	148	71,5	43	20,7	16	7,7
1948	1459	124	8,4	67	54	56	45,1	1	0,9
1949	1053	115	10,9	100	86,9	10	8,7	5	4,3

Përfundimet e mbrrijtuna me profilaksinë me barna kombinue me masat e tjera, si spërkatja residuale e banesavet, etj. kanë qenë veçanërisht të mëdha gjatë stinës s'endemisë në kantarin e Maliqit, ku kanë punue me mija puntorë. Në këtë vend ku popullsia asht 80% e infektueme puntorët kanë vazhdue punën pa ndërpremje dhe pa akcese ethesh prej infektimi të ri, përveç disa rasteve sporadike, edhe ato me përsëritje ethesh. Po të mos ishin marrë masat e luftimit me anë t'aeroplanit, me anë të sperkatjes residuale të banesavet dhe me anë të profilaksisë kurative të puntorëvet, rastet e infektimit do të kishin qenë të shumta, bile mund të kishte pasë edhe raste vdekjeje. Randësia e këtyne masave të Pushtetit dallohet edhe ma mirë, kur ato merren në favorin e puntorëvet,

BIBLIOTEKA PUBLIKE MARTIN BARLETI SHKODËR

qē vijnē tē punojnē nga vende tē shēndoshta ndēr zona t'infektuemē nga malarja.

Preparate t'ekzaminuem gjatē vjetēvet 1946—1949 simbas muejvet:

Mueji	Ekzaminue	Pozitivë	%	P. vivax	P. falciparum.	P. malariae
Kallnuer	68	17	25	3	14	0
Shkurt	29	0	—	0	0	0
Mars	2	0	—	0	0	0
Prill	29	4	13,7	1	3	0
Maj	63	46	73,3	15	0	31
Qershuer	423	278	65,7	227	8	43
Korrik	778	185	23,7	157	6	22
Gusht	678	331	48,8	260	25	46
Shtatuer	832	339	40,7	277	34	28
Tetuer	403	32	7,9	21	11	0
Nanduer	1006	58	5,7	28	30	0
Dhetuer	43	0	—	0	0	0

RRETHI I POGRADECIT

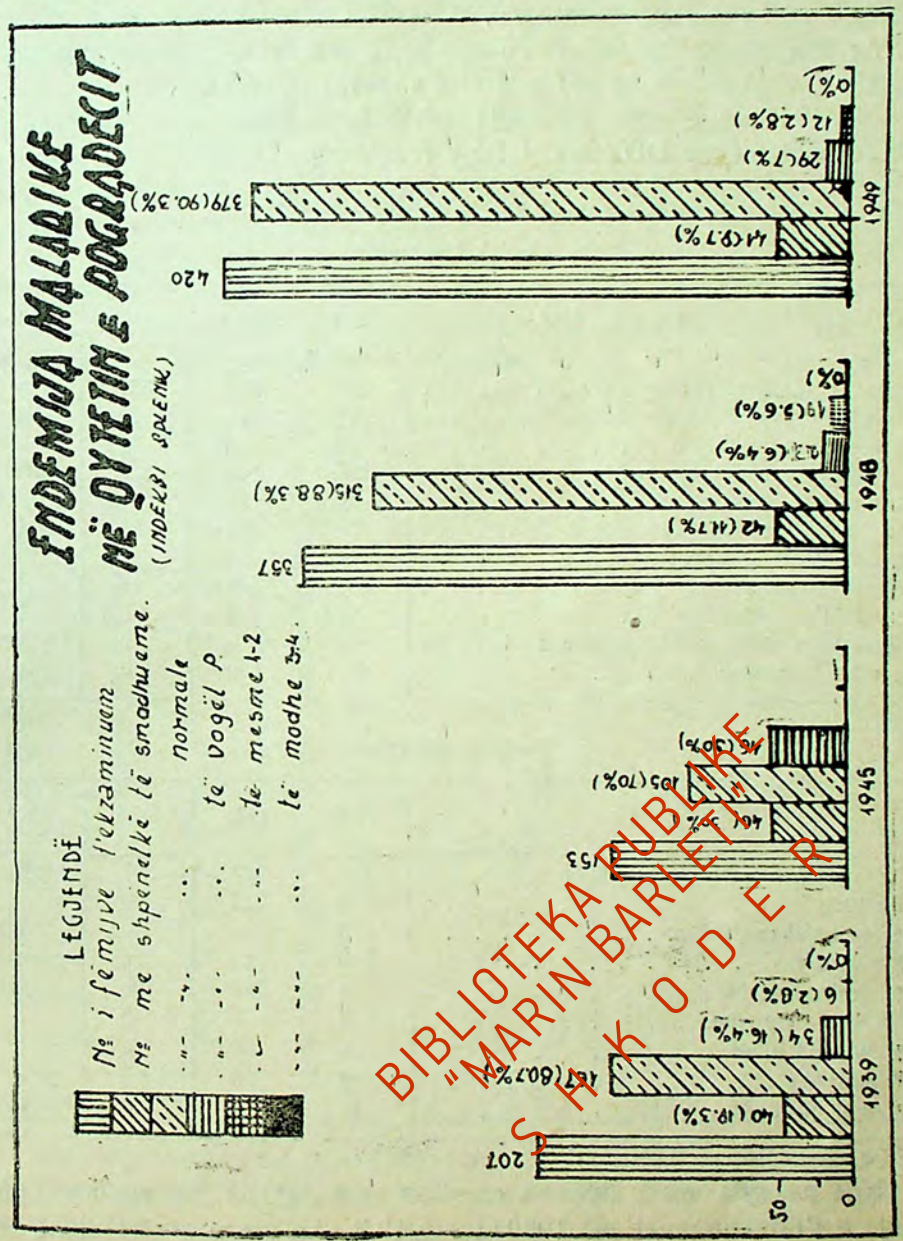
Populisia e kēsaj zone qē asht ma tepēr malore, merret kryesisht me bujqēsi dhe blegtori. Disa prej katundevet tē vendosun pranē moçalishtevet, kryesisht ata pranē Kēnetēs se Starovēs, konsiderohen me endemi malarike tē randē, disa tē tjerē me endemi tē mesme, por nē shumicēn e katundevet malarja asht porsa e ndishme.

Nē bazē tē shifravet mbi indeksin spenik e parazitar, nē Vjeshtē tē vjetit 1949, endemia malarike nē qytetin e Pogradecit dhe katundet pēr rreth paraqitet si vijon:

Vëndi	Fëmijë të vizituem	Me shpënetkë të rritun	%
Pogradeci (qytet) . . .	420	41	9,7
Starova	102	47	45,0
Tushemishti	21	13	61,9
Zagoriçani	60	45	75,0
Verdova	85	28	32,9
Lini	132	9	6,8

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Qyteti i Pogradecit asht i vendosun buzë liqenit e rrazë kodrinavet që e rrethojnë. në 695 metra naltësi mbi nivelin e detit. Fole kryesore e të rrezikëshme për të janë shtretnit e disa lumenjve, që në kohë vere kanë rrjedhje uji të pakët, disa prrenj, kanalet e papastrueme, ujtë e shumë çezmeve dhe burimeve si edhe ndonjë moçalishte e vogël, me një sipërfaqe afërsisht prej m². 98.000. Liqeni, që mer emrin e qytetit, nuk formon rrezik për zhvillim mushkonjash. Mushkonjat e kapuna janë

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

të llojit *A. maculipennis* dhe *A. superpictus*. Pogradeci asht vend verimi për shum veta të visevet të ndryshme, qi vijnë aty për të gëzue freskinë dhe ujt e liqenit.

Nga rrethanat e luftës e nga lëvizjet e popullsisë në lidhje me okupacionin e huej, në Vjeshtë të vjetit 1945 indeksi splenik hypë në 30%. Më 1947, tue marrë parasysh nevojën e mbrojtjes së këtij qyteti, u hap aty Qendra e Luftimit Antilarvor, u bë spërkatja e folevet me DDT dhe u murën masa të vogla bonifikimi, si pastrim kanalesh, mbushje gropash etj. Ju dha randësi e madhe kurimit të të sëmundëve dhe propagandës agjitative, veçanërisht ke katundaret e zonavet të prekuna.

Më 1947 filloi edhe spërkatja periodike e Kënetës së Starovës me anë t'aeroplanit me DDT mbi folet e mushkonjavet.

ENDEMIA MALARIKE NË QYTETIN E POGRADECIT

Indeksi splenik

Vjeti	1939	1945	1948	1949
Numri i fëmijvet t'ekzaminuem.	207	153	357	420
Numri me shpënetkë të smadhueme	40	46	42	41
% mbi t'ekzaminuemit	19,3	30	11,7	9,7
Numri me shpënetkë normale	167	105	315	379
% mbi t'ekzaminuemit	80,7	70	88,3	90,3
Numri me shpënetkë të vogël P.	34	46	23	29
% mbi t'ekzaminuemit	16,4	30	6,4	7
Numri me shpënetkë të mesme 1—2. . . .	6	0	19	12
% mbi t'ekzaminuemit	2,8	0	5,6	2,8
Numuri me shpënetkë të madhe 3—4 . . .	0	0	0	0
% mbi t'ekzaminuemit	0	0	0	0

Indeksi parasitar

Vjeti	1939	1945	1948	1949
Numri i fëmijvet t'ekzaminuem.	100	153	357	400
Pozitivë	5	13	3	1
% mbi t'ekzaminuemit	5	8	0,8	0,25
Me P. vivax.	0	13	3	1
% mbi pozitivët	0	100	100	100
Me P. falciparum.	3	0	0	0
% mbi pozitivët	60	0	0	0
P. malariae	2	0	0	0
% mbi pozitivët	40	0	0	0

Nga pasqyra e ma sipërme rezulton se ndër fëmijt e vizituem përqindja e t'infektuemvet më 1939 ishte 19,3 dhe ajo e pozivitetit. 5 Në

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Vjeshtë të 1945-ës përqindja e t'infektuemvet hypën në 30 dhe ajo e indeksit parazitar në 8. Edhe këtu, si ndër vendet e tjera, ngritja u detyrohet rrethanavet të luftës.

Më 1946-47 filloi aktiviteti antimalarik me qendër në Pogradec: Uba spërkatja residuale e banesavet dhe u kuruen të sëmundët gratis me sasina të mjaftueshme barnash. Si rrjedhim i këtyre masave përqindja ndër fëmijt e shkollavet në Vjeshtë të 1946-ës ulet në 11,7 dhe ajo e indeksit parasitar në 0,8. Përqindja e t'infektuemvet nga 30 në vjetin 1945, ulet në 9,7 në Vjeshtë të 1949-ës dhe ajo e pozitivitetit prej 8 në 0,25.

Me vrullin e punës qi po zhvillohet në këtë drejtim, parasitët në qarkullim në gjakun e fëmijvet po çduken dal nga dalë dhe të sëmundët me shpënetkë të rritun po arrijnë përqindje shum të ultë, gja qi dëshmon se infektime të reja nuk kemi dhe se fëmijtë po rriten të shëndoshtë.

Populli e puntorët do të kenë mundësinë të prehen ke ujt e liqenit pa frikën e mushkonjavet dhe pa rrezikun e malarjes.

Edhe nder lokalitetet e këtij Rrethi përqindja e infektimevet po vjen tue u ulun, si shifet nga pasqyra e ma-poshtme.

1948				1949			
Mueji	Ekzaminue	Me malarje	%	Mueji	Ekzaminue	Me malarje	%
Kallmuer	322	33	10,2	Kallmuer	543	17	3,1
Shkurt	46	12	4,5	Shkurt	590	30	5
Mars	407	16	3,9	Mars	677	17	2,5
Prill	687	102	14,8	Prill	659	35	5,3
Maj	682	118	17,3	Maj	894	99	10
Qershuer	530	99	18,6	Qershuer	913	79	8,6
Korrik	575	—	—	Korrik	724	69	9,5
Gusht	828	95	11,4	Gusht	880	90	10,2
Shtatuer	686	99	14,4	Shtatuer	600	64	10
Tetuer	438	27	6,1	Tetuer	644	40	6,2
Nanduer	502	22	4,3	Nanduer	467	23	4,9
Dhetuer	504	20	3,9	Dhetuer	1 22	13	1,1
SHUMA	6425	643	10,0	SHUMA	9007	576	6,3

Më 1948 përqindja e malarikëvet mbi të vizituemit rezulton 10, ndërsa më 1949 ajo ulet në 6,3. Më 1948 të sëmundët paraqiten ma tepër në Qershuer, ndërsa më 1949 në Maj dhe Gusht.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

Morboziteti

Vjeti	Nr. i ekzam.	Pozitivë.	%	P. vivax	%	P. falc.	%	P. mal.	%
1940	104	58	55,7	33	56,8	8	13,8	17	29,3
1941	88	54	61,3	44	81,4	0	0	10	1,8
1942	68	38	56	36	94,7	1	2,6	1	2,6
1945	179	79	44,1	59	74,6	14	17,7	6	7,6
1946	58	26	44,8	14	53,8	9	34,6	3	11,5
1947	1227	578	47,1	417	73,8	58	10	103	17,9
1948	1167	277	23,7	270	97,4	6	2,1	1	0,4
1949	1876	63	3,3	50	79,3	13	20,7	0	0

Siç shifet nga tabela e masipërme, me gjithë se numri i ekzamimevet mikroskopike më 1949 asht 16 herë ma i naltë se ai i vjetit 1940, përqindja e pozitivëvet prej 55,7 më 1940, ulet në 3,3 në vjetin 1949.

Përqindja e llojit *P. malariae* mbi pozitivët prej 29,3 më 1940 ulet në 0 në vjetin 1949. Lloj *P. falciparum* mbi pozitivët prej 13,8% në vjetin 1940 duket se hypë në vjetin 1949. Kjo hypje justifikohet nga numri shum i vogël i të vizituemvet më 1940. Hypja ma e naltë vërehet më 1946, me 34,6% dhe zbritja ma e dukëshme më 1948 me 2,2%. Por më 1946 numri i të vizituemvet ka qenë shum i kufizuem. Kështu edhe hypja e përqindjes më 1949 mund t'i detyrohet numrit të math të fëmijvet në kolonitë verore t'ardhun nga vise të ndryshme të vendit në këtë qendër verimi. Lloji i parasitit *P. vivax* naltësohet prej 56,8% më 1940 në 79,3% mbi pozitivët më 1949, por naltësimi asht vetëm i dukshëm, sepse në realitet përqindja ulet mbassi bazohet mbi pozitivët. Me gjithë këte, po të shikohet nga ana e llojit të parazitit në mënyrë absolute, duhet theksue se ngrihet.

Për të paraqitë infeksionin simbas muejve, këtu poshtë po përmbledhim shifrat e ekzaminimevet të kryeme gjatë vjetëvet 1945-1949.

M u e j i	Ekzaminue.	Pozitivë	%	P. vivax	P. falciparum	P. malarie
Kallnuer	61	7	11,5	6	1	0
Shkurt	91	19	20,8	11	8	0
Mars	40	6	15	3	0	3
Prill	188	22	11,8	19	0	3
Maj	493	141	28,8	135	8	18
Qershuer	485	104	21,4	87	2	15
Korrik	602	209	34,7	170	11	28
Gusht	895	304	33,9	21	45	38
Shtatuer	680	140	20,5	115	17	8
Tetuer	379	30	7,9	27	3	0
Nanduer	306	11	3,5	9	2	0
Dhetuer	91	9	3	7	2	0

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SH K O D E R

Paraqitja e infeksionit simbas muejve dëshmon se pozitivët në Gusht e Korrik paraqiten ma tepër se në muejët e tjerë dhe se infeksioni nisë në Maj e zbret në Tetuer.

RRETHI I ERSEKËS

Banuesit e kësaj zone, për ma tepër malore, merren me bujqësi dhe blegtori. Disa katunde si Ballmashi, Qafzezi vuejnë nga malaria, mbassi kanë në afërsi moçalishte të vogla, por në përgjithësi këtu malaria nuk ndihet. Lloji i anofelit asht A. *superpictus*; me pakicë ka edhe A. *maculipennis*. Koha e infektimit paraqitet e shkurtë, sepse në këtë vend të naltë dhe të ftohtë perioda e inxehtësisë asht e shkurtë.

Nga 165 nxanës t'Ersekës qendër të vizituem në vjeshtë të 1939-s duelën me shpënetkë të rritun 14, d.m.th. 8,5%. Mungon kontrolli i vitevet menjiherë mbas çlirimit, por përqindja e tanishme kallzon se edhe këtu duhet të kemi pasë ngritje t'infeksionit të shkaktueme nga rrethanat e luftës.

Nga ekzaminimi i nxanësvet në pranverën e këtij vjeti, përqindja e infektimit duel 10,3, sepse ndër 223 të vizituem, duelën me shpënetkë të rritun 23. Të gjithë nxanësit duelën me shpënetkë të vogël P.

Më 1939 në qendrën e Leskovikut, me 16 fëmijë me shpënetkë të rritun ndër 140 të vizituem, përqindja e infektimit ka qenë 11,4. Ndër 174 fëmijë të vizituem në pranverë të këtij vjeti, kan dalë me shpenetkë të rritun 37 vetë d.m.th. 21,2%. Tue i barazue këto me rezultatet e kontrollit të 1945-s me 57,3% ndër 61 fëmij të vizituem, shofim nji ulje të konsiderueshme infeksioni me 36,1% ma pak në krahasim me 1945-n.

Leskoviku pësoi dame të mëdhaja nga lufta. Në këtë qendër të vogël por të hijëshme, me shtëpija në mes të vneshtavet, nuk mbetën veçse pak ndërtesë në kambë e populli u fut në kasolla t'improviziume ose u shpërnda ndër katunde, tue mbetë i pambrojtun dhe pa mjete kurimi.

Me ndihmën e Pushtetit Popullor Leskoviku po rimëkambet dhe populsia e tij me metodat e reja të luftimit, do t'i shpëtojë infektimit malarik.

Më 1948 ndër ambulancat e këtij rrethi rezulton të jenë vizitue 8937 veta, nga të cilët 5,2% d.m.th. 470 veta, duelën me malarje. Më 1949 ndër 8663 të vizituem kan dalë me malarje 375 d.m.th. 4,3% nga të vizituemit. Tue e paraqitë numrin e të vizituemvet simbas muejvet, shofim se malarja asht ma e ndishme në Korrik dhe në Gusht.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Nga kjo tabelë rezulton se përqindja e të sëmundëvet me malarje prej 5,2 më 1948 zbret në 4,3 më 1949.

1948				1949			
Mueji	Ekzaminue.	Me malarje	%	Mueji	Ekzaminue.	Me malarje	%
Kallnuer.	321	10	3,1	Kallnuer.	703	24	3,4
Shkurt	476	11	2,3	Shkurt .	737	17	2,1
Mars . .	422	10	2,3	Mars . .	759	16	2,1
Prill . .	691	32	4,6	Prill . .	852	21	2,5
Maj . .	638	54	8,4	Maj . .	617	44	7,0
Qershuer	769	5	6,5	Qershuer	797	29	3,6
Korrik .	766	67	8,8	Korrik .	676	59	8,7
Gusht .	943	97	10,2	Gusht .	824	48	5,8
Shtatuer	1037	72	6,9	Shtatuer.	586	34	5,8
Tetuer .	944	35	3,7	Tetuer .	632	27	4,2
Nanduer	959	18	1,8	Nanduer.	621	20	3,2
Dhetuer.	971	14	1,4	Dhetuer.	809	36	4,4
SHUMA	8937	470	5,2	SHUMA	8663	375	4,3

RRETHI I PËRMETIT

Përmeti, i vendosun rrazë mali, me nji naltësi prej 242 metrash mbi det, asht zonë me endemi malarike të randë. Vijosa që i kalon përbri, asht e rrezikëshme, sepse e rrëmbyeshme, por foletë e shumta përbahen prej një shumice prrenjsh, gropash, moçalishtesh e kanalesh me nji sipërfaqe gjatë verës prej afro m² 300.000. Mushkonjat e zakonuna janë të llojit *A. maculipennis* dhe *A. superpictus*. Po këto lloje gjinden edhe ndër lokalitetet e kësaj qendre.

Në Nanduer të 1939-s në vizitimin e fëmijëvet të shkollavet të këtij qyteti, përqindja e infektimit duel 33,6. Gjatë luftës Përmeti ka pësue dame të mdhaja, mbassi gati krejt qyteti asht rrenue dhe populisia ka qenë e detyrueme t'iki katundevet. Tue mbetë kështu vendi i pambrojtun dhe populisia e pa-kurueme infektimi u ngrit. Me këte gjendje të keqsueme me nji here mbas çlirimit filloi marrja e masavet antipaludike dhe spërkatja residuale e banesavet me insekticidin DDT. Kurimit të të sëmundëvet iu dha randësi e veçantë tue shpërnda sasina të mëdha barnash antimalarike për kurimin gratis.

Më 1946 në Përmet qendër filloi aktivileti i organizuem i luftimit antilarvor, tue hudhë mbi folena insekticidin DDT, kombinue edhe me masa të tjera mbrojtëse. Më 1947 nji veprimtari e tillë nisi edhe në Këlcyrë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D E R

ENDEMIA MALARIKE NË QYTETIN E PËRMETIT

Indeksi splenik

Vjeti	1939	1945	1948	1949
Nr. i fëmijvet t'ekzaminuem	148	179	275	474
Nr. me shpënetkë të rritun	52	118	177	177
% mbi t'ekzaminuemit	35	65,9	64,3	37
Nr. me shpënetkë normale	96	61	98	357
% mbi t'ekzaminuemit	64,8	34,1	35,7	75,3
Nr. me shpënetkë të vogël P.	33	35	133	98
% mbi t'ekzaminuemit	22,3	19,5	48,3	20,6
Nr. me shpënetkë të mesme 1-2	18	83	43	79
% mbi t'ekzaminuemit	12	46,3	15,6	16,6
Nr. me shpënetkë të madhe 3-4	1	0	1	0
% mbi t'ekzaminuemit	0,6	0	0,3	0

Indeksi parasitor

Vjeti	1939	1945	1948	1949
Nr. i ekzaminimevet	74	179	275	400
Pozitivë	4	12	14	2
% mbi t'ekzaminuemit . . .	5,4	6,7	5	0,5
Me P. vivax	2	9	12	1
% mbi pozitivët	50	75	85,7	50
Me P. falciparum	2	3	2	1
% mbi pozitivët	50	25	14,3	50
Me P. malariae	0	0	0	0
% mbi pozitivët	0	0	0	0

Nga pasqyra e sipërme del se përqindja e shpënetkavet të rrituna më 1939 ka qenë 35, kurse më 1945 ajo hipë në 65,9. Gjatë vjetit 1948 ajo rezulton ende e naltë, 64,3, kurse në Vjeshtë të 1949-s zbret në 37 Me masat që po merren kjo përqindje do t'ulet edhe ma.

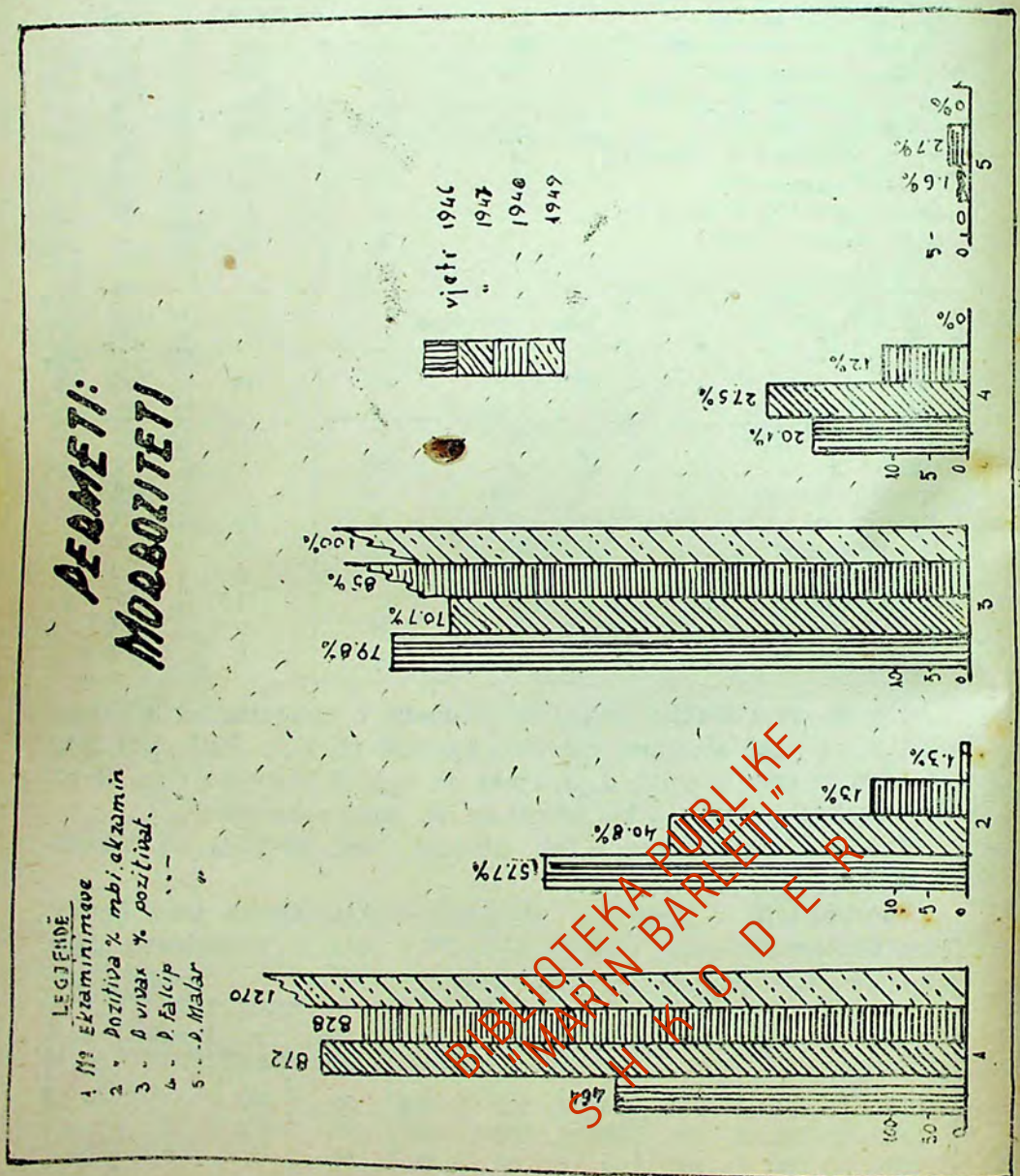
Indeksi parasitar prej 6,7% më 1945, ulet në 0,5% në Vjeshtë të 1949-s.

Morboziteti. — Aktiviteti i Dispenserisë Antimalarike pranë Spitalit Rural të Përmetit gjatë vjetëvet 1946-1949 shënon t'ekzaminuem 3434 preparate gjaku për diagnostikimin e malarjes.

Vjeti	Ekzam.	Pozit.	%	P. vivax	%	P. falcip.	%	P. malar	%
1946	464	278	57,7	222	79,8	56	20,1	0	0
1947	872	356	40,8	252	70,7	98	27.5	6	1,6
1948	828	108	13	92	85	13	12	3	2,7
1949	1270	17	1,3	17	100	0	0	0	0

BIBLIOTEKA PUBLIKE SHKODER MARINBARLETI

Numri i ekzaminimevet mikroskopike më 1949 asht trefishi i atij të 1946-s. Përqindja e pozitivëvet prej 57,7 më 1946 ulet në 1,3 më 1949. Përqindja e llojit *P. falciparum* prej 20,1 bije në 0; po ashtu ngjet edhe me *P. malariae*

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

Preparate t' ekzaminuem gjatë vjetëvet 1946-1949 të ndamë simbas muejve:

Muejt	Ekzaminuem	Pozitivë	%	P. vivax	P. falcip.	P. malar.
Kallnuer	0	0	—	0	0	0
Shkurt	0	0	—	0	0	0
Mars	0	0	—	0	0	0
Prill	25	2	8	2	0	0
Maj	281	80	28,4	97	2	0
Qershuer	635	205	32,2	177	23	5
Korrik	359	106	29,1	95	10	1
Gusht	235	65	27,6	51	14	0
Shtatuer	478	157	32,8	95	42	0
Tetuer	324	87	26,7	42	43	0
Nanduer	884	59	6,6	32	27	0
Dhetuer	213	18	8,4	12	6	0

Nga tabela e masipërme del se pozitivët mbi t'ekzaminuemit janë ma tepër në muejët Qershuer-Shtatuer.

Infektimi në katundet e këtij rrethi, më 1948 ka qënë:

Kutal	të vizituem	50	me shpënetkë të rritun	34	me	%	64,3
Badelonjë . . .	"	100	" "	77	"	"	77
Kosinë	"	50	" "	44	"	"	88
Buhal	"	50	" "	22	"	"	44
Këlcyrë	"	90	" "	70	"	"	77,7
Leshicë	"	41	" "	11	"	"	26 2
Lipë	"	19	" "	6	"	"	31,5
Qilarisht . . .	"	47	" "	3	"	"	6,3
Mbrshtan . . .	"	197	" "	56	"	"	28,4
Katundishte . .	"	101	" "	80	"	"	79
Tolar	"	71	" "	46	"	"	64,7

Siç shifet malarja në këto katunde asht e ndieshme. Foletë ma të randësishme janë rrjedhjet e lumenjvet e të përrenjvet Llojet e anofeleve janë *A. superpictus* dhe *A. maculipennis*.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Pasqyra e të Sëmundëvet të mjekuem ndër ambulanca të institucteve shëndetsore gjatë vjetëvet 1948—1949 në rrethin e Përmetit

1948				1949			
Mueji	Ekzaminue	Me malarje	%	Mueji	Ekzaminue	Me malarje	%
Kallnuer	172	0	0	Kallnuer	591	1	0,01
Shkurt	609	110	18	Shkurt	481	—	—
Mars	1026	127	12,3	Mars	591	1	0,01
Prill	1577	223	14,1	Prill	1000	48	4,8
Maj	1444	253	17	Maj	669	7	1
Qershuer	842	93	11	Qershuer	1004	13	1,1
Korrik	1355	—	—	Korrik	982	18	1.8
Gusht	1049	122	11,6	Gusht	581	8	1,3
Shtatuer	698	52	7,4	Shtatuer	347	20	5,7
Tetuer	1051	111	10,5	Tetuer	518	16	3
Nanduer	894	58	6,4	Nanduer	463	23	4,9
Dhetuer	1109	17	1,5	Dhetuer	457	23	5
SHUMA	11.492	1.166	10,1	SHUMA	7.684	178	2,3

Nga pasqyra e masipërme shohim se në rrethin e Përmetit më 1948 janë paraqitë për t'u mjekue 13 075 veta, prej të cilëvet 1166 me malarje d.m.th. 8,9%. Më 1949 ndër 7684 të vizituem kanë dalë me malarje 178 d.m.th. 2,3%.

RRETHI I TEPELENËS

Edhe populisia kryesisht bujqësore e blegtorale e këtij Rrethi, e shpërndame ndër katunde të largët njeni prej tjetrit, vuen prej malarjes. Fole zhvillimi janë shtretnit e lumenjvet me rrjedhë të pakët uji gjatë thatësisë, disa moçalishte, prrenjt, gropat e gurojevet, kanalet kaditës të pa-pastruem, etj.

Llojet ma të ndishëm të mushkonjavet janë *A. superpictus* dhe *A. maculipennis.*

Nga vizitimi si në Tepelenë qendër, ashtu edhe në disa katunde më 1948 i fëmijëvet të shkollavet, rezulton kjo përqindje infektimi:

Tepelenë	fëmijë	t'ekzaminuem	232	me shpënetkë të ritun		81,	me	% 34,9
Dragot	„	„	39	„	„	14	„	% 35,9
Lukaj	„	„	132	„	„	59	„	% 44,7
Lekaj	„	„	124	„	„	55	„	% 44,3

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Më 1947 filloi të funkcionojë në këtë zonë Qendra e Luftimit Antilarvor me hudhje insekticidi DDT dhe me kontrollin e grazhdevet e të shtëpijavet. Gjatë muejvet Prill-Tetuer në qendër u kapën 462 Anofele ma tepër në Korrik e Gusht (në 10 vende të caktueme banesa e grazhde); në periferi, po mbrenda zonës së veprimit (në katër vënde të caktueme) u kapën 643 *Anofele.*

Nga ekzaminimet e preperatevet mikroskopike del se më 1946 ndër 630 ekzaminime duelën pozitivë 519 d.m.th. 82,3%, më 1947 duelën pozitivë 137 me përqindje 61,7 dhe më 1948 ndër 138 të ekzaminuem duelën pozitivë 23 d.m.th. 16,6%. Lloji i parasitit që duket ma tepër asht *P. falciparum*, në muejt Korrik, Gusht, si mund të shifet në pasqyrën e ma poshtëme.

Populisia e kësaj krahine nuk kujdesesh dhe aqë shumë për t' u mprojtë nga malaria e kufizohesh në marrjen e pak barnave, sepse kështu ishte mësue gjatë regjimevet të kalueme. Po nashti me hapjen e ambulancavet periferike e me kujdesin e pandërprerë të Pushtetit Popullor po shpërndahet një sasi barnash e konsiderueshme. Barnat antimalarike gjenden në çdo ambulancë periferike ose pranë kështillavet të lokalitetevet.

Nga ana tjatër janë marrë dhe masa për mbytjen e mushkonjave fluturake me insekticidin DDT tue spërkatë banesat e grazhdet ma të infektueme. Ky aktivitet filloi menjëherë mbas çlirimit, më 1946. Me skjarimet që iu dhanë nga organet e Pushtetit, populli e kuptoi randësinë e kurimit nga sëmundja dhe sot ay kujdesohet vetë për luftimin e malarjes tue pastrue kanalet, tu mbushë gropat e tue krye bonifikime të vogla të tjera.

Morboziteti. —

Vjeti	Ekzaminue.	Pozitivë	%	P. vivax	%	P. falcip.	%	P. malar.	%
1946	630	519	8,3	117	22,5	192	36,9	210	40,4
1947	222	137	61,7	16	11,6	108	78,8	13	9,4
1948	138	23	16,6	16	69,5	7	30,4	0	0

Nga përqindja e pozitivëvet shifet një përmirësim, sepse prej 82,3% më 1946 ajo ulet në 16,6% më 1948. Duhet vrejtë se numri i ekzaminimevet më 1948 asht nji e pesta e atij të 1946-ës, sepse gjaku për ekzaminim u merret atyne që dyshohet të jenë malarikë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Ekzaminimi i pregatitjevet simbas muejvet gjatë vjetëvet 1946 – 1948.

Mueji	Ekzaminue.	Pozitivë	%	P. vivax	P. falcip.	P. malariae
Kallnuer	0	0	—	0	0	0
Shkurt	16	0	—	0	0	0
Mars	0	0	—	0	0	0
Prill	0	0	—	0	0	0
Maj	47	35	74,8	14	5	16
Qershuer	189	143	75,6	60	37	46
Korrik	236	162	68,6	45	59	58
Gusht	246	173	70,3	19	94	60
Shtatuer	137	104	75,9	4	72	28
Tetuer	71	51	71,8	3	33	15
Nanduer	41	8	19,6	3	5	0
Dhetuer	7	2	28,5	0	2	0
SHUMA	990	679	68,5	149	307	223

Nga pasqyra e masipërme vrejmë se Korriku e Gushti janë muajët e frekuencës ma të madhe, me *P. vivax* në Qershuer dhe *P. falciparum*

1948				1949			
Mueji	Ekzaminue	Me malarje	%	Mueji	Ekzaminue	Me malarje	%
Kallnuer	338	38	11,2	Kallnuer	605	38	5,2
Shkurt	298	33	11	Fruer	533	40	7,5
Mars	237	31	13	Mars	443	24	5,4
Prill	603	89	14	Prill	1808	48	2,6
Maj	437	95	21,7	Maj	902	87	9,5
Qershuer	522	171	22,7	Qershuer	889	135	15,1
Korrik	1203	—	—	Korrik	—	—	—
Gusht	891	154	17,2	Gusht	1105	143	12,7
Shtatuer	754	170	20,7	Shtatuer	875	98	11,1
Tetuer	763	144	18,8	Tetuer	69	15	21,7
Nanduer	919	68	7,3	Nanduer	450	21	4,6
Dhetuer	518	56	10,8	Dhetuer	663	12	1,8
SHUMA	7075	1052	14,8	SHUMA	9395	776	8,2

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

në Gusht. Ndër ambulancat e këtij Rrethi janë paraqitë në vjetin 1948 7075 veta, prej të cilëvet 1052 malarikë me nji përqindje prej 14,8, ndërsa më 1949 ndër 9395 të vizituem kanë dalë me malarje 375, d.m, th. 4,2%.

Tue e ndamë numrin e të vizituemvet simbas muejvet, kemi muejët kur malarja asht ma e ndieshme dhe frekuencën e të sëmundëvet ndër ambulanca.

GJINOKASTRA DHE RRETHI I SAJ

Endemila malarike në qytetin e Gjinokastrës dhe në disa katunde të Rrethit të saj simbas indeksit splenik të fëmijëvet të shkollavet të vizituem në Vjeshtë të vjetit 1949, paraqitet kështu:

Gjinokastër	qytet	fëmijë të	vizituem	1400,	me shpënetkë të	rritun	224	me	% 16,0
Libhova	„	„	„	110,	„	„	11	me	% 10,0
Derviçani	„	„	„	110,	„	„	8	me	% 7,2
Grapshi	„	„	„	60,	„	„	5	me	% 5,0
Mashkullore	„	„	„	68,	„	„	31	me	% 45,3
Lugar	„	„	„	90,	„	„	13	me	% 14,4
Erindi	„	„	„	70,	„	„	13	me	% 18,5
Humelicë	„	„	„	42,	„	„	20	me	% 47,6
Palokastër	„	„	„	50,	„	„	21	me	% 42,0

Nga pasqyra e masipërme vrehet se katundet ma të infektueme janë ato të Lokalitetit të Qendrës si Humelica, Palokastër, Mashkullore të vendosuna pranë orizorevet dhe moçalishtevet, ndërsa ndër katundet e tjera malarja nuk asht edhe aqë e ndieshme.

QYTETI I GJINOKASTRËS

Qyteti i vjetër i Gjinokastrës, që shtrihet nanën kindore të Malit të Gjanë, ka shtëpija të nalta, të ndërtueme shtrenguesheëm njena mbi tjetrën, me rrugë të ngushta e të shtrëmta. Në këtë qender me nji naltësi prej 325 metrash mbi nivelin e detit infektimi malarik nuk asht i randë. Ky infektim në vjetin 1947 paraqitet me 35,4%. Kjo përqindje i detyrohet lëvizjes së populisisë nga shkaku i luftës prej katundevet në qytet dhe anasjelltas. Foletë ma me rëndësi të mushkonjavet janë prrenjt dhe disa burime uji të vogla, që gjinden në fushën poshtë qytetit.

Mbas çlirimit edhe në Gjinokastër luftimi i malarjes muer randësinë e duhun me mjekimin e të sëmundëvet. Aktiviteti antipaludik filloi me masa pastrimi kanalesh. Në vjetin 1948 u hap aty Qendra e Luftimit

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Antilarvor dhe nisi përdorimi i larvimbytsit DDT e spërkatja periodike e folevet gjate muejve Maj-Teluer mbi nji sipërfaqe prej 300.336 m². Në vjetin 1946 — 1947 u intensifikue spërkatja residuale e banesavet me DDT gjatë stinës së zhvillimit, jo vetëm në Gjinokastër qytet, po edhe ndër katundet ma të infektueme.

Rezultatet e këtyne masave të marruna janë të kënaqëshme.

ENDEMIJA MALARIKE NË QYTETIN E GJINOKASTRËS
Indeksi splenik.

V j e t i	1947	1948	1949
Nr. i fëmijvet t'ekzaminuem	1146	1000	1400
Nr. me shpënetkë të ritun	406	222	224
% mbi t'ekzaminuemit	35.4	22,2	16
Nr me shpënetkë normale	740	778	1176
% mbi t'ekzaminuemit	64,6	77,8	84
Nr. me shpënetkë të vogël P.	212	110	110
% mbi t'ekzaminuemit	18,5	11	7
Nr. me shpënetkë të mesme 1-2	109	94	100
% mbi t'ekzaminuemit	9,5	4,9	7,1
Nr. me shpënetkë të madhe 3-4	85	13	14
% mbi t'ekzaminuemit	7 4	0,6	1

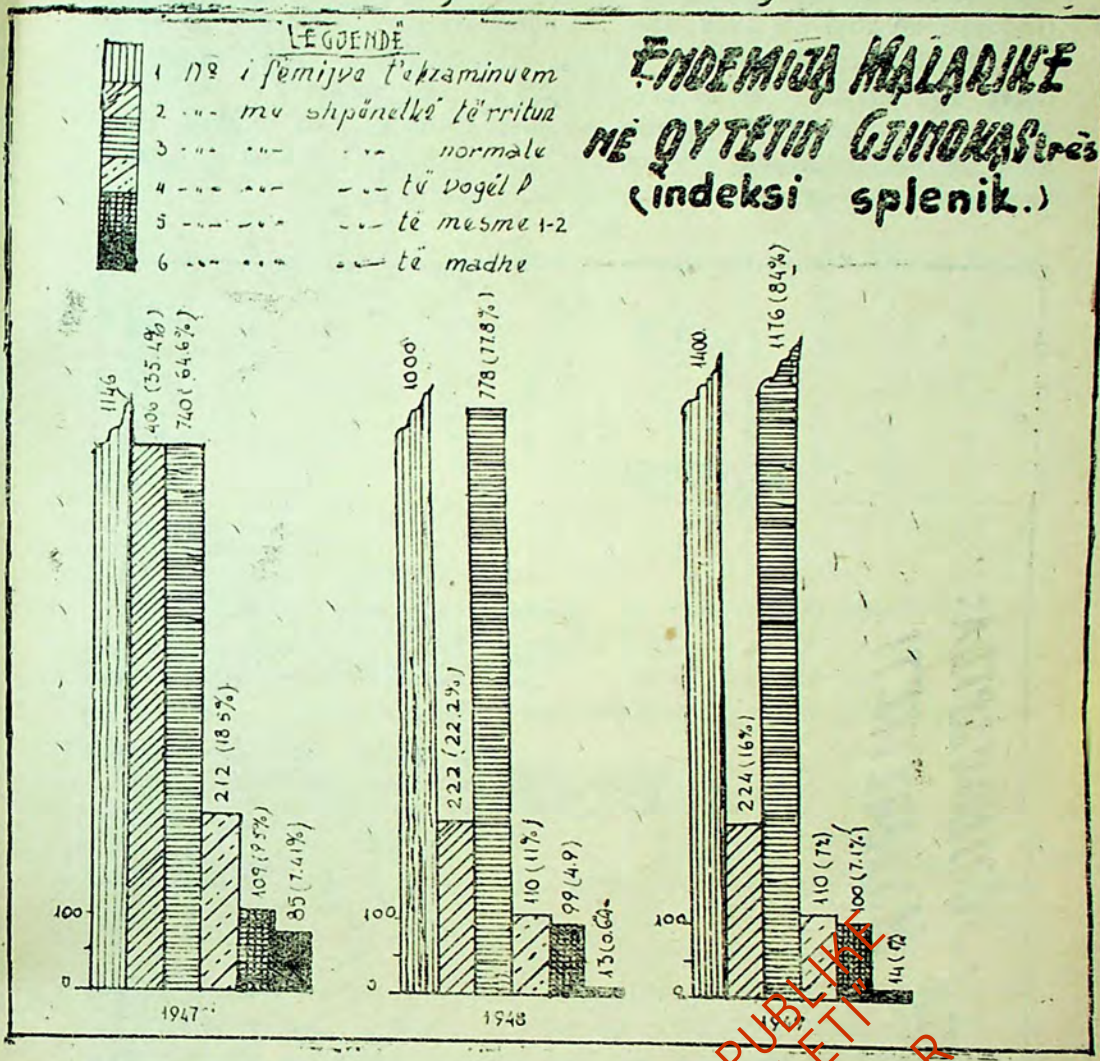
Indeksi parasitar

V j e t i	1947	1948	1949
Nr. i fëmijvet t'ekzaminuem	973	1000	1400
Pozitivë	23	11	9
% mbi t'ekzaminuemit	4	1,1	0,6
Me P. vivax	8	2	9
% mbi pozitivët	34,7	18,2	1
Me P. falciparum	15	9	0
% mbi pozitivët	65,2	81.8	0
Me P. malariae	0	0	0
% mbi pozitivët	0	0	0

Nga pasqyra del i kjartë rezultati i luftimit. Përqindja e indeksit splenik prej 35,4 më 1947 ulet në 16 në Vjeshtë të vjetit 1949.

Morboziteti. — Aktiviteti i Dispanserisë Antimalarike si qendër diagnotizimi pranë Poliambulancës gjatë vjetëvet 1946 — 1949 rezulton të jetë si ma poshtë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

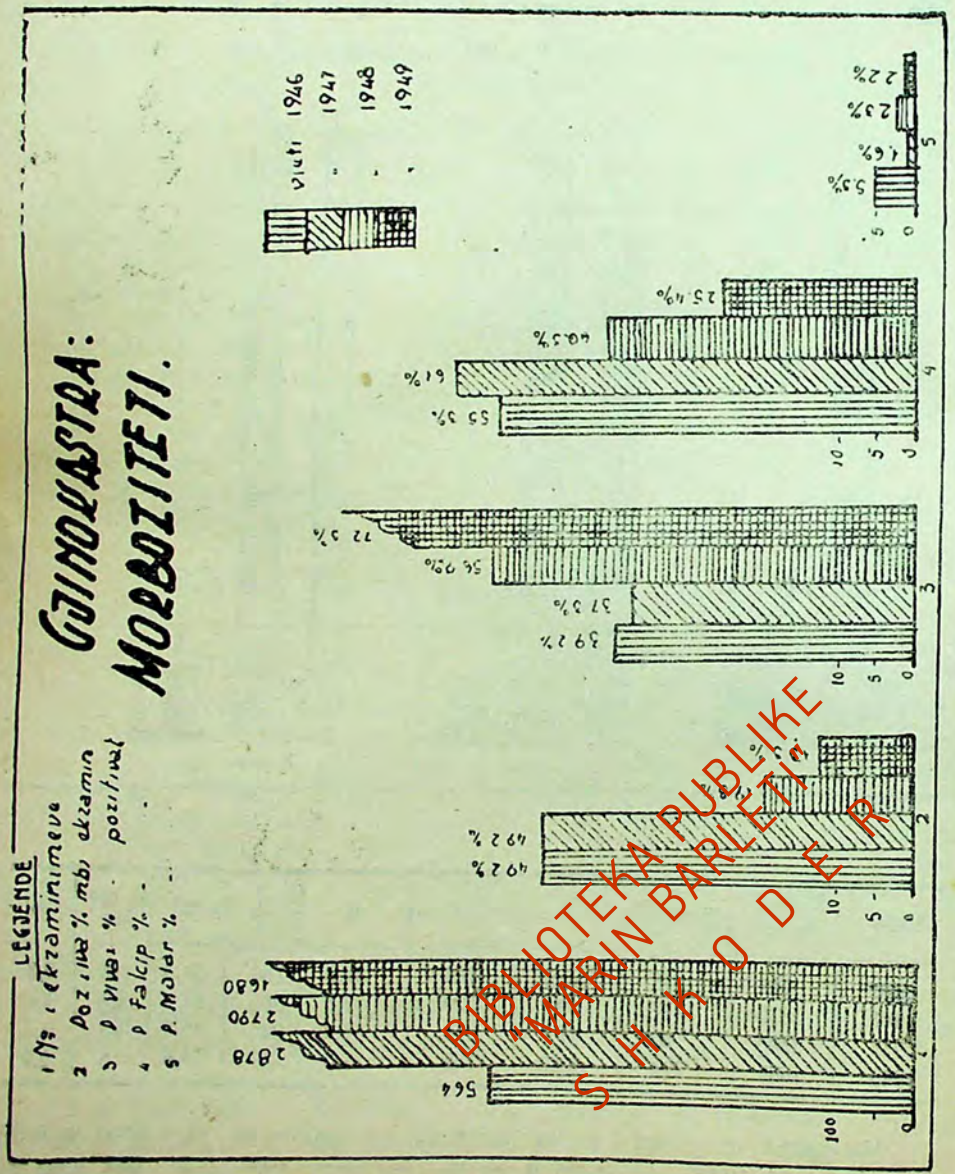

Vjeti	Ekzaminue	Pozitivë	%	P. vivax	%	P. falcip.	%	P. malar.	%
1946	564	278	49,2	109	39,2	154	55,3	15	5,3
1947	2878	1417	49,2	529	37,3	865	61	23	1,6
1948	2790	553	19,8	315	56,9	225	40,5	13	2,3
1949	1680	224	13,3	162	72,3	57	25,4	5	2,2

Me gjithë se numri i ekzaminimevet mikroskopike asht afro dyfishi i atij të vjetit 1946, përqindja e pozitivëvet prej 49,2 më 1946 ulet në

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

13,3 më 1949. Përqindja e parazitit të llojit *P. falciparum* prej 55,3 më 1946 ulet në 25,4 më 1949, ajo e *P. malariae* prej 5,3 në 2,2 ndërsa ajo e *P. vivax* prej 39 hipën në 72,3%. Kjo ngritje e këtij lloj paraziti rrjeth nga paksimi i dy llojeve të tjera *P. falciparum* e *P. malariae* Duhet shenue se në këtë qender populisia e lokalitetevet t'afërta, paraqitet në Poliambulancë për mjekim dhe rezultati i arritun në uljen e përqindjes së pozitivëvet del kështu ma i dukshëm.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

Ekzaminimet e preparatevet gjatë vjetit 1949 nda simbas muejve jep:

Muejt	Ekzaminue.	Pozitivë	%	P. vivax	P. falciparum	P. malariae
Kallnuer	151	21	13,9	4	17	0
Shkurt	245	17	6,9	2	15	0
Mars	158	11	6,9	0	11	0
Prill	293	49	13,9	44	2	3
Maj	831	221	26,5	185	20	16
Qershuer	727	176	24,4	157	13	6
Korrik	890	229	25,1	161	62	6
Gusht	1294	593	45,8	233	358	2
Shtatuer	1344	584	43,3	195	379	10
Tetuer	1187	422	35,5	84	331	4
Nanduer	348	89	25,5	28	57	4
Dhetuer	444	60	13,5	22	36	2
SHUMA	7912	2472	33,7	1115	1301	56

Nga shifrat e masipërme vërehet se pozitivët mbi t'ekzaminuemit janë ma të dukshëm në muejët Gusht e Shtatuer; po kështu janë të dukëshëm rastet me *P. falciparum* e *P. Vivax.* Pozitivët me *P. vivax* hipin edhe në muejin Maj, shenj ky i reçidivavet, sepse gjatë Majit nuk asht koha për infektime të reja.

NGA AKTIVITETI I DISPANSERISË ANTIMALARIKE NË POLIÇAN

Vjeti	Ekzaminue	Pozitivë	%	P. vivax	%	P. falc.	%	P. malar.	%
1947	85	51	64,2	26	42,6	8	13	17	44,2
1948	2250	86	12,6	18	63,8	104	36,3	0	0

Nga shqyrtimi i shifravet të ekzaminimevet gjatë muejvet shifet se rastet pozitive mbi t'ekzaminuemit janë ma të shumta në muejët Gusht e Korrik, tue mbetë të tri llojet e parasitëvet ma të ndieshëm në Gusht.

Pasqyra e të sëmundëvet të mjekuem ndër ambulanca të institutevet mjekësore gjatë vjetëvet 1938 — 1949 në Prefthin e Gjinokastrës.

Vjeti	Mjekue ndër ambulanca.	Me malarje	Përqindja
1938	18.470	3.385	18,3
1945	46.490	14.177	30,4
1947	32.174	7 470	22,8
1948	32.833	2.539	7,7
1949	24.263	1.199	3,4

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Nga tabela e masipërme shifet se përqindja e të sëmundëvet paraqitun ndër ambulanca nga viti 1947 fillon të zbresi, tue mbrrijtë në vjetin 1949 në 3,4.

Në lidhje me muejët në të cilët malaria paraqitet ma tepër, tabela e maposhtëme ven në dukje frekuencën e të sëmundëvet ndër ambulanca dhe përqindjen e malarikëvet sipas muejvet gjatë vjetëvet 1948-1949.

1948				1949			
Muejt	Ekzaminue	Me malarje	%	Muejt	Ekzaminue	Me malarje	%
Kallnuer	1664	100	6	Kallnuer	2142	95	4,4
Shkurt	1303	46	3,5	Shkurt	2258	41	1,8
Mars	2478	101	4,1	Mars	2900	52	2,7
Prill	2420	164	6,7	Prill	422	5	1,1
Maj	2810	293	10,4	Maj	3099	126	4,0
Qershuer	3129	217	6,9	Qershuer	2069	79	3,8
Korrik	2698	205	7,8	Korrik	3538	225	6,3
Gusht	3542	426	12,0	Gusht	3655	222	6,0
Shtatuer	3591	481	13,4	Shtatuer	3522	134	3,8
Tetuer	4125	263	6,3	Tetuer	4030	106	2,6
Nanduer	2034	147	7,2	Nanduer	2372	96	4,0
Dhetuer	2039	96	4,7	Dhetuer	3056	17	0,5
SHUMA	32.833	2.539	7,7	SHUMA	34.263	1.169	3,4

Në vjetin 1948 përqidja e naltë e malarikëvet të paraqitun ndër ambulanca asht në Mai dhe Shtatuer, ndërsa më 1949 përqindja e naltë asht në Korrik dhe Gusht. Zbritja e përqindjes në muejin Maj të malarikëvet në vjetin 1949 asht shenj i pakësimit të reçidivavet.

Në rrethin e Gjinokastres, me vazhdimin e masavet antimalarike, me spërkatjen residuale të banesavet dhe me kurimin e mirë të të sëmundëvet, do të mbrrihet në eleminimin progresiv t'infektimit.

RRETHI I SARANDËS.

Shumica e populisisë së këtij Rrethi banojnë të shpërndamë ndër katunde t'infektuem me malarje.

Përqindja mesatare e infektimit në Vjeshtë të vjetit 1949 ndër katundet e ndryshëm dhe qytetet Sarandë e Delvinë duel 20 (fëmijë të vizituem 1987, prej të cilëvet duelën me shpënetkë të rritun 397), ndërsa më 1948 kjo përqindje ishte 43. Më 1949 vetëm për qytetet Delvinë e Sarandë përqindja e infeksionit ishte 18 kurse më 1939 për të dy këto qytete, kjo përqindje ishte 30,3.

Nga analiza e shifravet të infektimit malarik të qytetevet dhe të ka-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

undevet, ku asht punue për nxjerrjen e indeksit gjatë vjeshtës 1949, rezulton:

Saranda qytet	Fëmijë	të vizituem	297,	me shpënetkë	të rritun	55,	me % 18,5
Gjashta	„	„	70,	„	„	30,	„ % 43,0
Çuka	„	„	67,	„	„	17,	„ % 25,3
Vrioni	„	„	93,	„	„	11,	„ % 11,7
Alikoja	„	„	131,	„	„	11,	„ % 8,4
Konispoli	„	„	159,	„	„	32,	„ % 20,1
Borshi	„	„	93,	„	„	14,	„ % 15,0
Piqeras	„	„	65,	„	„	2,	„ % 3,0
Delvina qytet	„	„	561,	„	„	99,	„ % 16,6
Theologu	„	„	79,	„	„	6,	„ % 7,4
Dhrovjani	„	„	70,	„	„	2,	„ % 3,0
Muzina	„	„	62,	„	„	1,	„ % 1,6
Kardhikaqi	„	„	41,	„	„	4,	„ % 9,7
Finiqi	„	„	199,	„	„	113,	„ % 56,7

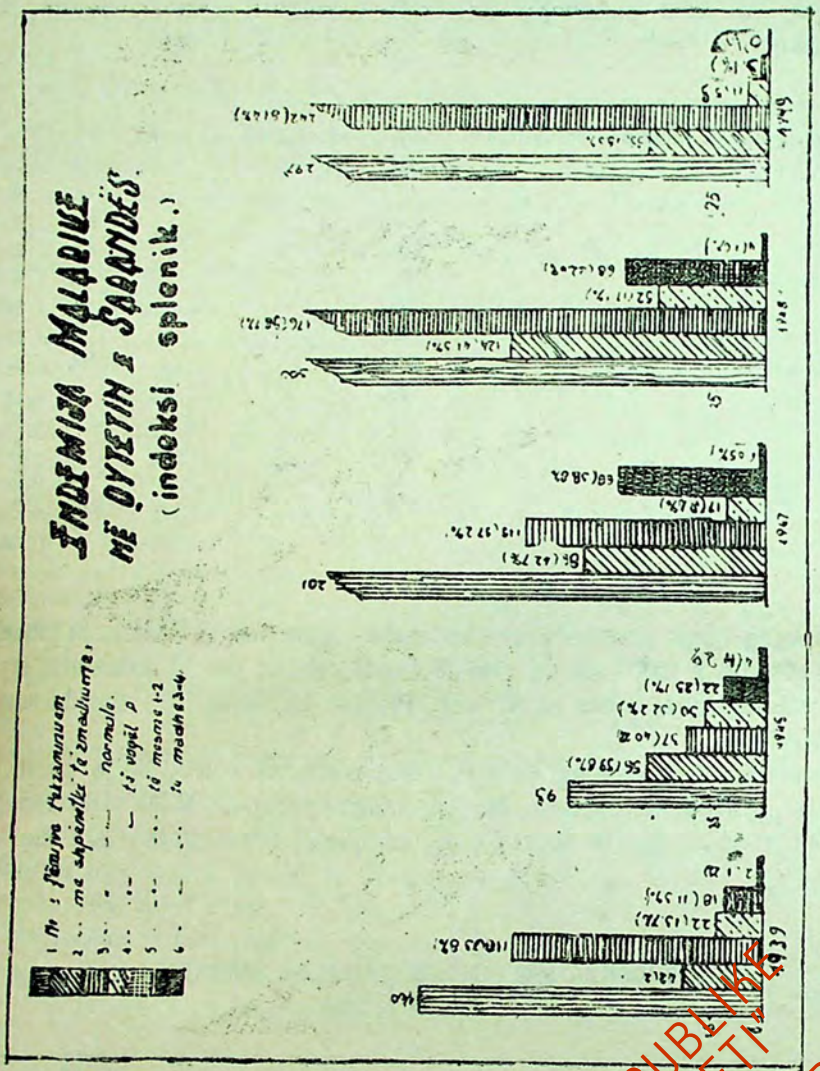
Saranda qytet shtrihet rrazë kodrinash, gjat bregut të detit. Si mbrenda si në afërsitë e saj, nuk ka fole të randësishme, por të kaluemen rrezen e tri kilometrave, mbas kodrinave, filiojnë hapësina të konsiderueshme kënetare.

Mushkonjat e zanuna në qytet dhe rreth, në kontrollin e vjetit 1939 qenë *A. elutus, A. superpictus, A. maculipennis.* Ndër 160 fëmijët e shkollavet të Sarandës të vizituem, përqindja me splin të rritun duel 26,2.

ENDEMIJA MALARIKE NË QYTETIN E SARANDËS
indeksi splenik

Vjeti	1939	1945	1947	1948	1949
Nr. i fëmijvet t'ekzaminuem	160	93	201	300	297
Nr me shpënetkë të smadhueme	42	56	86	124	55
% mbi t'ekzaminuemit	26,2	59,8	42,7	41,3	18,5
Nr. me shpënetkë normale	118	37	115	176	242
% mbi t'ekzaminuemit	73,8	40,2	57,2	58,7	81,4
Nr. me shpënetkë të vogël P.	22	30	17	52	11
% mbi t'ekzaminuemit	13,7	32,2	8,4	17.3	3,7
Nr. me shpënetkë të mesme 1-2	18	22	68	68	3
% mbi t'ekzaminuemit	11,3	23,7	33,8	22,6	1
Nr. me shpënetkë të madhe 3-4	2	4	1	4	0
% mbi t'ekzaminuemit	1,2	4,2	0,5	1,3	0

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

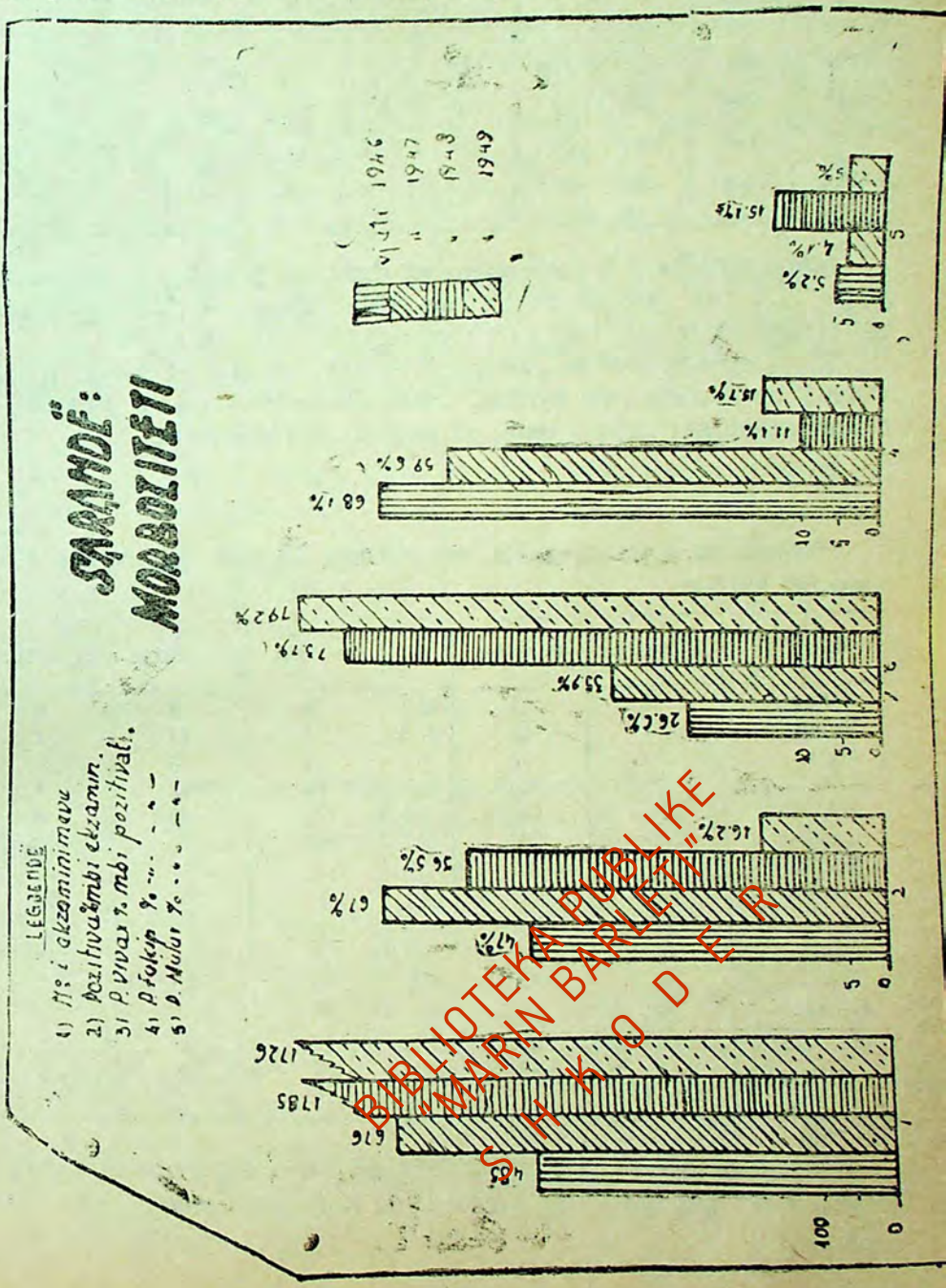

Indeksi parasitar

Vjeti	1939	1945	1947	1948	1949
Nr. i fëmijvet t'ekzaminuem	59	93	201	300	297
Pozitivë	3	14	6	64	10
% mbi t'ekzaminuemit	5,1	15	3	21,3	3,3
Me P. vivax	1	1	6	54	9
% mbi pozitivët	33,3	7	100	84,3	90
Me falciparum	2	13	0	1	0
% mbi pozitivët	67	93,5	0	1,5	0
Me P. malariae	0	0	0	9	1
% mbi pozitivët	0	0	0	14	10

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Nga pasqyra shifet kjartë rezultati i luftimit. Përqindja e indeksit prej 26,2 më 1939 dhe 59,8 më 1945, ulet në 18,5 në Vjeshtë të vjetit 1949. Indeksi parasitar prej 5% më 1939 dhe 15% më 1945, në Vjeshtë të vjetit 1949 ulet në 3,3%. Është për t'u vrejtë se gjendja malarike menjëherë mbas çlirimit del e keqësueme nga rrethanat e luftës.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Nga aktiviteti i dinspanserisë Antimalarike pranë Ambulancës së Spitalit Rural në Sarandë shofim numrin e ekzamimevet krye për çdo vjet si edhe llojet e parasitëvet.

Vjeti	Ekzaminue	Pozitivë	%	P. vivax	%	P. falcip.	%	P. malariale	%
1946	485	229	47,2	61	26,6	156	68,1	12	5,2
1947	676	453	67	163	35,9	270	59,6	19	4,1
1948	1765	1009	56,5	744	73,7	112	11,1	153	15,1
1949	1726	280	16,2	222	79,2	44	15,7	14	5

Nga përqindja mbi t'ekzaminuemit shifet një përmirësim i dukshëm prej 47,2% më 1946 në 16,2% më 1949. Ljoji i *P. falciparum* prej 68,1% bije në 15,7%, lloji i *P. vivax* prej 26,6% hip në 79,2.

Rritja e frekuencës së parasitit *P. vivax*, që asht në dukje nji naltësim i morbozitetit t'atij paraziti, duhet të konsiderohet si nji përmërësim i morbozitetit për llojet e tjera, që janë ma të rrezikshëm.

Ekzaminimi i preparatevet me ndamje mujore për vjetin 1949 paraqitet kështu:

Mueji	Ekzamin.	Pozitivë	%	P. vivax	P. falcip.	P. malar.
Kallnuer	21	11	52,3	3	2	6
Shkurt	113	23	20,3	8	14	1
Mars	76	19	25	14	5	0
Prill	310	126	40,6	97	28	1
Maj	666	230	34,5	146	46	8
Qershuer	505	233	46,1	155	50	28
Korrik	608	315	51,8	144	116	55
Gusht	896	539	60,1	314	166	59
Shtatuer	353	146	41,3	44	86	16
Tetuer	606	208	34,3	138	48	22
Nanduer	247	65	26,3	49	15	1
Dhetuer	275	55	20	49	5	9
SHUMA	4672	1970	42,1	1198	582	198

Nga kjo pasqyrë shifet se malarja asht ma e ndieshme në Korrik e Gusht; po ashtu mund të thohet edhe për llojin e parasitevet.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

DELVINA

Vendosun përbri kodrinash, të jep në fillim përshtypjen e një vendi të shëndoshë. Por në vjetin 1939, ndër 232 fëmijë të vizituem, 80 duelën të prekun me malarje, me shpënetkë të smadhueme.

Më 1941 u organizue në Delvinë një qendër luftimi, e cila funkcionoi deri në fund të vjetit 1943. Puna e pezullueme gjatë vjetëvet 1944-1945 rifilloi më 1946. Folelë ma me randësi në këtë qendër janë disa moçalishte, burime ujnash dhe disa prerje qi kapin një sipërfaqe prej m². 462.701, për t'u spëkatun gjatë stinës s'endemisë.

Anofelet e rrezikëshme janë *A. superpictus* dhe *A. maculipennis* Gjatë muajvet t'endemisë nga një kontroll i bamë në zonën e mbrojtun, janë zenë këto anofele.

Me intensifikimin e luftimit mbas çlirimit, numri i mushkonjavet të kapuna asht ulë në minimum, pothuejse në 0, kështu që edhe ulja e përqindjes s'infektimit ka pasë zbritje të dukëshme. Ka ndihmue në këtë zbritje spërkatja reziduale e banesave me DDT.

Vjeti	Mueji	Qersh.	Korrik	Gusht	Shiat.	Tetuer	Shuma
1941	—	114	327	172	21	13	647
1942	147	318	510	353	168	35	1351
1943	142	230	231	212	—	—	825
1947	0	5	8	0	0	0	13

ENDEMIJA MALARIKE NË QYTETIN E DELVINËS
indeksi splenik

V j e t i	1939	1945	1947	1948	1949
Nr. i fëmijvet t'ekzamin.	232	226	474	528	561
Nr. me shpënetkë të smadh	80	145	135	154	99
% mbi t'ekzaminuemit	34,4	64,5	28,4	29,2	17,6
Nr. me shpënetkë normale	152	121	339	374	46
% mbi t'ekzaminuemit	65,6	45,5	71,6	70,8	82,4
Nr. me shpënetkë të vogël P.	49	54	114	116	74
% mbi t'ekzaminuemit	21,1	20,3	24	21,9	13,1
Nr. me shpënetkë të mesme 1-2	31	86	21	38	25
% mbi t'ekzaminuemit	10,6	32,3	4,4	7,2	4,4
Nr. me shpënetkë të madhe 3-4	0	5	0	0	0
% mbi t'ekzaminuemit	0	1,8	0	0	0

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Indeksi parasitar

Vjetl	1939	1945	1947	1948	1949
Nr. i fëmijvet t'ekzaminuem	104	266	237	241	561
Pozitivë	9	14	10	4	3
% mbi t'ekzaminuemit	8,6	5,2	4,2	1,6	0,5
Me P. vivax	0	8	4	0	2
% mbi pozitivët	0	57	40	0	67
Me P. falciparum	9	6	6	4	1
% mbi pozitivët	100	42,8	60	100	33
Me P. malarial	0	0	0	0	0
% mbi pozitivët	0	0	0	0	0

Infektimi prej 34,4% më 1939 asht ulë në 16,6% më 1949 dhe indeksi parasitar prej 8,6% në 0,5%.

Nga aktiviteti f Dispanserisë del se në ambulancën e këtij Lokaliteti janë ekzaminue.

Vjeti	Ekzam.	Pozit.	%	P.vivax	%	P. falcip.	%	P. malar.	%
1940	216	133	61,6	32	24	75	56,3	6	19,5
1941	101	76	75,2	39	51,3	12	15,7	25	32,8
1942	177	138	79	81	58,6	15	10,8	42	30,4
1945	523	267	51	81	30,3	179	67	7	2,6
1946	647	316	48,8	127	40,1	182	59,5	7	2,2
1947	1218	311	25,5	70	22,5	239	76,8	2	0,6
1948	2309	223	9,4	75	33,6	146	65,4	2	0,8
1949	1781	103	5,7	75	72,8	25	24,2	3	2,9

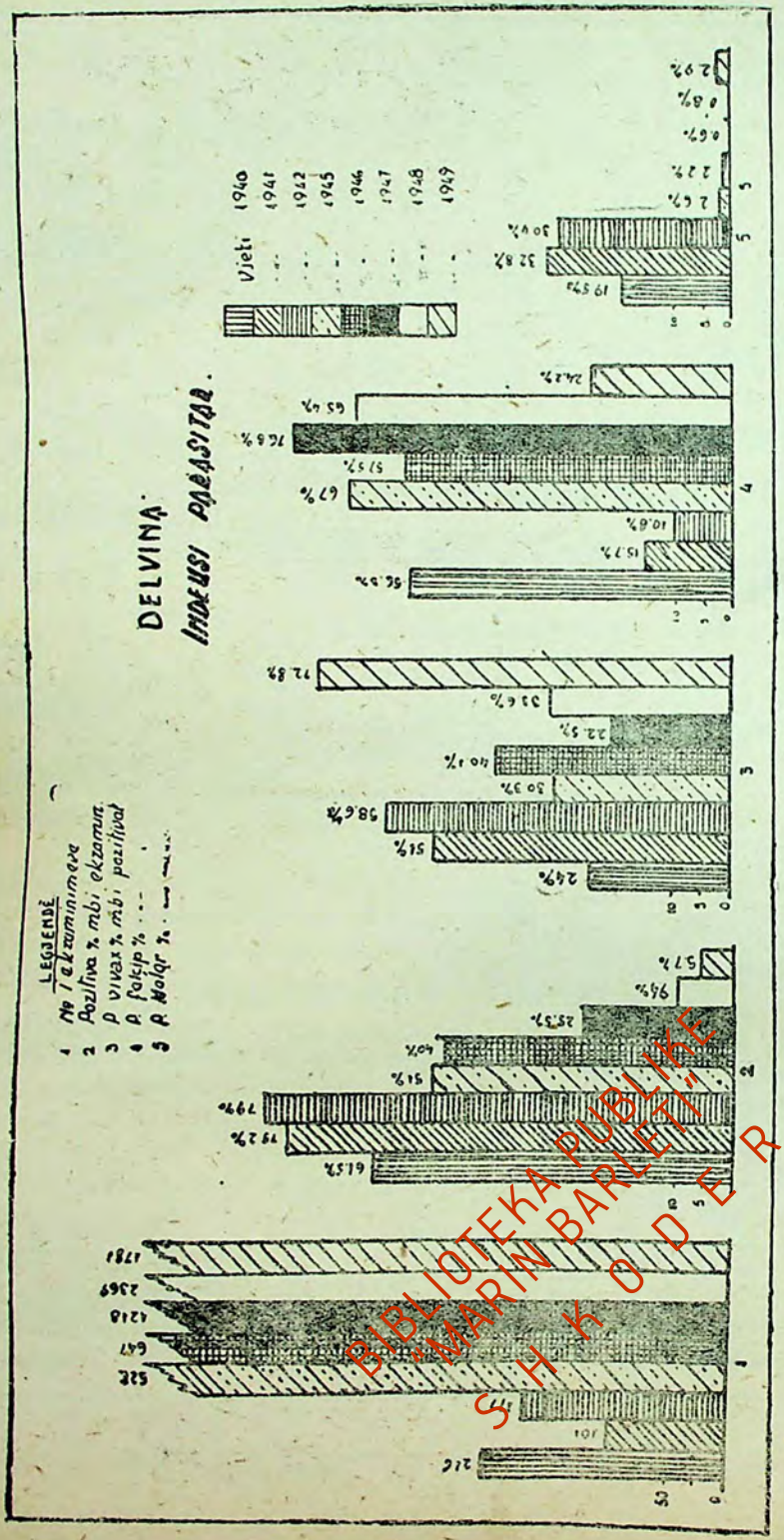
Përqindja e pozitivëvet mbi t'ekzaminuemit para çlirimit paraqitet shumë e naltë tue mbrrijtë në 79. Me kurimin e të sëmundëvet dhe nga të tjera masa mbrojtëse, ajo zbret në 5,7 gjatë vjetit 1949.

Ekzaminimet e preparatëvet gjatë vjetëvet 1945-1949 nda në muej janë:

Muejt	Ekzamin.	Pozitivë	%	P. vivax	P. falcip	P. malar.
Kallnuer	153	15	9,8	4	11	0
Shkurt	192	12	6,2	6	5	1
Mars	94	13	13,8	7	6	0
Prill	437	29	6,6	18	11	0
Maj	545	107	19,6	63	39	5
Qershuer	612	137	22,3	94	37	6
Korrik	977	236	22,1	87	147	2
Gusht	917	214	30,9	70	210	4
Shtatuer	648	130	20	22	107	2
Tetuer	694	171	24,6	96	73	1
Nanduer	378	55	14,5	12	43	0
Dhetuer	692	51	7,3	17	34	0
SHUMA	6538	1220	18,6	428	771	21

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI"
S H K O D E R

DELVINA
INDEKSI PJEŞËSITË.
LEGJENDË
1 Nr i ekzaminuarve
2 Pozitiva % mbi ekzamuar
3 P vivax % mbi pozitivat
4 P falcip % mbi pozitivat
5 P Malar %
Vjeti 1940 1941 1942 1945 1946 1947 1948 1949
BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Nga statistika mujore e pozitivëvet mbi t'ekzaminuemit del në shesh se në muejët Korrik dhe Gusht rastet me malarje janë ma të shumta për *P. falciparum,* ndërsa *P. vivax* shofim nji zbritje në Qershor e Tetuer.

KONISPOLI

Qendër, i vendosun mbi dy kodrina, asht me infektim malarik të naltë, 48%. Disa katunde të këtij Lokaliteti kanë edhe ato infektim të naltë, sepse janë të vendosun pranë moçalishtesh.

Nga ekzaminimet mikroskopike të vjetëvet 1946-1947 shofim se ndër 607 t'ekzaminuem kanë dalë pozitivë 440, me 72,4% bartesa parazitash: me *P. vivax* 173, me *P. falciparum* 117 dhe me *P. malarie* 150. Infektimi asht ma i ndieshëm në Korrik.

Me gjithë masat e marruna mbas çlirimit, prap populisia e vendosun në fushë vuen nga malarja.

Burime ujnash, rrjedhje lumenjsh, këneta dhe moçalishte të ndryshme shifen kudo. Zona e quejtun *Vurgu i Delvinës,* njifet si nji ndër zonat ma t'infektueme të vendit t'onë. Këtu shohim rrënimet e Butrintit, nji prej qyteteve t' Epirit, që në shekullin e XIV të ka pasë nji populis mjaft të madhe. Si vend i ultë, dal nga dalë u rrethue nga moçalishtet dhe në shekullin e XV-të u shkretnue. Sot shifen gërmadhat që flasin për lulëzimin e kaluem të kësaj qendre, fli e malarjes.

Masat e Pushtetit Populllor për mbrojtjen e kësaj zone janë të shumëanëshme. Më 1946 nisi spërkatja residuale e banesave me DDT, me efekte shumë të mira për populisinë që mbrohet kështu edhe nga trazimi i pickimit. Puna vazhdon edhe sot ndër banesat e katundevet ma t'infektuem, pranë moçalishteve.

I asht dhanë randësi e madhe kurimit të të sëmurëvet tue shpërnda vjet për vjet sasina të konsiderueshme barnash antimalarike.

Pikë kryesore e programit të luftës kundër malarjes asht propagandimi në populi i rrezikut malarik dhe i masavet që duhen marrë për t'u mbrojtun prej tij. Për këtë aksion janë mobilizue organizatat e Rinisë dhe të Grues. Populli ka filiue t'a kuptojë randësinë e luftës kundër malaries dhe sot punon ay vetë për çdukjen e fotevet. Po punime në shkallë të gjanë ka ndërmarrë Pushteti vetë, tue krye vepra të randësishme bonifikimi si kanali kullues në katundin Mursi, studimi i rregullimit t'orizorevet të shumta, që, të shpërndame mbi nji sipërfaqe 340 Ha., janë nji ndër shkaqet kryesore të përhapjes së malarjes në këtë zonë.

Me të tilla masa, infektimi malarik ka filiue të zbrapset siç u pa në pasqyrat e masipërme dhe si del në dukje edhe prej pasqyrës këtu poshtë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

ENDEMIDA MALARIKE NË KRAHINAT E KORÇËS DHE GJINOKASTRËS.

Shkalla. 1: 1.000.000

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Ndër ambulanca të këtij Rrethi më 1948 janë paraqitun për t'u ekzaminue 15.398 vetë, prej të cilëvet 2384 malarikë d.m.th. 15,4%, ndërsa më 1949 ndër 21.674 të vizituem duelën me malarje 1475 d.m.th. 6,8%.

Tue i ndamë këto ekzaminime simbas muejvet kemi:

1948				1949			
Muejt	Ekzam.	Me mal.	%	Muejt	Ekzam.	Me mal.	%
Kallnuer	957	122	12,7	Kallnuer	1422	87	6,1
Skurt	1032	86	8,3	Shkurt	1129	64	5,6
Mars	1331	91	6,8	Mars	1085	36	3,3
Prill	1355	185	13,6	Prill	1424	107	7,5
Maj	1596	265	16,6	Maj	1947	106	5,4
Qershuer	659	316	47,9	Qershuer	1175	154	13
Korrik	734	—	—	Korrik	1762	200	11,3
Gusht	1680	393	23,3	Gusht	1976	349	12,6
Shtatuer	1675	331	19,7	Shtatuer	2952	165	5,5
Tetuer	1574	297	18,8	Tetuer	2743	149	5,4
Nanduer	1375	182	13,2	Nanduer	1608	89	5,3
Dhetuer	1430	116	8,1	Dhetuer	2440	72	2,9
SHUMA	15398	2384	15,4	SHUMA	21674	2475	6,8

Më 1948 përqindja e nalitë e malarikëve asht në Qershuer e Gusht ndërsa më 1949 del në Korrik e Gusht.

Me ndihmën e Pushtetit e të Partisë dhe me pjesmarrjen e gjanë të masavet punonjëse në fushatën antimalarike, në nji të ardhme jo të largët, populli i këtij Rrethi, tue punuar me vrull për përmirësimin e tokës me anë të bujqësisë intensive të koordinueme me masat antimalarike, që çdo vjet vinë tue u ba ma të gjana dhe sistemetike, do të fitojë edhe shëndetin e humbun nga shkaku i malarjes.

RESUME

Cette étude sur l'endémie paludéenne dans les régions de Korça, de Pogradec, de Tepelena, de Gjinokastra et de Santi-Quaranta, présentée par le Dr. Anton Ashta, Chef du Service Antimalarique aupres du Ministére de la Santé Publique, rélève les raisons de la dite endémie paludéenne dans ces zones et décrit les foyers de propagation des moustiques, les divers genres de moustiques et les mesures répressives qui ont éte prises.

Se basant sur l'activité des dispensaires antimalariques, sur les cas des malades se presentant aux autres institutions sanitaires pour recevoir des soins, et sur l'index splénique et parasitaire, l'auteur fait ressortir les formes d'infection résultant des plasmodes divers, le rabaissement de l'infection par le P. falciparum, la saison de l'endémie paludéenne et les mois durant lesquels l'infection agit le plus.

Nous faisant connaître les mesures prises par le Pouvoir populaire pour combattre le mal, l'auteur met en évidence finalement l'activité déployée dans ce sens et les résultats obtenus.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI"

STUDIME MBI VESHJEN KOMBËTARE

nga

RROK ZOJZI

(vijon nga Nr. 1-2 1950)

II.

Thurja

Materjali i pregatitun i nënshtrohet përpunimit. Përpunimi kryesor asht thurja.

Mjeshtria e thurjes e ka origjinën e vet thellë në kohët e lashta të qytetnimit të parë. Edhe tek të parët tanë ka qenë njohtë dhe zhvillue kjo mjeshtri, siç e provojnë objektet arkeologjike që kanë lidhje me thurjen e që janë zbulue në vendin tonë.

Gjatë kohës shohim influkse dhe drejtime të reja që ndryshojnë veglat e punës dhe teknikën, veçanërisht ndër qytete, po në fshatë e malsina gjejmë ende gjurmat e formave ma primitive.

Kjo mjeshtri në vendin tonë mbetë ekskluzivisht ndër duert e femnës, dhe në kurr nji rasë nuk vuni dorë mashkulli në të, as për prodhim pë, në shtëpi, as për në treg.

Thurja bahet prej kryqzimit të dy parë fijeve, të cilat thirren: Ind ase i gjati, që tregon fijen longjitudinale; tëhymni ase i gjani, që tregon fijet trasversale.

Procedimi i pregatitjes së veçautë për këto dy parë fije kalon nëpër faza të ndryshme, të cilat populli i kryen veç e veç.

Në ket kapitull marrim n'analizë të veçantë: 1) Indin; 2) të hymnin; 3) vegen; 4) teknikën; 5) prodhimin.

1) **Indi:**

Ind thirren fijet e gjata, në drejtim longjitudinal të pelhurës.

Burimi i kësaj fjale ka gjasë të jetë folja «me endë» pse gjatë pre-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

gatitjes s'indit vetëm këto fije enden, si do të shofim ma tuije Prej këtij emni vjen edhe folja me indue, që ka të njajtin knptim si me thurë.

Për indin e pëlhurës kërkohet materjali ma i mir dhe i punuem ma me kujdes, prandaj indi përfaqëson materjalin ma të zgjedhun si prodhim, dhe të punuem ma mirë si teknikë pune.

«Pëlhurës kqyri indin,
dhe fëmijës prindin»

thotë fjala e vjetër; ashtu edhe:

«pelhurës anën
dhe vajzës nanën»

pse ana asht materjali që shpesh përdoret edhe për ind.

Pra e tanë qendresa e pëlhurës dhe bukurija e saj varet prej indi.

Për këtë arsye për indin e pëlhurës kërkohet maja e materialit, e punueme sa ma hollë dhe e dredhme mirë; për këte arsye shpesh indi thirret edhe «maja e pëlhurës».

Materjali i zakonshëm për të gjatin asht leshi, pambuku dhe meiezi.

Pregatitja e indit të pëlhurës kalon nëpër tri fazë të ndryshme punimi që thirren: a) endja ase lëshimi; b) mbulesa ase mbështjellja; c) premnisja.

a) Endja ase lëshimi: puna e parë e thurjes fillohet me endjen ase lëshimin.

Endja ase lëshimi janë dy fjalë të përdoruna andej dhe këndej Shqipnis për të njajtin veprim, me gjithë se në mes të tyne dallohet nji ndryshim i vogël. Në endje ase në lëshim këmi nji veprim të dyfisht ase dy punë që kryhen vetëvetiu për një kohë: Zhvillimi i fijeve të gjatit mbarrendimi i tyne dhe dhanja e gjatsis së përbashkët të gjitha fijeve.

Fjala endje vjen prej foljes me u endë, pse grueja shkon e vjen tue bamë këte veprim; lëshim thirret, pse grueja i ep gjatsinë si mbas nevojës ase mundësive ekonomike fijeve t'indit.

Si çdo fillim pune, ashtu edhe endja asa lëshimi kthet me bestytni të ndryshme; si p.sh. endja apo lëshimi do bamë hanë ndejë, pse vjen puna ma e lehtë, etj. Zakonisht klo punë ulohet ane përcillet me urime të veçanta.

Endja ase lëshimi don mundësisht një vend të gjatë, sa asht gjatsija qi i epet fijeve; në rasë mungese vendi, bahet me këthesa. Endja asa lëshimi asht puna ma delikate dhe ma e vështirë e thurjes: prej endjes mvaret suksesi i punës. Në këtë veprim do të parashifen objektet që mendohet të xirren, dhe në bazë të tyne epet sasija e fijeve dhe gjatsija e tyne. Që n'endje duhet të paramendohen fytyrat që do t'i epen thurjes. N'endje zhvillohet nji punë jo vetëm fizike, por edhe nji punë mendore e randë. Për këtë arësye n'endjen gjith-here bashk-punojnë dy ose tri gra o varza, ndër të cilat asht gjith-herë nji ma e rysun.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Pëlhura primitive, si na mëson arkeologjija, kishte nji gjatsi mezatare rreth 2 m. Në vendin t'onë teknika e prodhimit të pëlhurës e ka kapërcye atë fazë primitive, me përjashtim të punimit të këmenës, ku edhe sot kemi thurje vetëm me gjatsi prej 3 m., ndërsa prodhimet e tjera apin thurje me gjatsi si mbas kërkesës.

Gjatsija e lëshimit të fijeve nuk ka ndonji masë të caktueme: lëshohet si mbas sasis së materjalit ase kërkesës. Matja e fijeve t'ludit bahet me pash ndër malcina, dhe me këmishë ose line ndër qytete.

Ndër fshate lëshohet prej 10 — 15 pash (nji pash reth m. 1.5, pra afro 15 — 22.5); ndër qytete lëshohet zakonisht prej 3,4 deri në 5 këmishë (nji këmishë ase line lypë 10 kut — m. 6.5 — pra m. 19.5 — 32.5 m.) Gjatsi ma e madhe nuk mund t'i epet, pse nuk e përfshin shuli i vegës.

Numri i fijeve të gjatit ndjek nji rregull në bazë të nji llogarije së thjeshtë:

Tri fije bashkë thirren në Veri «nji krye» e në Jug «nji numër», në Mat «nji të njehmë». Kryet ase numri përban unitetin ma të vogël në numrim të fijeve t'indit. Dhjetë krena ase numra bashkë (30 fije), përbajnë nji kecë, si e thrret Veriu, ase nji krye, si e thrret Jugu. Numri i fijeve t'indit sillet rreth 6 — 36 keca ase krena: 3 x 10 x 6 deri në 3 x 10 x 36 d.m.th. 180 — 1080 fije.

Numri i fijeve të gjatit, që sillet mbrenda këtyne dy ekstremeve 180 — 1080 (rasat e ndryshme të këtij përdorimi do të shifen ma poshtë në teknikën e thurjes), n'origjinë qe i nji cilsije, por ma vonë u përzi me materjale të ndryshme, si përdoren sot (si do të shifet ma poshtë në analizimin e motiveve të ndryshme).

Endja e indit zhvillohet me dy mënyra: njana asht shum primitive dhe nji ma e naltësueme.

Thjeshtësija e endjes së indit ndër malsi tona si të Veriut ashtu të Jugut, që përdorin të njajtën mënyrë dhe të njajtat mjete, ashtu shum interesante dhe me siguri paraqet format ma primitive të kësajë punë.

Fijet e pregatituna dhe të mbështjelluna ndër lamsha ase lëmsha, zhvillohen në këtë mënyrë:

Mbi dy huj, të biguem në krye sejcili, dhe të ngulun në dhe këndrueli njani tjetrit, vendoset për terthuer nji dru i gjatë rreth 2 m. Rreth drunit mbështillet në formë elikuidale nji litar prej njanit kiye te tjetri.

Nën druain, në tokë, vehen 15 kuna dheu ase druni, jo të veçanta, por enë shtëpije, dhe në secilën prej tyne vehet nga nji lamsh pe. Qëllimi i kupave asht, që të mos lanë me u largue lamshat e rrumbullakët prej tërhekjes së fijes.

Fijet e lamshave kalohen nëpër rrathët e litarit, i cili shërben për mos me i lanë me u afrue dhe mos me u ngatrrue me shoqja shoqen. (*fig. nr. 1*).

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

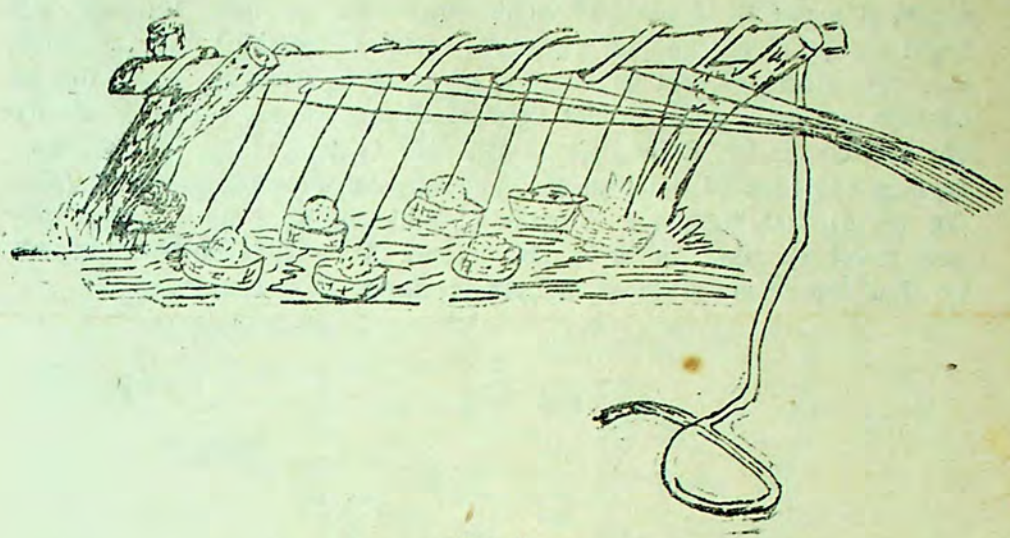

Fig. 1

Si të jenë përshkue nëpër rrathët e litarit fillët e pejve, gruejë që asht tue lëshue pelhurën, i mbledh me nji dorë të gjitha fillet qi përbajnë një gjysëm kreje ase kece, dhe i tërhjek prej vedi Kështu lamshat zanë e zhvillohen.

Disa metra ma larg ngulim dy kuj në dhe, me nji largësi të barabartë me ate që duen me i dhanë indit. Afër 20 — 30 cm. jashtë njanit prej dy kujve ngulim edhe dy kuj të tjerë në drejtim trasversale, me nji distancë nga njani tjetri afër 20 — 30 cm. Kështu në nji anë kemi vetun nji kuj, dhe n'anën tjetër kemi tre kuja.

Grueja lidh tuben e fijeve që mban në dorë pas kujit të vetëm, dhe tue tërhjekë fijet shkon te tre kujt e tjerë dhe i sjell rreth tyne tue i kryqzue fijet (*fig. nr. 2*). Nji të shkuem dhe nji të ardhun, përban nji krye (15 të shkueme — 15 të ardhuna)

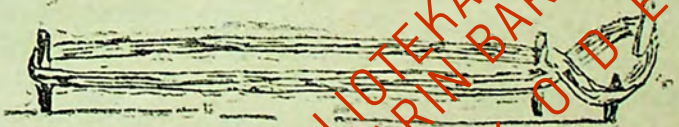

Fig. 2

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D R E

Sa herë të shkojë dhe të vijë, aq krenësh a kecash e ka lëshue numrin e fijeve të gjatit.

Ndër qvtete dhe në fshate afër tyne, endja tregon nji shkallë ma të zhvillueme.

Me katër dhoga, të mbërthyeme ndër katër skaje në formë të kan-

drejtit, dhe me nji të pestë të vume vertikalisht në mes, formohet nji vegël e veçantë për endjen, që thirret kafaz. Tërthuer tri dhogave vertikale vehen orizontalisht tetë thupra, që ishin të drujta ma parë, dhe të hekurta ma vonë, ndër të cilat kalohen 15 musurë ase masurka, nga dy për secilën thupur. E fundit ka vetëm nji. Grueja mbështjell në dorë kryet e çdo fijes që del prej secilit masur, dhe i tërhjek prej vedi. *(shif fig. nr. 3)*. Shtullungën e 15 fijeve që mban në dorë ajo e tërhjek prej vedi pranë nji muri, ku ka të mbërthyeme disa gozhda dhe tashti vepron po si u veprue ma sipër në mënyrë primitive.

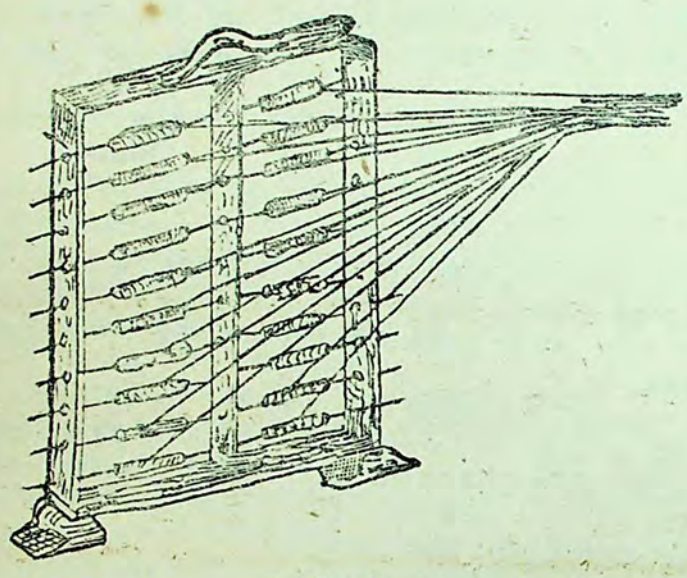

Fig. 3

Nëpër qytete, me mënyrë e dytë të punimit, gozhdët në mur nuk vehen në largësinë e kujve në dhe, si pamë sipër, ose këtu mund të bahet edhe me këthesa, si shifet në *fig. nr. 4.*

Gjithnji edhe në këte punim randsi kryesore kanë kryqzat ku mbshtillen fijet ndër tri gozhdet: nji ngatrrim ndër kryqza, dhe bahet i vështirë krejt punimi i ma vonshëm, prandaj këtu tregoinë nji kujdes të veçantë. Kombinimi i fijeve ndër kryqzat asht i njajtë ndër të dy mënyrat e punimit, dhe që të kemi një ide të kjartë mbi mënyren e sjelljes së fijes, paraqesim kryqzat në nji figurë të veçantë *(fig. nr. 5)*.

Qëllimi i kryqzave asht, me i nda fijet e të gjatit, tue i kryqzue ato që janë përsipër dhe ato që janë nën te, kështu që në mes të tyne të përshkohet tëhymni. Shtëllunga e fijeve kalon prej pikës A në B, prej B në C në D. Nji të sjellun të shtëllungës prej 15 fijesh neper këto tri gozhda, ase kuja, perban nji kecë ase krye pelhure. Gjysma e kreut ase

BIBLIOTEKA PUBLIKE
MARIN BARLETI
SHKODËR

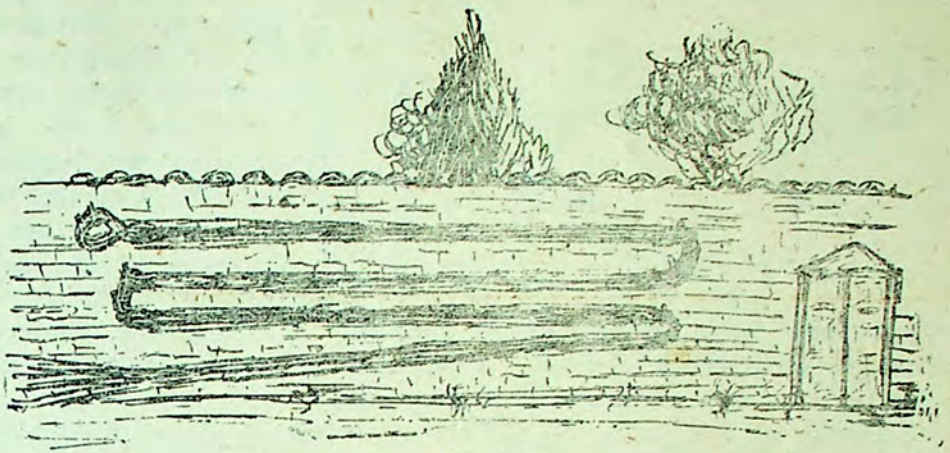

Fig. 4

e kecës rri poshtë per fije të nëateshme, dhe gjysma tjetër siper, per fije të sipërme.

Për të mos ngatrrue krenët ase kecat, në piken D, për çdo të sjellun, i lidhin me nji gjalmë, zakonisht ngjyre të ndryshme, për me u dallue ma mirë.

Me kaq kryen endja ase lëshimi i indit.

b) *Mbulesa ase mbledhja*: Edhe ky veprim i dytë thirret me dy emna: me e mbulue, thotë Shcodra dhe përgjithsisht Veriu; të mbledhur thotë Jugu. Të dyja këto fjalë shprehin ma së miri veprimin e kësajë faze të dytë të punës.

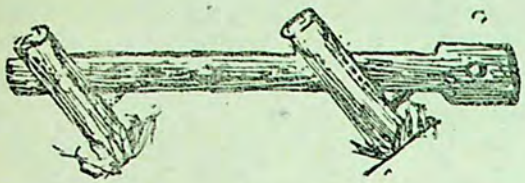
Fig. 5

Mbledhja ase mbuloja shenon nji veprim të kundërt me endjen: nën këto dy emna kuptohet mbledhja e fijeve të gjatit në shulin e vegës. Shuli i vegës, si e thotë edhë emni vetë, asht nji dru me gjatsi rreth m. 1 - 1.20, që ka formën e nji shulit dhe në njanen krye sos në formë të nji paralelipipedi katerbrijsh. Sejcila faqe e paralelipipedit ka nga një vrimë të çelun anë e m'anë. Vega ka dy këso shulash: shuli i parë dhe i mbramë. Indi mbshtillet në shulin e mbramë.

Mbulesa ase mbledhja e indit bahet pergjithsisht në të njajten mënyrë në vendin t' onë. Ndryshime shum pak të ndieshme çfaqin ve-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

tëm veglat e punës, të cilat tregojnë shkallë të ndryshme zhvillimi.

Fig, 6a

Veglat e mbledhjes janë vetëm dy: Shtangu, si e thrret mirdita njanen pjesë; dhe traga, si e thrret Berati pjesën tjetër. Emna të tjerë për ta nuk më ra me ndi nder vise të tjera.

Shtangu u thirret vendi ku ngujohet shuli; ndersa tragë thirret vegla që tërhiqet svarë për me i mbajtë fijet të ngrefuna. Shtangu përdoret në tri forma të ndryshme në vendin t'onë, të cilat tregojnë tri shkallë t'evolucjonit të kësaj vegle.

Forma ma e thjeshtë asht kjo: Dy huj të ngulun në dhe me nga nji gur mbrapa; hujt sherbejnë për me e ndalue shulin mos të tërhiqet prej tragës, dhe gurët per me e mbajtë pak nalt prej toke. Nji skicë të sajë e paraqesim në *fig. nr. 6.*

Forma e dytë paraqitet gjithnji me dy huj të ngulun në dhe, por në krye këta janë të biguem, dhe këtu pështetet shuli. Këtu hujt bajnë nji heri shëndbimin e mbajtjes dhe të ndalimit të shulit. *(fig. nr. 6 a).*

Zakonisht hujt e ngulun në dhe si në formen e parë ashtu në të dytën janë permamentë, dhe shifen kurdo herë në ndo nji skaj t'eborrit të fshatarit t'onë.

Në Berat përdoret nji formë ma e zhvillueme: Mbi dy druj paralelë, me gjatsi mezatarisht 80 cm. lidhen trasversalisht dy drrasa, që formojnë sëbashku nji si bazament të kësaj vegle. Në njanën anë të tyne shtihen, gojë në gojë, dy drrasa të rrumbullakueme siper, të cilat kanë nga nji gojë të ngranë, ku hynë shuli. *fig. 7.*

Fig, 6 b

Shtangu i Shqipnisë së Jugut, mbasi të kryhet përdorimi, ruhet në ndo nji skaj të shtëpis bashkë me vegla të tjera të punimit.

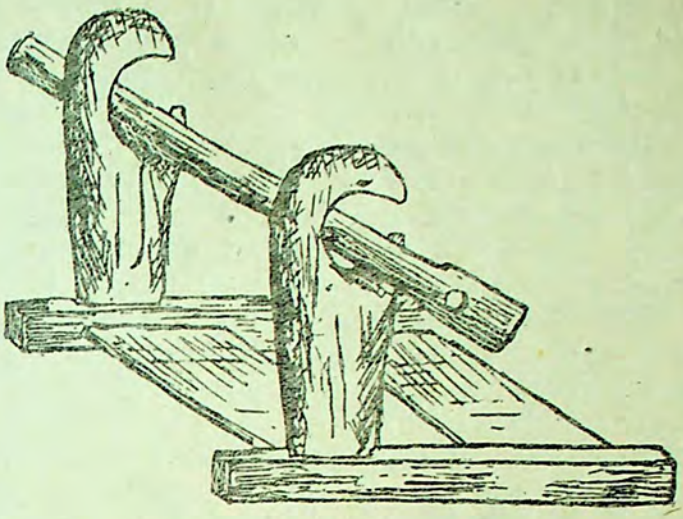
Edhe traga paraqet kater iorma të ndryshme të cilat nuk tregojnë tjeter veç se shkallët e evolucjonit të saj.

Në malci të Veriut merret nji trup i cili në nji anë ka të ngulun nji kuj. Mbi kete trup vendosen kryqzat e indit dhe tuba e fijeve lidhet për kujin e ngulun në te.

Në qytet të Shkodrës shpesh marrin nji thes, mbi të cilin vendojnë dy asa tre gurë të randë. Mbi gurë vehen kryqzat dhe tuba e fijeve lidhet per nji skaj të thesit.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D Ë R

Në Krujë përdorin një kupë druni, e cila në një ball ka të ngulun një gozhdë. Mbrendë në kupë vendohen dy ase tre gurë, për me e randue. Mbi ta vehen kryqzat dhe tuba e fijeve lidhet për gozhden e vume në ball të saj. Kupa shërben edhe për nevojë të tjera.

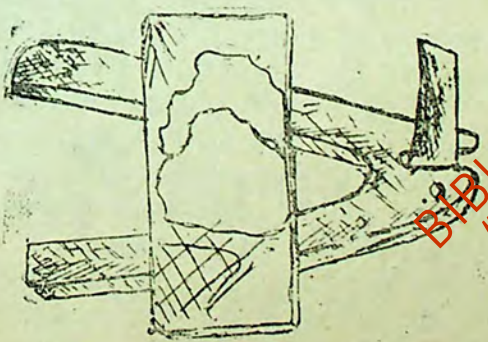

Fig, 7

Traga e viseve të Jugut tregon një shkallë ma të zhvilluemv.

Kërkohet një dru i b'guem, i cili mundësisht të ketë një të kthyeme në trungun e përbashkët. Në rasë mungese, ngjiten edhe dy dru ose tri bashkë, dhe kapen në një skaj: dy orizontale dhe një vertikale. Mbi dy drut orizontale vehet një drrasë me një peshë të randë sipër. Mbi drrasë vehen kryqzat e indit dhe per drunin vertikal lidhet shtëllunga e fijeve. (shif fig. nr. 8)

Prej tragës kalojnë fijet e indit në shtang, ku i pret shuli i vegës. Krenët e fijeve lidhen nga dy nga dy me shoqi shoqin dhe mbrenda fyne kalon një shufër, e cila lidhet me shulin. Tue u rrotullue shuli rreth vedit, mbshtjell fijet e indit dhe tërhjek tragen. Kështu vijon punimi deri sa traga të ketë mërrijtë te shuli.

Fig, 8

Grueja që punon, nga dalë nga dalë shpërndan fijet me dorë që të mbidhen paralel, dhe që të mos bijnë njana mbi tjetren. Këtij punimi i thonë me e mbledhë, ase me e mbulue indin e pelhurës. (*Shif fig. 8*).

Me këtë punim nis fija e indit të pershkohet nëpër aksesorët e vegës.

c) *Premnisja*: Për këtë punim që i bahet indit, nuk gjeta

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

fjalë tjetër në popullin t'onë, jashtë asaj që përdoret në Shkoder: premnisje. Kjo tregon fazen e tretë dhe të fundit të pregatitjes së fijes s'indit për vegë. Premisja e pelhurës asht pershkimi i indit nëpër veglat e vegës: nëpër shpatë dhe liq

Shpatë thirret nji vegël e përbame prej dy palë shikullash druni që janë paralel në mes tyne, që kanë nji distancë rreth 10—12 cm., dhe që janë lidhun terthuer me disa dhambza, të punueme me leskra kallami dhe të kapuna në nji anë dhe në nji tjetër me fije peni, që kalon neper çdo dh mb tue i shtrngue dhe tue i dhanë një distancë të barabartë.

Këtë vegël të vegës, që shërben për të rrahë kryqzimin e fijeve, e thrret shpatë Shkodra; shpatëzë Tirana; dhe krehër e thret Jugu përgjithsisht. Shpatza, me gjithë se ka gjithëherë nji gjansi të barabartë, dhe nji gjatsi të njajtë rreth 60 cm., tregon ndryshime të mdhaja: kemi shum lloje shpatash. Ndryshimi i shpatave perftohet prej shpeshtësisë ase rralësisë së dhambve. Edhe dhambët e shpatzave numrohen me krenë po si fijet e të gjatit: 30 dhambë përbajnë uji krye shpate. Sa herë 30 dhamhë të ketë shpata, aqë krenësh thohet se asht.

Shpatat i kemi 3, 4, 5, deri në 18 krenësh. Si mbas krenve, shpata perdoret ndër punime të ndryshme. P.sh. shpata 3,4 dhe 5 krenësh përdoret për breza, shirita e tjera punime të ngushta. Shpata 6,7,8 dhe 9 krenësh përdoret për gjana të leshta: zhguna, skuta, shpërgaj, shtroje etj. Shpata 10, 11, 12 dhe 13 krenshe përdoret ndër punime me anë: të qatisuna, perparje, pelhurë brekushash etj. Shpata 14,15 dhe 16 krenshe, herë herë edhe 18 krenshe, përdoret për pambuk. Shpata 17,18 krenshe përdoret për pëlhurna të mëndafshta ase burugjuke.

Kjo lloj shpatze, që përdoret sot në të gjith Shqipnin, nuk paraqet ndo nji sskallë të parë ase primitive, pse n'origjinë vega punonte pa shpatë fare, si e shofim ndër modelet e vegave të vjetra të ruejtuna ndër figurina të ndryshme antike. Tipi ma i vjetër e ma primitiv i shpatës asht ruejtë ende në përdorim të popullit në punimin e këmenës, si n'Elbasan ashtu në Tiranë. Kjo perbahet prej nji druni, me nji dorzë përsipër që sherben për t'u kapë me të dyja duert. Në pjesë e nënteshme i aplikohet nji hekur me disa dhëmbëza, i cili punohet te kovaçi, por që mund të jetë edhe prej druni. Gjatsija e tij nuk asht e nevojshme të jetë sa ajo e pëlhurës, pse kjo shpatë, që thirret krahën a krehër, nuk asht e lidhun me të gjatin, por dhambzat e saja vihen sa herë të kalohet tëhymni, dhe përsritet tue e shti ma andej dhe ma kënduer, që të përfshihet krejtë gjansija e fijeve. Shif në fig. nr. 9 (a) shpaten ase krehrin e vjeter dhe në 9 (b) shkallen ma të re që sot asht në përdorim të përgjithshëm.

Liqët, si i thrret Veriu dhe lisët, si i thrret Jugu, janë në përdorim të gjithe vendeve të Shqipnis. Këta përbahen prej dy shqepëve paralelë, që tidhen në mes të tyne me penj; i sipërmi lëshohet deri në gjysmë dhe kthehet rishtas siper; i nënteshmi perpjetet deri në gjysë dhe per-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" K.O.D.E.R.

shkon të sipërmin dhe këthehet rishtas poshtë. Liqët sherbejnë për me nda fijet e sipërmë prej të poshtmeve, dhe për me çilë shteg që të hyjnë në mes të tyne fijet e të hymnit. Edhe liqët, të rregulluem në ket mënyrë, nuk janë fort të vjetra. Punimi i tekstilit në kohë të vjetra nuk i përdorte liqt dhe fijet e sipërme daheshin prej të poshtmeve me anë të nji litarit, po ashtu si veprohet me vegën e punimit të këmenës në Daijas ase në Elbasan. Përdorimi i leqve filloi me zbritjen e vegës në pozitën orizontale; në përdorim të parë perdoreshin dy liqë që ishin njani per fijet e sipërme dhe tjetri per fijet e poshtme. Ma vonë hynë në përdorim dy parë liq ase lis, të përbamë prej katër copësh.

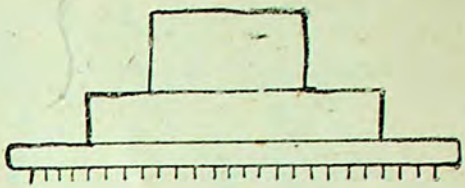

Fig. 9 a

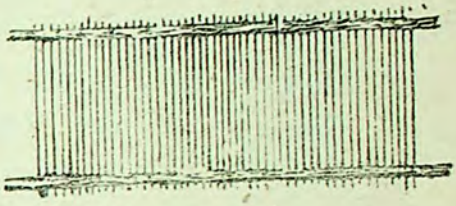

Fig. 9 b

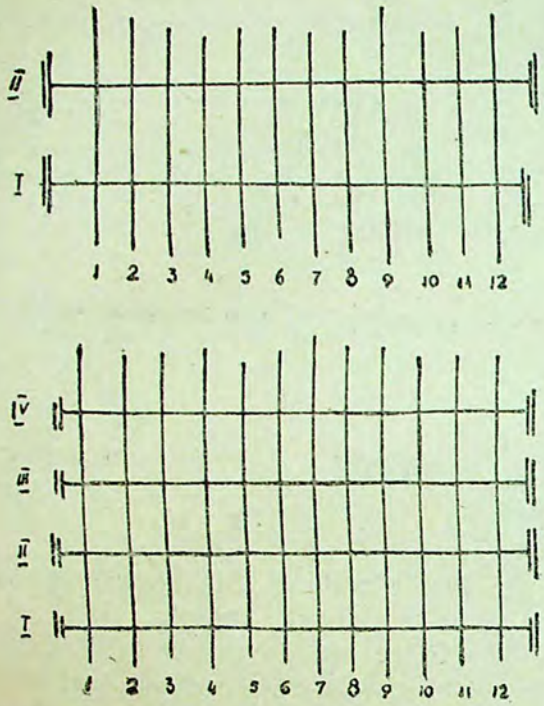
Ndërsa në vjetin 1775 u çpik në Francë metoda me apliku e nji numër të math liqësh, k.q sa mrrijtën deri në numrin 80, në vendin t'onë përveç vegës pa liq, si folëm siper, njifet vetëm vega me dy si dhe vega me katër liq, që janë në përdorim të përgjithshëm. Sistemi i vegës me ma tepër liq nuk njifet në Shqipni. Liqët janë të njajtë në çdo punim dhe nuk kanë çfaqje të veçanta as në madhsi as në formë.

Premnisja, siç u tha ma sipër, thirret pershkimi i fijeve nëpër shpatë e liq Premnisja kryhet në këte mënyrë: mbi dy druna të biguem të venduem njani kundruell tjetrit vehen liqt. Nji grue rri në njanen anë, dhe nji tjeter rri në tjetren anë të tyne. Njana grue merr me radhë, nga nji nga nji, fijet dhe i kalon neper liq në këte mënyrë, kur liqt janë dy: të parën fije e kalon neper kryqzimet e fijeve të të parit liq, dhe në të dytin liq e kalon bosh; fijen e dytë e kalon bosh neper të parin liq dhe neper kryqzimin e fijeve të liqit të dytë; dhe kështu vijon me radhë nji në të parin e nji në të dytin. *jig. 10 a.*

Kur janë katër liq, të parën fije e kalon neper liqin e parë dhe të dytën fije nëpër liqin e tretë, të tretën fije nëpër liqin e dytë dhe të katërtën fije nëpër liqin e katërt; mandej, i vijon rishtas me fijen e parë e kështu vijon. Grueja tjerër, mandej, i tërhjek fijet që i ep grueja e parë, dhe e kalon neper shpatë, po ashtu si u kaluen nëpër liq. *jig. 10 b,*

Fijet nëpër shpatë kalohen nga dy nga dy për çdo dhamb shpate: fija e sipërme dhe fija e nënteshme. Dy fijet bashkë, që përshkohen në nji dhamb, thirren me nji emën: nji tëthashën. Nji krye shpate ka tridhet tëthashna, pra 60 fije. Për këtë arsye krenët e indit janë me numër të

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Fig, 10

dyfishtë nga krenët e shpatës.

Numri i kreneve t'indit, si pamë sipër, sillet rreth 6 deri në 36; ndërsa numri i kreneve të shpatzës mbrenda 3 deri në 18. Si të jetë pershkue fija pëpër liq dhe shpatë, atëhere lidhen fillimet e fijeve në boshtin e parë, në njatë mënyrë si u lidhën në boshtin e mbramë. Tash fijet e iudit, të mbështjelluna në boshtin e mbramë, të përshkueme nëpër liq dhe shpatë, dhe të lidhuna për boshtin e parë, kryejnë çdo pregatitje, dhe janë të gatshme me u shtrue në vekë për thurje.

2) **Tëhymni:**

Tëhymën thirren fijet e shkurta, trasversale të pelhurës. Burimi i kësaj fjale që përdoret përgithsisht në Veri, ka gjasë të jetë folja «me hy», pse këto fije hyjnë e dalin tue u pershkue nëpër indin e pëlhurës, gjatë thurjes. Tëhymni nuk ka kurrfarë pregatitjeje, dhe asht i gatshëm me u përdorë në thurje po n'at gjendje si e kemi lanë në pregatitje të parë. Tëhymni për thurje përdoret i mbështjellun në shtiza ase në masur o masurka. Mënyrën e kësajë mbështjellje e kemi pamë sipër tek pregatitja e materjalit.

Forma ma e vjetër e përdorimit asht ajo e shtizave e cila edhe sot përdoret në vegen vertikale t'Elbasanit dhe të Dajasit, dhe ndër vega orizontale përdoret për punime të trasha si shguna dhe shtroje e veçanërisht për punime të leshta.

Si forma na të reja kemi meçikun, si e thrret Shkodra, ose drugzen si e thotë përgjithsisht Shqipnija e mesme, ose sovajka si e thrret Jugu. Kjo përbahet prej nji druni, mezatarisht 15 cm. i gjatë, që në të dy anët sos me maje të prefë, dhe që në mbrendinë e mjedisit ma të gjanë

BIBLIOTEKA JUBILE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

mban masurin e ngarkuem me fijen që shërben për tëhymën. Në njanën bri ka një vrimë prej ku del filli i fijes.

Edhe meçiku apo sovjakë tregon dy shkallë shvillimi që i përgjigjen kohve të ndryshme: njana ma e vjetër dhe tjatra ma e re. Në veri dhe në Jugë meçiku dhe sovjaka janë të çeluna në të dyja anët ndërsa drugza e Shqipnisë së mesme asht e çelun vetëm në një anë.

Për krahasim bijmë një skicë skjaruese të shtizës, fig. 12 (a) dhe të dy tipave të meçikut, (b e c).

Kur në thurje përdoret për tëhymën fije në ngjyrë të ndryshme ase cilsije të ndryshme, për me përfitue figura të pëlhurës, duhet të jenë aqë meçikë ase sovajka, sa janë ngjyra apo kualitetet e ndryshme të fijes. Me kaqë mbaron punimi i tëhymnit dhe fija asht gati me kalue në thurje.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

3) **Vega:**

Pas pregatitjes së indit dhe tëhymnit vjen thurja. Por para se të

merret n'analizë mënyra e thurjes dhe teknikat e dryshme të saj në perdorim të popullit në vendin t'onë, duhet të marrim

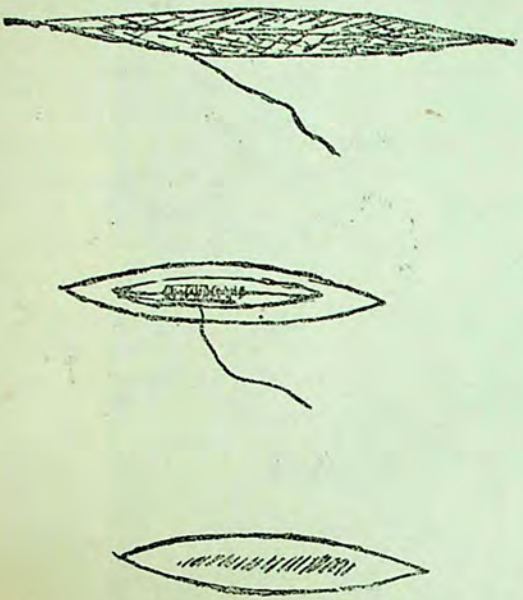

Fig. 12

a) në studim format e ndryshme të veglave të thurjes.

Sot në përdorim të popullit kemi nji numur të madh variantesh të veglës së thurjes, të cilat me forma të ndryshme mbajnë

b) edhe emna të ndryshëm.

Luma dhe disa prej viseve të Shqipnis Veri-lindore e thrresin vekë, Dibra dhe Kosova e thrrasin «vegë», Tirana i thotë vegëz, që s'asht tjetër veç deminutivi i fjalës vegë.

c) Elbasani dhe përgjithsisht lugina e Shkumb'nit e thrrasin vegjë. Korça dhe krahina e sajë i thonë veglë.

Mirdita ruen nji termë tjetër për te: ajo e thrret «tëllar». Asht interesant si ka hy ky emër roman, telaio, në Mirditë, mbasi në kurrnji krahinë tjatër nuk përdoret. Jugu i Shqipnis, Gjirokastra dhe veçanërisht viset Jug-perëndimore e thrrasin me fjalën greke «nargali» dhe «nargalo». Në Shkoder dhe Tiranë ndihet edhe fjala «avlimend» e cila si mbas filolgëve asht prej burimi latin. Përgjithsisht viset e ulta të Shqipnis perëndimore e thrrasin me fjalën turke «tezgjah». Në shumë vende e përziejnë veglën me prodhimin dhe thrrasin pelhurë njanen dhe tjetren.

Prej të gjitha këtyne termave që përdor populli vnë, në këtë studim po perdor fjalën vegjë, si ma të përhapun.

Me gjith se arti i thurjes u trashigue prej kohve të lashta, veglat e saja erdhën tue u zhvillue dhe e boren primitivitetin. Ndersa teknika e thurjes pak ju largue formës së vjetër.

Po nga analizimi i vegjës së sotshme, siç asht në përdorim të popullit, dalin gjurmat e së vjetrës. Për me mujtë me bamë nji analizë të vegës në përdorim të popullit, duhet të dajmë ma parë dy pjesët kryesore të saja: kambët dhe shtratin.

Kambët, ase mbshtetset e saja, nuk bajnë pjesë drejtë për së drejti në vegjen, por janë pjesë ndihmëse. Ata shërbejnë vetëm me mbajtë veglat e saja. Shtrati asht elementi kryesuer, pjesa aktive e vegës: ai asht vegja vetë.

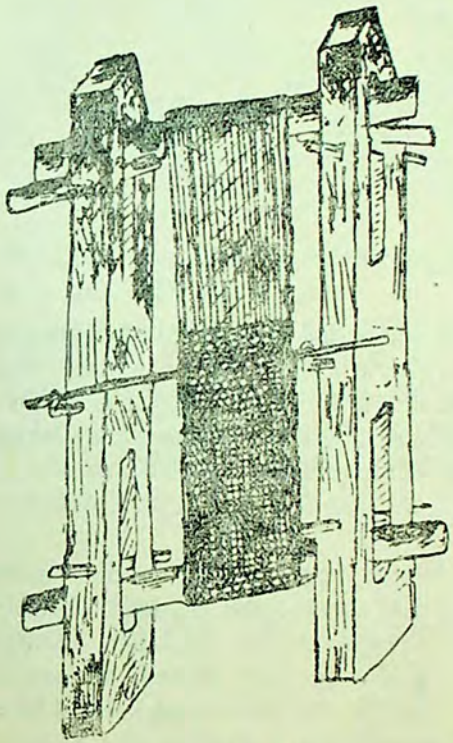
BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

a) **Kambët**: Funkcjoni i kambve asht me mbajtë të qëndrueshëm dhe në nji pozicjon të patundshëm shtratin dhe veglat aktive të vegjës.

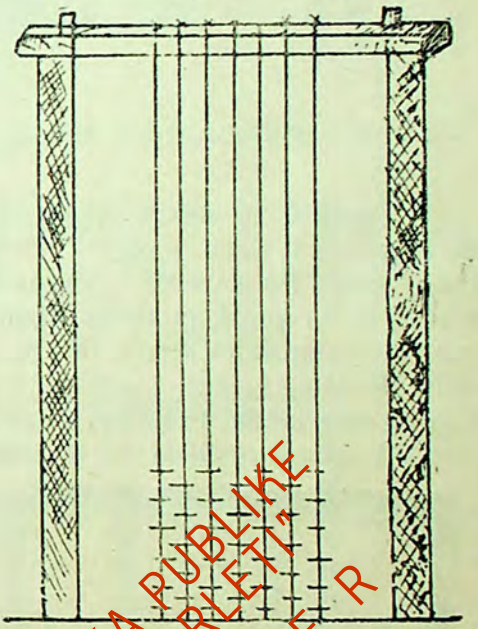
Siç dimë nga zbulimet arkeologjike, kambët e vegjave greke dhe egjiptiane i epshin shtratit nji pozicjon vertikal. Ky qe qëndrimi normal i vegjave primitive.

Edhe në vendin t'onë shifet ende ndër disa rasa ky tip vegje: vegja e thjeshtë e rrëgostave (hasrave) dhe e oergave, thasve dhe e punimeve me këmenë asht vertikale. Kështu p sh. ajo e këmenës, që përdoret n'Elbasan dhe Dajas të Tiranës, dhe motit në çdo qytet të Shqipnis.

Në fig. 13 paraqesim vegjen e këmenës si përdoret në Dajias dhe n' Elbasan; dhe në fig. nr. 14 paraqesim vegjen e rrëgozave, si për-

Fig, 13

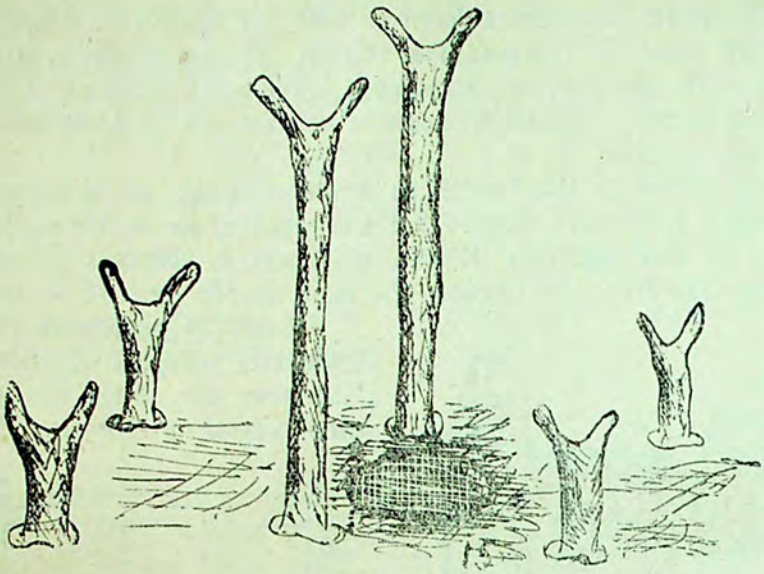
Fig, 14

doret në çdo skaj të Shqipnis. Këto dy tipe janë eksemplaret e fundit të vegjës primitive.

Besohet se rreth kohës së fundit të perandoris së Romës, vegja bani nji evolucjon ië madh dhe prej sistemit vertikal kaloi në sistemin orizontal që përdoret sot në shum vende të botës dhe që u përgjithsue edhe ndër ne.

Formën ma të parë të këtij këmbimi e kemi të gjallë ende tek vegja e Vllehve dhe e Malcis së Madhe. kambët e kësajë vegje përbahan prej gjashtë hujve të ngulun në dhe. fig. nr. 15

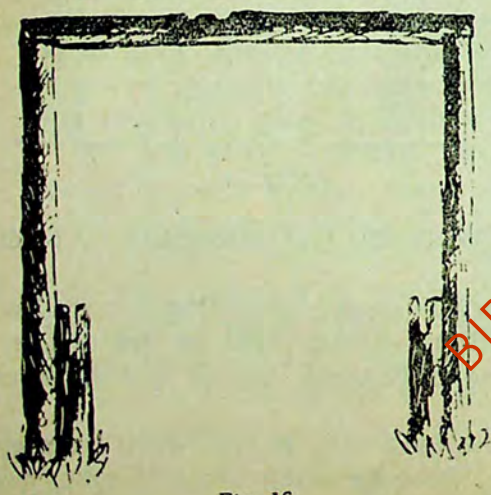
BIBLIOTEKA PUBLIKE
S. MARIN BARLETI
SHKODER

Fig, 15

Ndryshimi në mes të vegjës së vllehve dhe të Malcis së Madhe asht se e para asht shum e vogël, ndërsa e dyta asht ma e madhe, me trupa ma të plotë. Forma ndër të dyja asht e njajtë. Vegja e vogël e Vllehve nën te ka uji gropë ku shtjen kambët grueja kur ulet për punë. Nji formë ma të zhvillueme të sajë e pau Haberlandi në Tiranë para afër 30 vjetësh. Në këte, dy hujt e mbramë janë barazue dhe mbi ta janë mbërthye nga nji trasversale. Sshif fig. nr. 16

Nji shkallë zhvillimi me të naltë tregon vegja e Bogës, e cila zhgulet prej tokës dhe pshtetet mbi dy trupa që rrafsh me tokën, i bahen si shtroje dhe lejonë lëvizjen e vegjës. Në këtë lip barazohen huni i parë dhe i mbrami, dhe bashkohen me trasversalen, ndërsa i mesmi ngel ma i shkurtun. Shif fig. 17.

Fig, 16

Po n'at mënyrë zhvillohet edhe vegja e Shkodrës, veç se i shton edhe dy kambë, tue e naltsue pak nga toka. Shif figurën nr. 18.

Vegja në Tiranë, siç shifet kohët e fundit, tregon edhe nji shkallë ma të zhvillueme, tue e thjeshtësue ma tepër strukturën, tue e

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

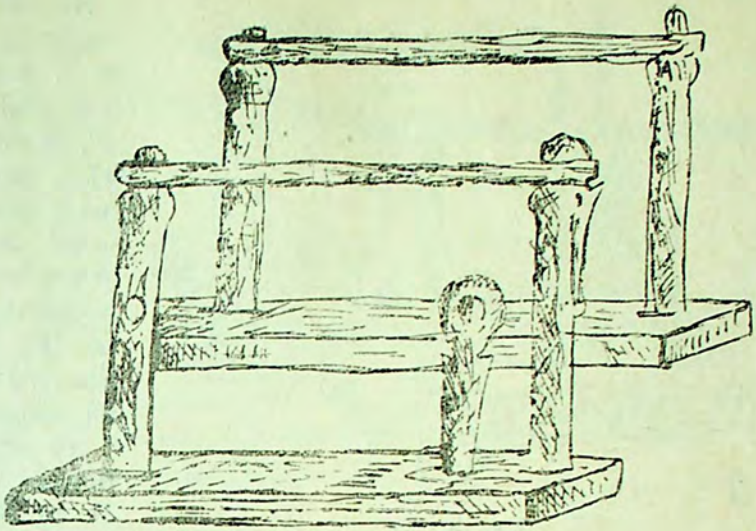
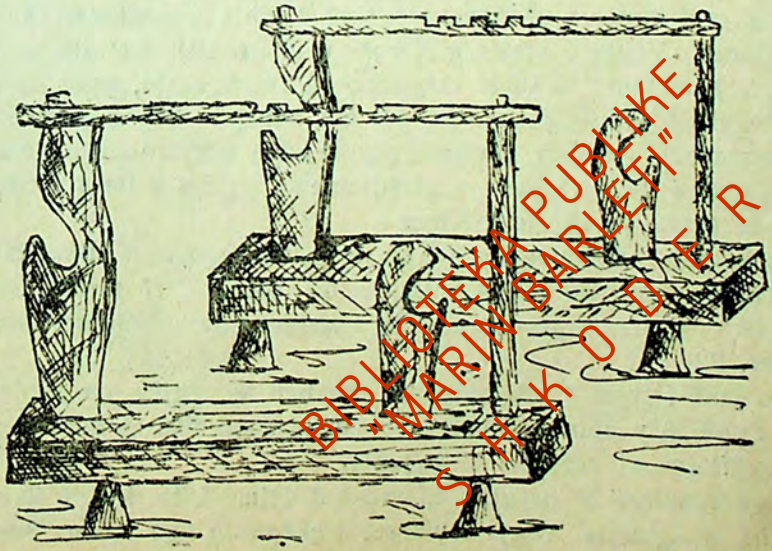

Fig. 17

eliminue shtyllën e mesmedhe tue u mjaftue vetëm me katër shtylla ndër katër ana. Shif fig. nr. 19.

Prej kambve të vegjës primitive, që shifet në përdorim të kucovllehve dhe të malcorve të Malcis së Madhe, si e paraqitëm sipër skicën. shofim se shtrati mbshtetej në tri kambë në nji krah, dhe në tri në tjetrin krah. Prej këtyne tri kambëve shofim se kamba e mesme asht ma e zhvillueme, kurse ato t'anëve janë ma të shkurtëna.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Fig, 18

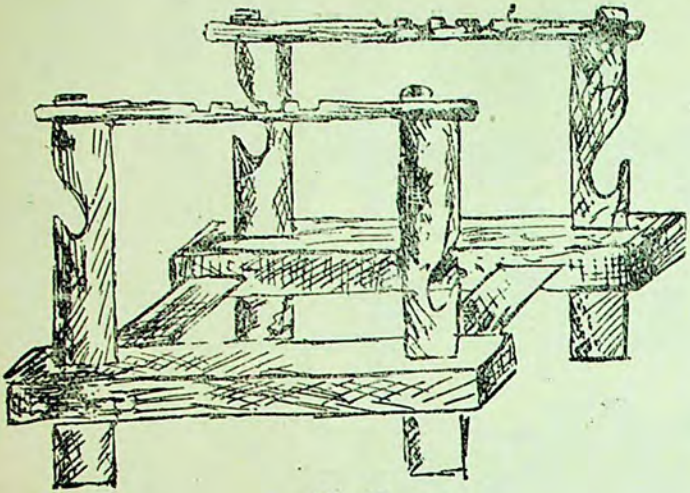

Fig. 19

Në kambët e vegjës së vjetër të Tiranës, si mbas Haberlandit, shofim se edhe kamba e fundit zen e zhvillohet dhe bahen dy kambët të barabarta, ndërsa vetëm kamba e parë ngel gjithnji e vogël.

Në vegjen e Bogës dhe të Malcis së Shkodrës shofim [se zhvillohen dy kambët e anëshme, kurse kamba e mesme degjenerohet dhe ngel ma e shkurtën.

Në tipin e fundit që përdor populli i Tiranës, shofim se vijon procedimi i Shkodrës dhe kamba e mesme e vegjës zhduket fare, dhe shtrati i vegjës mbshtetet vetëm ndër katër kambët e anëshme, si e paraqesim në fig. nr. 19

Kjo formë ma e re e thjeshtësoi strukturën e kambve të vegjës. Por me kaq nuk mbaron evolucjoni i kambve të vegjës. Nji zhvillim të ndryshëm prej formave që pamë tregojnë kambët e vegjavet të Korçës dhe të Beratit. Vegja e vjetër e Korçës (fig. nr. 20) dhe ajo e Beratit (fig. nr. 21) në vend të katër shtyllave ndër katër skaje, kanë dy shtylla me nji brryl në formë trekandshi, për me mbajtë dhogën e sipërme në formë orizontale. Këto dy variante çfaqin edhe ndryshime të tjera ma të vogla, si shifen në dy figurat e paraqituna sipër; ajo e Beratit tregon nji shkallë ma primitive se ajo e Korçës.

Veç këtyne, edhe vegja e përdorun gjatë bregdetit të Himarës tregon nji ndryshim në strukturë nga variantet që pamë deri tashti. Skicën e kambve të vegjës si e përdor populli i krahinës së bregdetit e garaqesim në fig. nr. 22

Këto janë format e ndryshme të kambve të vegjës në përdorim të populit t'onë. Aty këtu ndeshim edhe çfaqje sporadike të ndryshme, por që nuk perftojnë nji kategori të veçantë.

Në nji vështrim të përgjithtë, mund ti dajmë këto tipa në kambë lëvizëse dhe të nguluna. Vegja lëvizëse, e çkëputun nga dheu, zakonisht përdoret mbrenda shtëpis ndër dhoma të ndryshme dhe ka cilsin me u

BIBLIOTEKA PUBLIKE
MARIN BARLETI
SHKODËR

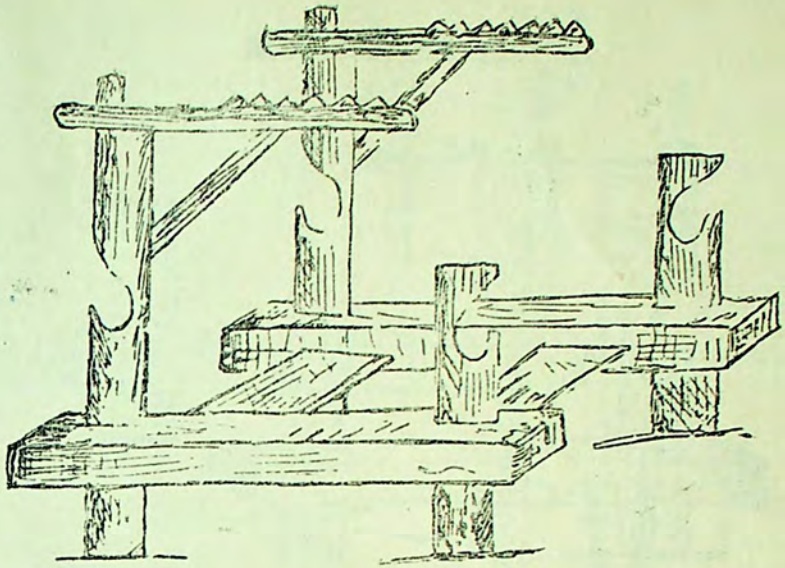
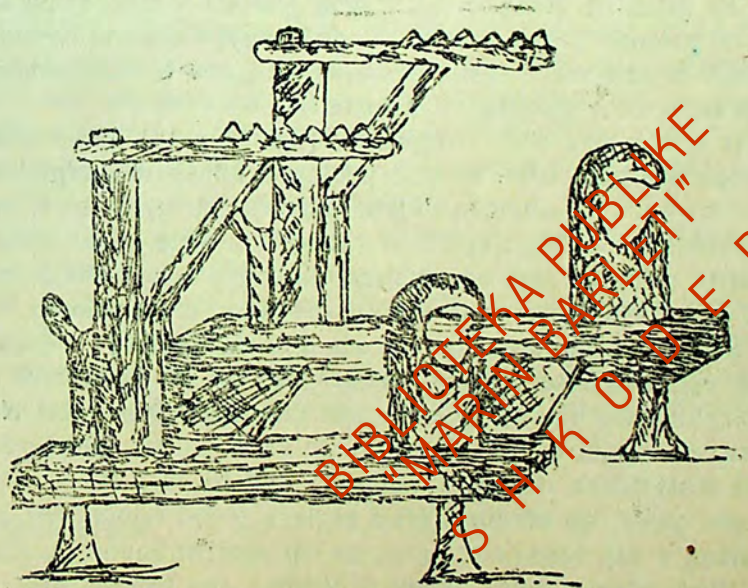

Fig. 20

ngrehë dhe me ̈e zhgrehë si mbas rastit. Vegla e ngulun, zakonisht ngrehet ndër sheshe para shtëpije dhe ngel aty e ngulun deri sa të jetë krya punimi.

b) **Shtrati**: Me këtë emën thrësim pjesën e vërletë të vegjës, ase

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

Fig. 21

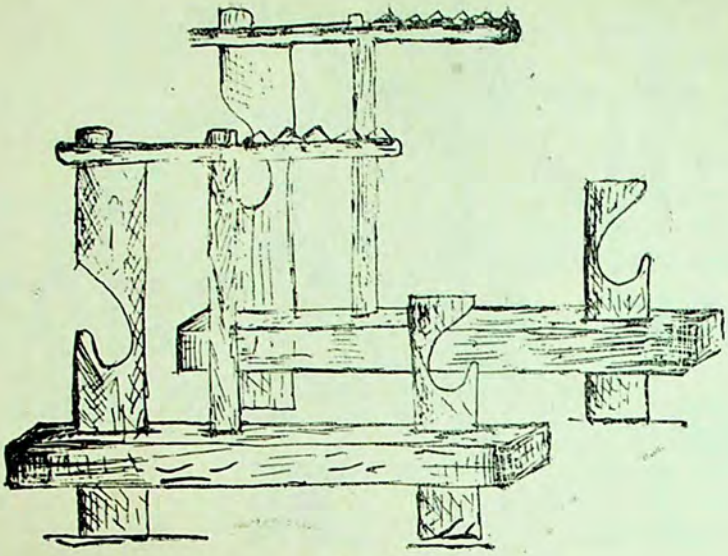

Fig. 22

vegjën vetë: pjesët aktive të saja. Shtrati përbahet prej dy skajeve që mbajnë dy anët e indit; prej liqve që shërbajnë për me da fijet e poshtme prej të sipërmeve dhe prej shpatës që shërben për me i rrahë fijet e tëhymuit.

Por edhe shtrati që asht në përdorim të sotshëm të populilit nuk asht ma ay primitivi. Edhe shtrati tregon gjurmët e evolucjonit të vet.

Shtrati primitiv, siç e shohim ne p.sh. ndër vegjet te egiptjanët dhe grekët, nuk lejonte me i dhanë pëlhurës nji gjatsi të dishrueme: gjatsija e shtratit ishte edhe gjatsija e pelhurës.

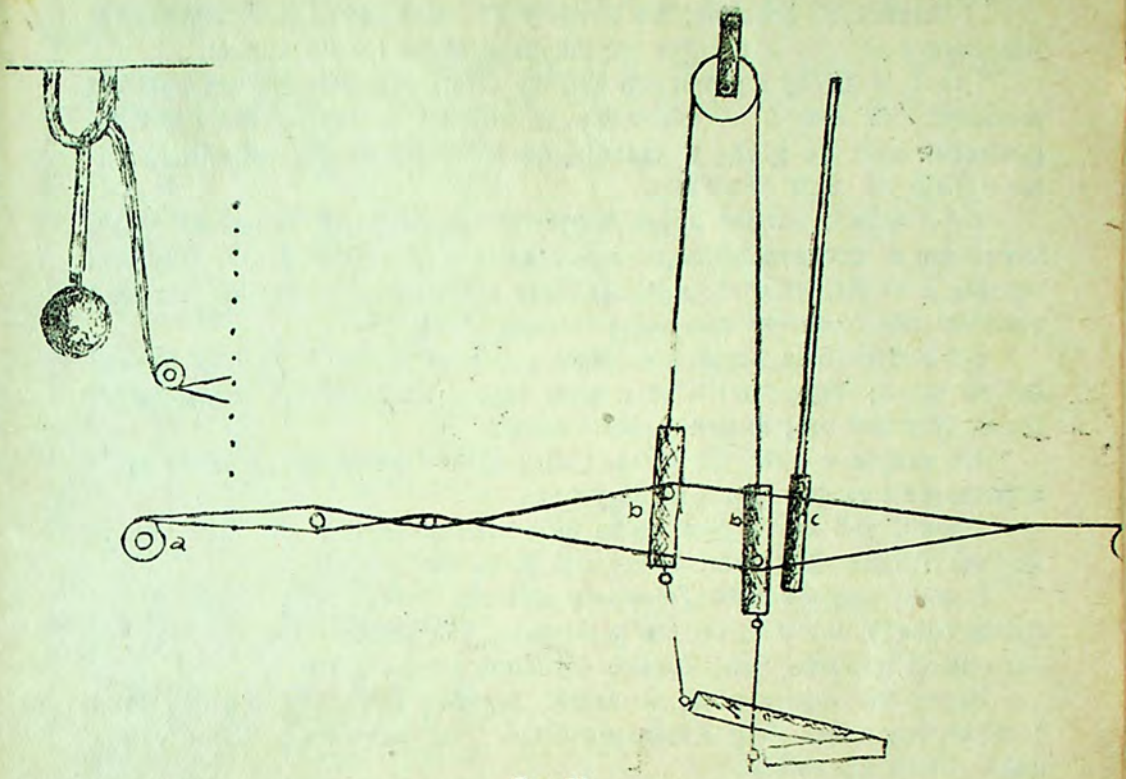
Vegja e këmenës dhe e rrogostave (fig. 13 e 14) që asht në përdorim të populilit t'onë, edhe në këtë pikpamje lidhet me vegjat e vjetra, pse edhe kjo nuk ka mundsin t'i japë pëlhurës nji gjatsi ma të madhe se dyfishi i shtratit të vegjës. Kapërcimi i kësajë të mete që nji fitore e madhe për artin e thurjes dhe asht lidhun me shtarat në pozicjon orizontal. Për ma tepër kjo qe arsyeja e këtij shëndrimi të pozicjonit.

Në Shqipni u përdorën dy metoda për të kapërcye vështirësinë e gjatsis së pelhurës këto metoda i kemi edhe sot në përdorim të populilit.

E përgjithshme në vendin tonë asht metoda e dy shulave. Në njanin shul mbshtjellen fijet e indit dhe prej tij, si të thuren, kalojnë në shulin tjetër, ku mbshtjellen rishtas, si pelhurë. Shif fik. nr. 23

Metoda tjetër, që përdoret gjatë luginës së Shkumbinit dhe në Korçë dhe krahinën e saj, mbsh'etet vetun në nji shul: në shulin ku mbshtjellet pelhura. Fijet, n'anën tjetër, lehen të lirshme dhe kalojnë sipër mbi nji varse, ase tra të shtëpis, prej të cilit zbresin poshtë me nji peshë të

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
SHKODËR

Fig, 23

randë në fund. Pesha tërhjek fijet dhe i len t'acarueme. Shif fig. nr. 23.

Vegjat e sotshme në përdorim të populit t'onë, si të njanit sistem, ashtu të tjetrit, përdorin liqt për me i shndrrue fijet.

Vegjat e vjetra, as greke as egiptiane, nuk e njofin lëhtësin e madhe që apin liqt në punim. Ndër të vjetrit, liqt ishin të zavendsuem me nji sixhim që kalonte tue i papërcye fijet nji po e nji jo. Po këte sistem ndjek edhe vegja primitive në përdorim të populit t'Elbasanit dhë të Daijasit për punimin e këmenës.

Edhe shpata, për rrahjen e tëhymnit, duket se asht ma e re, pse ndër vegjat e vjetra nuk shifet.

Po ashtu edhe për kalimin e tëhymnit nëpër ind në vegjat e vjetra nuk përdorej meçiku ose sovajka, si dëshmon vegja e Daijasit dhe e Elbasanit.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

4) **Teknika:**

Prej teknikës së vjetër, që qe unike por popujt e hershëm, ma vonë duelën tipe të ndryshme thurjeje.

Qytetnimi që gëzojmë, me zhvillim që i dha industris, e zgjanoj tepër artin e thurjes dhe krijoi nji shkallzim të pa fund prodhimi.

I tanë materjali i prodhuem sot, me mjete primitive ase me makineri moderne, për veshje, në mbështetje të teknikës së thurjes munt të kategorizohet ndër tre grupe të mdhaja, që në terminologjin industriale thirren: Taffetas, Saia dhe Satin.

Në grupin e taffetas hyjnë thurjet me kryqzime të rëndshme fijesh, kryqzimet e të cilave formojnë figura katrore në formë odash. Kjo asht teknika e vjetër, që inauguroi mjeshtrin e thurjes dhe gjithnji sot ruen rekordin për qëndresë dhe lidhje të fortë fijesh.

Në grupin Saia hyjnë prodhimet e thurjes jo me kryqzime të rendshme fijesh; kryqzimet e saja apin figura kandrejti me rrjeshtim në formë të murit prej tullash, shkallë shkallë.

Në grupin e tretë, që thirret Satin, hyjnë thurje që në të dy faqet e pelhurës tregojnë figura të ndryshme.

Pogulli ynë me vegjën që ka në përdorim perfiton dy prej këtyne llojeve: Taffetas dhe Saia: ndërsa tipi Satin nuk e njef.

Populli ynë teknikën Teffetas e njef me emnin dyliqe (Veriu) ase dylise (Jugu) dhe e thrret me këtë emën, pse punohet me dy liq ase lis; ndërsa teknikën Saia, e thrret katerliqe ase katerlise.

Nëpër teknikën e parë, në dyliqe, populli i yne kalon të gjitha llojet e materjalit; ndërsa nëpër teknikën e dytë, në katerliqen, kalon vetëm leshin, linin dhe anën.

Për me përcaktue ma mirë punën e vegjës së populit t'onë, lypë t' analizojmë rishtas tue e marrë në studim të veçantë se cilin prej këtyne dy grupeve.

a) **Dyliqi (taffetas)**: Grupi ma i vjetri dhe gjithnji sot ma i përdoruni në gjithë botën. Edhe në vëndin t'onë kjo teknikë punë asht ma e përgjithta. Kryqzimi i fijeve në dyliqin asht fare i thjeshtë: fijet me rend kalojnë njana nën tjetrën dhe perftojnë figura katrore.

Punohet me dy liq, dhe në formë primitive, në vegën vertikale, si në Daijas dhe Elbasan, edhe pa liq. Nëpër leqet e liqit të parë kalojnë fijet Nr. 1,3,5,7,9,11 etj., ase shprehun ndryshe, fijet cub; ndërsa fijet Nr. 2,4,6,8,10 etj. ase fijet parë, kalojnë ndërmjet tyne, ndër vija boshe.

Nëpër leqet e liqit të dytë veprohet në mënyrën e kundërtë nga i pari: nëpër leqe kalojnë fijet parë dhe ndërmjet tyne, ndër vija boshe, kalojnë fijet cub.

Kur liqi i parë ngrihet përpjetë, liqi i dytë automatikisht zbret poshtë dhe prej këtij veprimi fijet cub ngrihen dhe fijet parë zbresin dhe në mes të tyne i çelet rruga tëhymnit. Mandej me rradhë zbret liqi i dytë dhe fijet e nalta zbresin e të poshtmet ngrihen. Kjo asht teknika e përgjithshme e dyliqit.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Po dyliqi ruen forma të ndryshme të cilat njifen edhe në vendin t'onë:

Vegja shqiptare prodhon pesë forma të ndryshme të dyliqit, të cilat po i marrim n'analizë nga nji nga nji. Këto janë: nji fishe ind e tëhymën, kur të dy fijet kryqzohen veçmas, si u fol sipër. Kjo asht mënyra ma e zakonshmja. Fig. 24a.

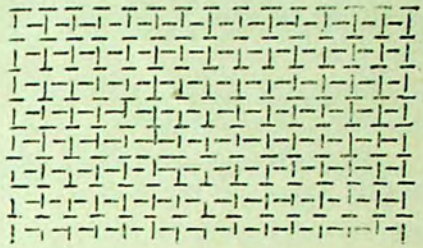
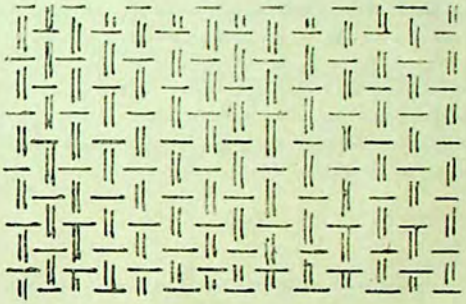

Fig. 24 a

Dyfishe ind e tëhymën, kur fijet kryqzohen nga dy nga dy, tue kalue nëpër liqin e parë fijet: 1, 2 në nji lak; ashtu 5, 6; 9, 10; 13, 14; etj. dhe fijet 3, 4; 7, 8, 11, 12 etj. në leqet e liqit të dytë. Ashtu edhe fijet e tëhym nit kalojnë dy herë në nji vrimë. Shif; fig. nr. 24 (b).

Nji fish ind e dy fish tëhymën, kur me ind veprohet si në formën e parë dhe me tëhymën si në formën e dytë. Fig. 24 (c)

Nji fish tëhymen e dyfish ind, kur me tëhymën veprohet si në formën e parë dhe me ind si në formën e dytë. Shif fig. nr. 24 (d).

Forma e përzieme asht ajo, kur disa fije t'indit përdoren dy fish, dhe disa nji fish, dhe anasjellas edhe për tëhymnin.

Këto janë të pesë format që lidhen me tipin e thurjes së qujtun dyliq ase taffetas.

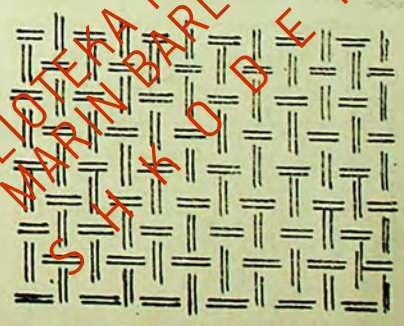

Fig. 24 (b) 24 (c) 24 (d)

b) Katerliqi ase katerlisi (Saia). Kjo teknikë pune e ndryshme prej së parës, asht mjaft e përhapun në Shqipni sa në Veri aq Jug. Kjo teknikë nuk dihet se kur hyni në vendin t'onë, porse ndër copa të vjetra që na kanë mbetë, shifen thurje me sistemin e Saia, ase të katerliqit.

Kryqzimi i fijeve me këtë sistem ep figura kandrejte, të rrjesh-

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

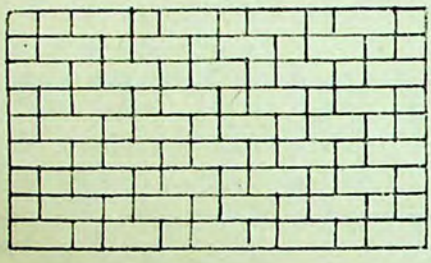
tueme nē formē tē murit tē tullave. Kjo teknikē punimi punohet me katēr liq ase lis, dhe ep nji pamje tē bukur.

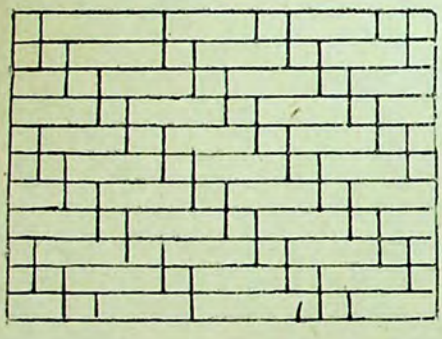
Punimet me teknikē Saia apin nji numēr shum tē madh variantesh, dhe sejcila prej tyne ruen nji tok formash tē ndryshme.

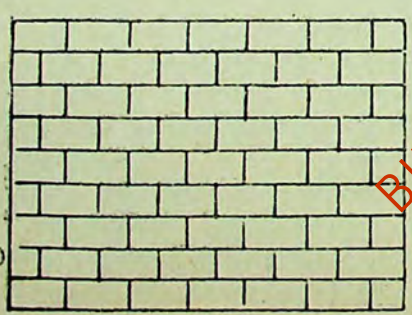
Po nē Shqipni katerliqi punohet vetēm me nji variante, dhe ky asht nji ndryshim special, qē nuk lidhet me asnji tjetēr variante tē njoftun prej kētij grupi.

Katerliqi shqiptar rrjeshtohet ndēr variantet e kētij tipi nē mes tē levantinēs dhe t'afrikanes.

Tipi levantin i kalon fijet dy nga dy, tue lanē dy nēn te dhe dy sipēr; mandej kalon nē radhē tjetēr, tue e fillue nji odē ma andej e vijon si sipēr.

25 (a) 25 (b) 25 (c)

Tipi afrikan i merr fijet nga tri nga tri, tue i lanē tri nēn tē e tri sipēr; mandej kalon nē radhēn tjetēr, tue e fillue nji fije ma andej, e vijon si nē rradhēn e parē.

Te katerliqi shqiptar fija e tēhymnit kalon mbi dy fije tē rendshme tē indit, mandej hyn nēn nji fije dhe del rishtas, pēr me u pershkue mbi dy fije tē tjera dhe hyn rishtas nēn nji fijē tjetēr dhe kēshtu vijon. Nē radhēn e dytē, fija fillon me nji gojē ma andej dhe vijon sikur e para. Kēshtu njana fije mbas tjetrēs vijojnē nē kēte rend.

Pēr krahasim, bijmē nē fig. nr. 25 (a) Sajen levantine; fig. nr, 25 (b) Sajen afrikane; dhe nē fig. nr. 25 (c) Sajen apo katerliqin shqiptar.

Teknika e punimit tē saj asht mjaft interesante e nji heri mjaft e komplikueme.

Siç do variante e Saies, ajo lyp nji punim prej katēr liqēsh. Nē liqin e parē premnisen fijet nē kētē mēnyrē: nr. 1,2 kalojnē bosh; 3 nēpēr lak tē liqit; 4,5 bosh; 6 nēpēr lak tē liqit; 7,8 bosh; 9 nēpēr lak tē liqit, etj.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D R

Në liqin e dytë premnisen fijet në këtë mënyrë: nr. 1 kalon nëpër lak të liqit; nr. 2,3 kalojnë bosh; 4 nëpër lak të liqit; 5,6 bosh; 7 nëpër lak të liqit; 8,9 bosh.

Në liqin e tretë, premnisen fijet në këtë mënyrë: nr. 1 bosh; nr. 2 në lakun e liqit; 3,4 bosh; 5 në lak; 6,7 bosh; 8 në lak; 9,10 bosh, etj.

Në liqin e katërt, kalohen kështu: nr. 1,2 bosh; 3 në lak: 4,5 bosh; 6 në lak; 7,8 bosh; 9 në lak: 10,11 bosh, etj.

Liqi i parë dhe liqi i dytë janë të lidhun bashkë; dhe liqi i tretë dhe liqi i katërt janë të lidhun bashkë, në mënyrë që kur ngrihen dy të parët, zbresin dy të mbramët dhe anasjëlltas, kur zbresin të parët ngrihen dy të mbramët.

Zakonisht në katërliqin punohen pelhura leshi dhe prej ane. Megjith se teknikisht nuk tregohet si ma i qindrueshëm katerliqi, prej populllit preferohet ma tepër. Ndoshta sistemi i Saias shqiptare paraqet ma tepër rezistencë, ase populli i gjenë ma të qindrueshme se merr materjal ma tepër dhe del ma i trashë se tipi i parë i taffetas.

Në kohët e fundit u fut në përdorim në Korçë e Myzeqe edhe një formë e re e katërliqit që u importue nga jasht.

Ndihet shpesh në populi, kur don me tregue se e ka lidhë mirë një punë, të thotë: «e kama bamë katerliq».

2) Pëlhura:

Çdo prodhim i vegjës thirret prej populllit me emnin pelhurë, qoftë i leshtë a i lintë, a i mëndafshtë. Pëlhura e leshtë thirret me këtë emën deri sa të jetë pa u shhkalë, pse mbasi të shkalet, thirret zhgun.

Vegja shqiptëre na fal punime të shumë-llojshme, të cilat dallohen në punim dhe në fytyra (yrneqe).

Si punim, kqyret rezistenca e pelhurës: sasija e materjalit, ngjeshja e mirë e tij dhe lidhja e fortë. Si fytyrë, kqyret bukurija e pelhurës nga pikpamja artistike.

Në këto dy pikpamje që e analizon populli pëlhurën, duem të marrim edhe na në studim.

a) **Punimi i pëlhurës:** Vlerën e pëlhurës ja ep në punim sasija e materjalit të përdorun, numri i fijeve të indit në raport me gjansinë e tij, dhe numri i kryqzimeve të fijeve; prandaj pëlhurës i shiten fijet dhe kryqzimet.

Në këto dy pikpamje çmohet pëlhura dhe tregohet mjeshtrija e punueses.

Për me tregue mbreftësinë e thurses shqiptare, zhvillimin e mjeshtris së sajë, po bij disa shembuj pëlhurash të ndryshme të marruna nder

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

vise të ndryshme t'atdheut, dhe prej tyne po nxjerrim vijat e mesme të mjeshtris së punimit.

I pari klasifikim i pëlhurave të vegjës shqiptare, dhe që i ep edhe emnin, bahet pas materjalit. Si mbas materjalit, pëlhurat i kemi: të leshta, të linta, të pambukta dhe të mëndafshta.

Pëlhurat e leshta, si mbas punimit, marrin emnat: Skutë, pëlhurë brekësh dhe zhgun.

Skuta, si e thrret Shmili i Elbasanit, ase samarskuta Gjinokastr, ase shpargen, si i thotë Shkodra, asht nji pëlhurë leshi e trashë, me kryqzime fijesh të rralla, dhe jo të bukura. Përdoret për punime që nuk kërkojnë hijeshi, si mbshtjellse fëmijsh, mbuloje kafshës, dhe shum rrallë për veshje.

Pëlhura e brekve, që në Zadrimë punohet edhe me anë, asht nji pëlhurë me fije ma të holla, e punueme ma mirë, dhe me kryqzime ma të shpeshta.

Zhguni, shiguni, çashe, shajaku etj., thirret pëlhura ma e dendun, e përdorun për veshje. Punohet me materjal ma të zgjedhun, të dredhun ma hollë, dhe punue me rrasët. Zhguni nuk përdoret pa u shkalë në derstil.

Pëlhura e lintë ka vetëm një formë punimi dhe thirret me nji emën. Gradacjonet e saja përftohen prej punimit ma të hollë ase ma të trashë të sajë.

Pëlhurat e pambukta janë ato që falin nji numur ma të madh variantesh, që përftohen prej përziemjes së kualiteteve të ndryshmë po t'atij materjali ase materjalesh të ndryshme.

Pëlhura e pambuktë, me ind e thëhymën pambuk (ekstra-hard), e ka bamë për vedi edhe emnin e prodhimit të vegjës; nën emnin pelhurë, pa ndonji termë tjetër skjaruese, kuptohet vetëm pelhura që ind e thëhymën i ka prej pambuku. Kjo asht ma e zakonshmja, ma e vjetra dhe ma e përdoruna. Zakonisht viset malcore vetëm këtë pëlhurë njofin dhe përdorojnë.

Të çadisuna quejnë në Shkodër atë pëlhurë, të e cila ind e thëhymës asht punue me anë. Vetëm shkodra e përdor ma tepër ket pelhurë, dhe këtu populisija katolike e qytetit e shtje po thuej kudo në përdorim. Ngjyrat e ndryshme që ana siell me vedi, e ban të njoftun këte lloj pëlhure, veçanërish ngjyra e kuqe që përdoret ma dendun në te.

Anë-pambuke thirren pëlhurat që indin e kanë pambuk dhe të hymnin ane, ose anasjellas.

Pëlhurat e mëndafshit apin edhe ato nji numër kombinimesh që përftohen prej përziemjes së kualitetit të mëndafshit në mes të vedit, ose me materjale të tjera, veçanërisht me pambuk.

Me majën e mëndafshit, ase melezin si i thotë Shkodra, ase buruxhuken, si i thotë Jugu, tue e thurë ind e thëhymën, përftohet nji pël

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

hurē qē thirret meleze ase buruxhuke. Melezja ase buruxhukja asht nji pēlhurē shum e hollē dhe delikate. Pērdoret zakonisht pēr kēmisha nusnije, dhe pēr riza ase copa nē shej. Çilēsija e mēndafshit me ndejē si i ngrinē, i ep kēsaj pēlhure, sa asht e pa·lame, nji qēndrim jo tē derdhun por tē ngrimē prandaj sa asht pa lamē, thirret harkate. Mbasi tē lahet, thirret meleze ase buruxhuke.

Anē-mēndafshe thirret nji lloj pēlhure qē indin e ka mēndafsh dhe tēhymnin e ka ane ase anasjellas. Asht ma pak e pērdorun.

Pēlhurē kēmbē-thnegēl i thotē Shkodra, e rrudhun i thotē Tirana dhe Korça, asaj pēlhure, e cila kur thuret, njanēn fije, indin ase tēhymnin, e ka tē lame dhe tjetrēn tē pa lame. Fija e lame ka hymē, tue u shkurtue, kurse tjetra jo. Mbas thurjes lahet, e prej kētij veprimi njana fije qindron si ishte, kurse tjetra hynē dhe pēlhura del e rrudhun.

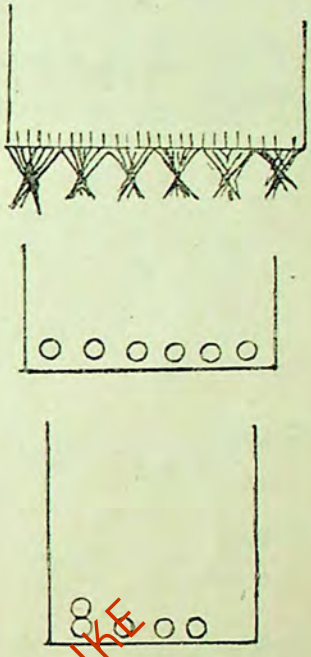

Fig. 26 (a) 26 (b) 26 (c)

Kētu poshtē po japim disa shēnime mbi masat pēr çdo lloj punimi me vegjē, natyrisht pak a shumē afērsisht, qē na apin nji ide mbi masēn e pēlhurēs.

Populli ynē sa herē kērkon me blemē pēlhurē, pvet sa krenēsh asht, a asht e rrasēt, dhe sa asht e gjanē. Gjansin e matē me pllambē dhe pē·çik ndēr fshate, dhe me kut deri vonē, dhe sot me metēr, ndēr qytete. Numrin e krenve e ka tē shēnueme nē te çdo fillim villari me mēnyra tradicionale.

Disa i lanē pak krenat jasht, pēr me u pamē dhe me mujtē me ju numrue se sa krenēsh asht pēlhura; shif fig. nr. 26 a. Disa tē tjerē nē krye, ku fillon pēlhura, venē aq rrotlla sa janē krena, tē shkrueme me qymyr shpesh herē, por herē herē edhe tē qepuna me pej rrotllet (fig. 26 b). Venē sa krena aq rrotlla, dhe kur e kalojnē dhetshen venē dy rrotlla tē bashkuemē nē trajtē tē shenjēs sē infinitit, dhe vijojnē me rrotlla njishe. Shif fig. 26 c.

BIBLIOTEKA PUBLIKE
"MARIN BARLETI"
S H K O D Ē R

Pēlhurē bakēsh prej leshi:

Shpat' i Elbasanit	gjansi	cm.	34
	fije lladi		390 (13 krenē)
	kryqzime pēr	cm²	120

Maisi e Madhe	gjansi	cm.	38
	fije indi		390 (13 krenë)
	kryqzime per	cm².	100
Myzeqe (Fier)	gjansi	cm.	36
	fije indi		330 (11 krenë)
	kryqzime për	cm².	81
Zadrimë	gjansi	cm.	38
	fije indi		300 (10 krenë)
	kryqzime për	cm².	64
Berat	gjansi	cm.	36
	fije indi		330 (11 krenë)
	kryqzime për	cm².	81

Prej këtyne pesë shembujve nxjerrim ekstremet, dhe kemi këtë pasqyrë:

gjansi	cm.	34–38
fije indi		300—390 (10—13 krenë)
kryqzime për	cm².	64—120

Pëlhurë lini dhe ane (të çatisuna):

Shkodër	gjansi	cm.	40
	fije indi		480 (16 krenë)
	kryqzime për	cm².	144
Milot	gjansi	cm.	35
	fije indi		480 (16 krenë)
	kryqzime për	cm².	196
Zadrimë	gjansi	cm.	34
	fije indi		510 (17 krenë)
	kryqzime për	cm².	196
Fushë Krujë	gjansi	cm.	34
	fije indi		480 (16 krenë)
	kryqzime për	cm².	196
Elbasan	gjansi	cm.	42
	fije indi		660 (22 krenë)
	kryqzime për	cm².	256

Prej këtyne pesë shembujve nxjerrim ekstremet, dhe kemi këtë pasqyrë:

gjansi	cm.	34–42
fije indi		480—660
kryqzime për	cm².	144–256

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Pëlhurë pambuku:

Shkodër	gjansi	cm.	46
	fije indi		900 (30 krenë)
	kryqzime për	cm².	488
Gjinokastër	gjansi	cm.	40
	fije indi		960 (32 krenë)
	kryqzime për	cm².	440
Korçë	gjansi	cm.	45
	fije indi		930 (31 krenë)
	kryqzime për	cm².	420
Tiranë	gjansi	cm.	38
	fije indi		870 (29 krenë)
	kryqzime për	cm².	529

Prej këtyne katër shembujve, nxjerrim ekstremet dhe kemi këtë pasqyrë:

gjansi	cm.	38—46
fija indi		870—960 (29—32 kr.)
kryqzime për cm².		470—509

Pëlhurë mëndafshi (buruxhuke)

Shkodër	gjansi	cm.	46
	fije indi		1020 (34 krenë)
	kryqzime për cm².		484
Zadrimë	gjansi	cm.	45
	fijë indi		1080 (36 krenë)
	kryqzime për cm².		576

Prej këtyne dy shembujve, marrim dy ekstremet dhe kemi:

gjansi	cm.	46—45
fije indi		1080—1020
kryqzime		484—576

Zhguni i leshtë.

Për arsye se zhguni, mbasi të shkalet, e ndron gjansin fillestare që i ka dhënë vegja, dhe se fijet e kryqzimet e tyne mbulohen prej pushi që i ep shkalja, nuk mujta me gjetë shembuj të shumtë mbi këto thurje. Me gjith ate, mora si shembull një zhgun nga Postrripa dhe nji nga Tirana dhe po i paraqes masat këtu:

BIBLIOTEKA PUBLIKE „MARIN BARLETI" SHKODËR

Postrripë:	gjansi	cm. 38
	fije indi	270 (9 krenë)
	kryqzime për cm².	50
Tiranë	gjansi	cm. 40
	fije indi	180 (gjashtë krenë)
	kryqzime për cm².	20

Këto dy shembuj i marrim si ekstremet e shenimeve për rreth zhgunit:

gjansi	cm. 38— 40
fije indi	180—270 (6—9 kr.)
kryqzime për cm².	20— 50

b) fytyrat e pëlhurës: Inteligjenca e gruas shqiptare me përziemje materjalesh të ndryshme, dhe ngjyra të ndryshme, kombinoi nji mori fytyrash në pelhurën që prodhoi me vegjën e vet, të cilat janë me të vërtetë shprehja artistike. Lloj-lloj modelesh që koha erdh tue grumbullue, përftuen nji katalog të vëllimshëm motivesh që deri më sot kanë mbetë të pa-mbledhuna.

Klasifikimi i parë i këtij materiali asht ay i fytyrave që i epen pëlhurës me ngjyra të ndryshme, dhe si i dytë vjen ay me materjale të ndryshme. Por tue qenë se përfitimet me ngjyra të ndryshme, si dhe me materjal të ndryshëm, krijohen mbi nji bazë, dhe me teknikë të njajtë punimi, kërkojmë të gjejmë nji rrugë tjetër n'analizimin e fytyrave të pëlhurës. Rendi kronologjik i përftimit të tyne na çel shtegun për me ndjekë studimin e formave të ndryshme të fytyrave të pëlhurës.

Në fillim shofim se pëlhura nuk pat kurrfarë vizatimi ase fytyre. Edhe sot zhguni, dhe përgjithsisht të gjitha prodhimet e leshta, që janë ma të vjetrat dhe me të pergjithtat në vendin t'onë, dalin prej vegje fare të bardha e pa kurrfarë fytyre. Ashtu edhe pëlhura e lintë, që krahas me leshin ka burim shum të vjetër tek na, si shifet dhe prej copave që na janë ruejtë deri sot, qe e thjeshtë dhe pa kurrnji vi dalluese.

Ma i pari prodhim vegje që duel me fytyra, që ay i mëndafshit, i cili tue pasë dy ngjyra naturale të vetat, dha rasën e parë të kombinimit të tyne.

Por zhvillim të gjanë të prodhimit të pëlhurës me fytyra të ndryshme dha përdorimt i pambukut. Pambuku tue u importue me lloje të ndryshme, dhe me ngjyra shum farësh, lejoi përziemjen e tyne në mes tyne dhe me mëndafsh ma vonë, dhe fali nji seri shum të pasun pëlhurash me fytyra të ndryshme.

Në kohë fare të vona edhe leshi u përdor për kombinime me lesh ngjyrë të ndryshme dhe me pambukun.

Djepi ku muer zhvillimin ma të madh dhe prej ku u përhap ma tepër ky art, qe Shkodra. Pëlhurat e Shkodrës kishin fitue nji emën të

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

madh gjatë shekullit të XIX, dhe deri në kohë të sotshme ndihet prej të vjetërve të viseve të ndryshme të Shqipnis tue u përmendë emni që ky qytet kishte në kohë të kalueme për këto punime.

Fija e importueme prej industris së jashtme kalonte nëpër duert e grave shkodrane. Prej vegjave të tyne, nëpër duert e tregtarve, përhapeshin në nji rreth shum të gjanë: deri në Berat në Jug; në Shkup dhe Monastir në Lindje; dhe deri në Dalmaci në Veri.

Po kah fillimi i këtij shekulli Prizrendi e konkuroi Shkodrën.

Ndërsa në qytetin e Shkodrës pëlhura me modele të ndryshme kishte marrë hov të madh, rretnet e saja si edhe viset e tjera të Shqipnis e kultivuen pak këtë art; pambuku këtu hyni në përdorim të popullit vetëm për me zavendsue linin.

Përgjithësisht fshatet e Shqipnis, të cilat ruejtën ma besnikisht trajtat e vjetra, e përdorin pelhurën të thjeshtë, pa figura të ndryshme mbi te.

Kur pëlhura asht e thjeshtë dhe pa figura, nëpër qytete të Shqipnis e thrrasin «djerre»; kurse fshatet e thrrasin «truell». Të dyja këto terma u morën prej toke, e janë terma bujqësore.

Përdorimi i parë i fytyrave të qituna në vegjë, nisi më vonë. Origjina e këtij sistemi të ri asht në nevojën me i dhanë ma qindresë anve ase buzave të pëlhurës. Prandaj, gjith-herë ndër 3-4 dhambzat e anshme të shpatzës, shtihen nga 2 ase 3 tethashna (4 ose 6 fije) në nji dhamb, pse kështu anët ma të ligshta të pëlhurës, bahen ma të qëndrueshme.

Ma vonë mandej, për me i sigurue mirë brijat, u përdor nji fije pambuku ma e trashë, e cila, pse në fillim u përdor vetëm me këte qëllim, muer dhe emnin anë ase qenar, si e pamë edhe sipër.

Anët erdhën tue u zgjanue dhe perftuen fytyra të ndryshme në trollin pëlhurës. Pjesët që ngelen pa u veshë me fytyra, ishin djerrë.

Pra pëlhura e vjetër, në dashtë e leshtë, në dashtë e lintë, e pambuktë ase e mëndafshtë, n' origjinë qe djerrë, sikurse azht endë sot ndër fshatra të malcive t' ona.

Faza e parë e zhvillimit të saj shifet në pelhurën e Tiranës, Korçës dhe të Gjinokastrës, që ka të shtueme vetëm anët.

Nji fazë ma të zhvillueme tregon ajo e Shkodrës; asaj i afrohet ajo e Elbasanit dhe e Beratit, ku djerret vinë tue u bamë ma të vogla, sa ma të reja të jenë pelhurët.

Pëlhura e vjetër e leshit dhe e linit edhe sot në përdorim të popullit asht krejt e thjeshtë, «truell». Ndërsa pëlhura e pambukut dhe e mëndafshit punohet me sistemin e dyfjes së fytyrave nji herë me thurjen.

Figurat që qiten në shtrohen e pëlhurës, në qofshin me materjale të ndryshme ase me ngjyra të ndryshme, përbahen prej disa elementave kryesorë, të cilët dallohen prej formave të veçanta dhe njifen prej popullit me emna të veçanta.

Këto elemenata kryesorë të fytyrave të qituna në vegjël janë:

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Balldami (Tiranë) topi (Shkodra) ose shpatulla (Elbasani): asht nji rryp i gjanë, i përbamë prej 30 fijesh, ngjyre ase matarjali të ndryshëm prej djerrit, që thuret në pëlhurë, në nji drejtim, dhe që ep figurën uniforme të nji shiriti. Fig. 27 (a)

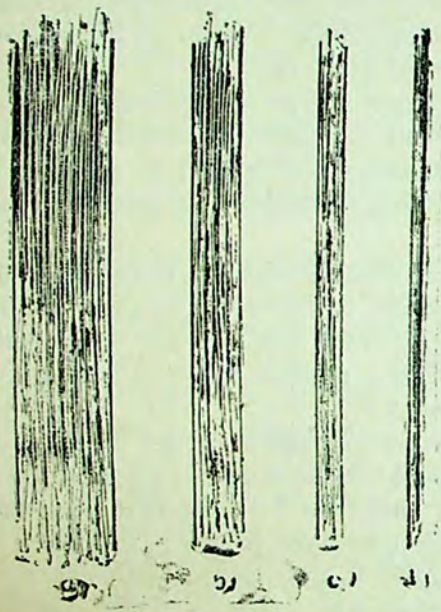

Fig 27

Topi bark-damë (Shkodra) thirret nji rryp ase shirit si i sipërmi fijet e të cilit në mes janë të ndame dhe i lëshojnë vend katër fijeve të nji ngjyre ase të nji materjali me djerrin.

Peshtamadhi: Nji rrypsi i pari dhe i dyti, por që ndryshon prej tyne në gjansi. Peshtamadhi zakonisht përbahet prej rreth 20 fijesh që janë të ndryshme a në materjal ase në ngjyrë prej djerrit. Fig 27 (b).

Gisht ose kalem: thirrej nji rryp ase shirit si të sipërmit, por ma i ngushtë, i cili përbahet prej 10 fijeve, në materjal ose në ngjyra të ndryshme prej djerrit, fig. 27 (c).

Ujsa (Shkodra), bizë (Tirana): Gjithnji e njëjta trajtë me figurat e sipërme, por ma e ngushtë se ata; përbahet prej 2-4 fije që janë të ndryshme në materjal ose në ngjyrë prej fijeve të të djerrit fig. 27 (d).

Në figurën që vijon, paraqesim skicat e pesë elementave të ndryshëm prej të cilave formohen figurat e pëlhurës.

Kombinimet e ndryshme të këtyne elementave apo fytyrat e ndryshme të pëlnurës.

Për fytyra populli nuk ka nji termë të veçantë të veten, prandaj përdor fjalën «yrnek».

Fytyrat ase yrneqet e ndryshme që populli përfton me elementat e analizueme sipri dhe që qiten në pëlhurë gjatë thurjes në vegjë janë këto:

Anë Shkodra- Tirana) me qenar (Korça): kjo fytyrë apo ky yrnek përdoret vetëm longjitudinalisht. Ajo përbëhet prej çdonjanit nga elementat e çekuin ma sipër, të venduem për sa gjati anve të pëlhurës, ose buzve të saia. Ka gjasë se ky asht fillimi i qitjes së figurave në vegjë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Këtë fytyrë e përdorin të gjitha qytetet e Shqipnis, kaq sa asht bamë pjesë e zakonëshme e pëlhurës.

Binjokët; nji gisht ose kalem me ujsa anash, thirret binjoke. Zakonisht gishti apo kalemi asht i shoqnuem gjith-herë me binjoke, të cilat përdoren si sfu naturë e tij. Edhe kjo fytyrë asht mjaft e shpeshtë, veçanërisht në pëlhurë për këmisha. Fig. nr. 28.

Fig 28

Kiluka me zogj: E njajta me të sipërmen, por në vend të gishtit, kemi topin, dhe në vend t' ujsave, kemi gishtat. Këtu gishtat anash topit vlejnë me thye at premjen e menjiherëshme të trashësis së topit dhe me dhanë nji zbritje graduale. Edhe ky yrnek përdoret për pëlhurë këmishash, por hyn edhe ndër bohçe e tjera prodhime të ekstilit. fig. 29.

Tetë kalemja: përbahet prej tetë gishtave paralele, të cilat ndërmjet tyne knnë njé largsi të njajtë me gjansin e tyne, që asht mbushun me djerr. Kjo figurë asht shnm e përdorun në Tiranë dhe Elbasan, dhe shtihet më tepër ndër shalla abdesi, ose nëpër çarçafa.

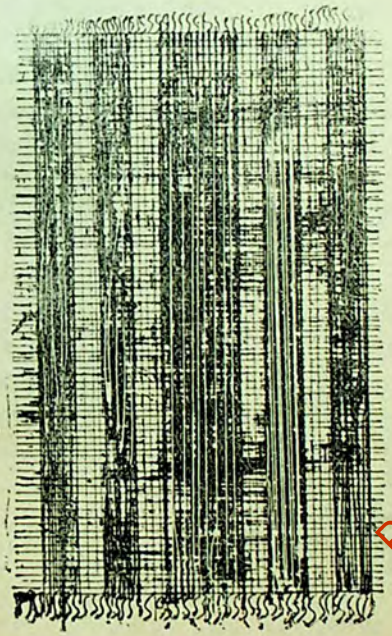

Fig. 29

Gjashtë-kalemja: E njajta figurë me të sipërmen, por në vend të tetë gishtave kemi vetëm gjashtë. Edhe për-

Fig. 30

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

dorimi i saj asht i njajtë me atë të tetë-kalemes. Shif fig. nr. 30

Peshta-madhja: asht fytyre që i epet pelhurës tue e mbushë shtrojen e sajë me vija peshtamadhe dhe me djerrë, në largsi dhe gjansi të barabartë njana prej tjetrës.

Jo vetëm konbinimet e këtyne elementkave, por edhe paraqitja e yne ep ndryshime që populli i dallon dhe i thrret me emna të ndryshëm.

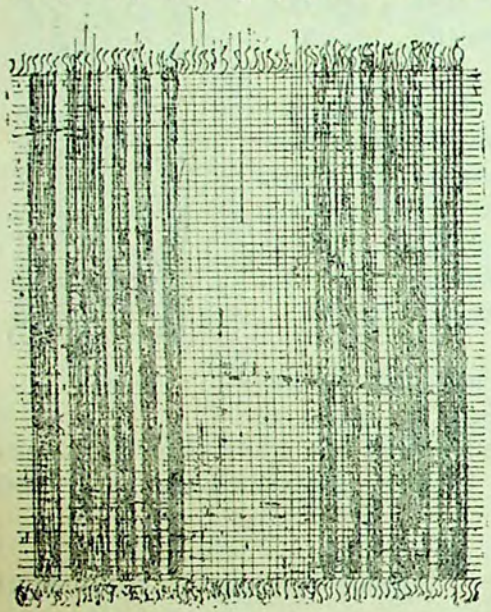

Fig 31

Zakonisht miedisi i pëlhurës ngel gjith-herë djerr dhe rrallë asht i punuem.

Edhe kjo ashtë nji provë se fytyrat e kanë origjinën në anat dhe erdhën tue u hapë pak nga pak për nga mjedisi.

Djerri i mesëm e dan pelhurën në dy pjesë: nji të djathtë dhe nji të majtë. Marrë dhanja e figurave të gjysës së djathtë me të majtën fal dy lloje pëlhurash që popnlli i thrret me emna të ndryshëm.

Gjysë yrneku : quhet pëlhura atëherë, kur fytyra e njanës anë, pa pas ndonj simetri mbrenda vedit, armonizohet sistematikisht me fytyrën e anës tjetër, për shembull, kur në nje anë ka disa ujsa dhe gishta, të cilat mbrenda vedit nuk kanë shejë simetrije, por formojnë nji fytyrë simeterike të përbashkët me fytyrën e anës tjetër, fig. 31

Yrnek tamam: thirret pëlhura, ku fytyra e njanës anë, përveç që ban simetri brenda vedit, ban edhe simetri me fytyrën e anës tjetrës. Për shembull, kemi në njanën anë disa vija që pamvarësisht nga ana tjetër, formojnë nji figurë simetrike, ashtu si edhe ana tjetër anasjellas formon po ate figurë; të dy figurat bashkë formojnë kështu yrnekun dy herë simetrik, që thirret yrnek tamam fig. 32

Tallazi: asht nji figurë si e dyta, por në vend të dy figuravë që amonizohen në mes të tyne dhe përmbajnë yrnekun tamam, në këte trajtë tjetër kemi nji seri figurash gjithnji simetrike në mes vedit, të cilat sëbashku formojnë nji yrnek ma të madh që thirret tallazi. Fytyra

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D R

tallazlije përdoret ndër çarçafa ma tepër, por nuk mungon edhe ndër këmisha. *fig. 33.*

Simbas pozicionit e të shtrimjes së këtyne figurave, dallojmë tre grupe të mëdhá pëlhurash: me fytyra longitudinale; me fytyra transversale; dhe me fytyra të kombinueme prej të dy sistemeve të para, njani mbi tjetrin.

Në prodhimin e fytyrave longitudinale faktor i parë asht indi i pëlhurës; përprodhimin e fytyrave transversale lot rrolia tëhymni i saj; në krijimin e fytyrave të dyfishta, bashkëpunojnë indi dhe tëhymi i pëlhurës.

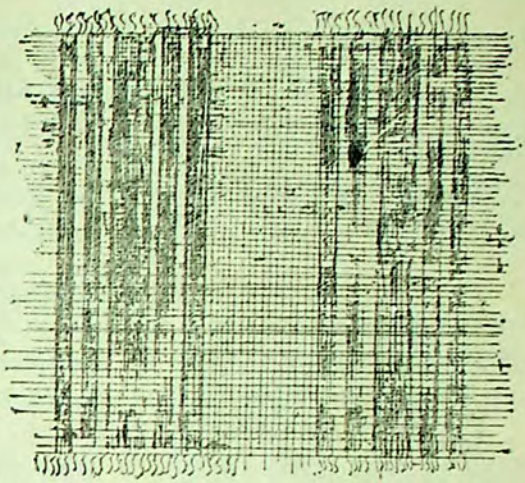

Fig 32

Fytyra longitudinale: Ka pëlhura atëhere, kur fytyrat shtrihen për së gjat pëlhurës. Rrolin e formimit të fyne e lot indi i pëlhurës.

Pregatitja e materjalit për fytyra longitudinale tilion që në endjen e pëlhurës, dhe përsëritet në premisjen e saj.

Fig. 33

Prej numurit të të gjatit nxirret një sasi e llogaritun, dhe në vend të saj vihet gjatë endjes së pelhurës po ajo sasi me fije materjali të ndryshëm apo ngjyre të ndryshme.

Në premisjen e saj ndahen fijet në sasi të caktueme si mbas fytyrës që dishërohet me qitë.

Kjo asht një llogari jo e lehtë, po të mendohet se ma tepër se 1000 fije, të holla sa të tresin ndër duer, duhen të pjestohen drejtë, tue dam fijet për çdo element të fytyrës, në mënyrë që mos të teprojnë as mos të mungojnë, as mos të dalin në një anë ase në një figurë fije ma shum a ma pak se një tjetër.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Si shembull, bijmë nji pjesë të fijeve të nji cope anëpambuke, dhe me germën A. shënojmë fijet e anës, dhe me germën P. shënojmë fijet

A P A P A P A P A P A P A P A
10 5 4 4 10 4 20 4 10 4 4 5 10 80 10 5 4

Tërthuer tyne pershkohen fijet e të hymin të cilat janë të nji llojta me pambukun.

Fytyra trasversale: ka pëlhura atëhere, kur fytyrat janë vendosun terhhuer pëlhurës. Rrolin e formimit të tyne e lot tëhymni. Vështirsija, e cila në trajtën e parë ishte në rrjeshtimin e fijeve të të gjatit, në këte grup kalon në numrimin e fijeve të tëhymnit.

Fytyrat përftohen tue kalue tëhymën me ngjyrë ase me materjal të ndryshëm prej indit. Edhe këtu numrohen fijet sa herë pershkohet sovajka apo meçiku me anë ase me pambuk a mëndafsh, o me anë të kuqe a të zezë.

Ndër fytyra trasversale dallojmë dy tipa pëlhure: me fije tëhymni të nji copët, ase të shndërrueshme.

Me fije tëhymni të nji cope janë pëlhurat atëhere, kur fija kalon prej njanës anë të pëlhurës e pa keputun deri n'anën tjetër. Kjo asht mënyra ma e vjetër e punimit, ma e thjeshtë dhe ma e lehtë. Me këtë unohet ma shpejt, por fytyrat nuk mund të dalin aq të bukura, dhe nuk mund me shprehë çdo idé ndër ta. Me këtë llloj punimi, përftohen fytyra të njajta me ato longitudinalet dhe thirren me nji emën.

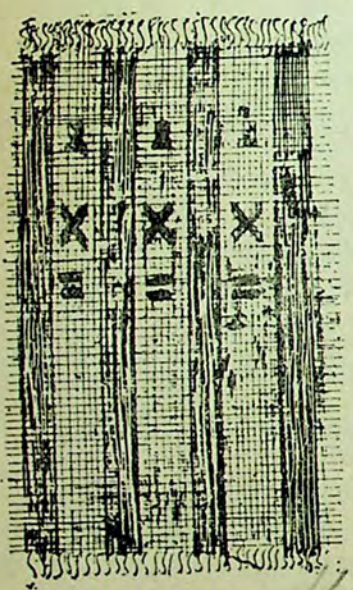

Fig. 34

Teknika më e ré, me fijen e tëhymmit prej shumë copash, që populli i trret: gershanli (Shkodra) gershanës (Myzeqeja) e që në termilogjin teknike thirret «côte cheval», ashtë pjesë e kësaj kategorije, ku gjithnji fytyrat kanë zakonisht trajtë trasversale fig 34.

Kjo teknikë pune ashtë e përhapun ma tepër ndër fshatë se në qytete: rizat e Zadrimës, përparjet dhe dyshemet e Shpatit t'Elbasanit, të Dumrés dhe të Myzeqés janë të punueme me këtë teknikë të ré thuerjeje.

Kjo teknikë pune, shumë e ngadalshme dhe e vështirë, lyp nji kujdes dhe duresë

BIBLIOTEKA PUBLIKE "NAIM FRASHËRI" SHKODËR

të madhe, po prodhon punë të bukura dhe me të vërtetë artistike. Këtu veprohet në këtë mënyrë:

Në vendin ku hyn meçiku, drugza, ose sovajkas. ndermjet fijeve të gjatit, kalohet një drrasë, e cila mban larg fijet e poshtme prej të sipërmeve. Mandej me gishtat e duerve kalohet fija ndër 7 8 fije të indit të një ngjyre ase materjali, ndër 7 8 të tjera, fije të një ngjyre tjetër ose materjali tjetër, dhe kështu, fija e përbame prej pesë, gjashtë copash kalon prej njanës anë në tjetrën anë të pëlhurës. Mbasi i hiqet drrasa, rrihet me shpatë dhe i shtihet rishtas shpata për me kalue edhe fija e dytë ashtu si e para me pesë-gjashtë copa.

Kështu vazhdohet gjatë, tue përfitue figura të izolueme shum të bukura.

Me fytyra të dyfishta: Këto janë pëlhura ma të rralla, por mjaft të bukura. Këto fytyra populli i Shkodrës i thrret «odalije», i Tiranës «senderaq» psc paraqesin figura katërbrinjshe me përmasë të ndryshme. Këto s' janë tjetër veç i pari sistem dhe i dyti t'aplikuem për një herë. Në përfitimin e tyne bashkëpunojnë sa indi aqë dhe tëhymni i pelhurës. Pëlhurat me y nek odali nuk janë fort të përdoruna dhe shërbejnë ma tepër për dimi (çitjane) fig. 35.

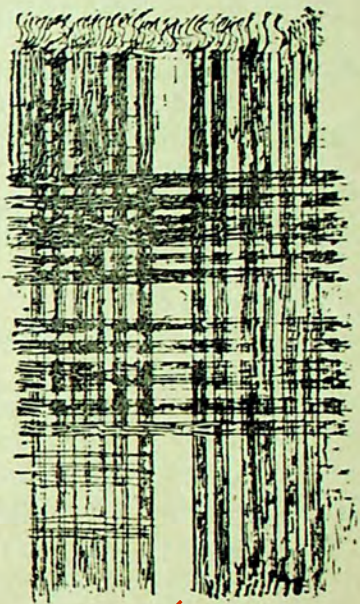

Fig. 35

* * *

Këta janë veçoritë e thurjes shqiptare prodhim i vegjes së vëndit t'onë.

Teknika e ndryshme, motivet e shumfa kombinimet e ralla tregojnë pasunin e të shprehjeve dhe zhvillimin e naltë që ky art arriti në vendin t'onë.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

RESUME

Dans cette deuxième partie de son étude sur les costumes nationaux, l'uteur analyse le processus du tissage traditionnel dans notre pays l'évolution subie dans ses instruments de travail. Il fait d'autre part une analyse de la production tradicionelle en Albanie, en faisant ressortir la technique variée dans les moyens de travail, les éléments constitutifs et les combinaisons de dessins obtenus par le métier. On analyse finalement toutes les formes de ces produtts, de la ville comme du village, obtenus de toute matiére téxtile utilisée dans notre pay .

e

FJALË TË PAMBLEDHUNA

nga

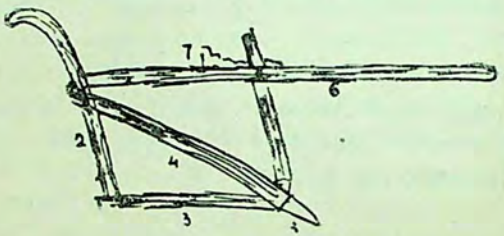
RROK ZOJZI

Paqe = nji bimë e vogël pranvere me rrajë qepore që del ndër bjeshkë (Gram) emni shkenc. *Crocus.*

Palaré = (Luma) qëth-i (Shkodra) nji dërrasë e rrumbullakët me nji bisht që shërben me e shtrue bukën për me e shti në sterkujë. Mjeda ndër poezi të veta e përdor këtë fjalë për *cini.*

Parmendë-a = plug-u = plog-u = plozhicë-a = pluer = plori.

1 Dorza (Duk.)
2 Furkza (")
1 e 2 Dorza (Krasniqja)
3 Perdhese "
3 Urza (Dukagjini)
3 Boilza (Geghyseni)
4 Llopár (Krasniqe)
4 Terthorja (Dukagjini)
5 Umi ose unini (Dukagjini dhe Krasniqja)
5 Palla (Katundet rreth Shkodre)
6 Shtija (Dukagjini e Krasniqja)
7 Ngujosa (" ")

Postatë (me-u)=(Luma) me u kopatë (Shkodra)=më u lodhë e kaputë; sh. më janë postatë kambët.

Plis-i (Kosova) = qeleshe (Malc. M) = kapuc (Dukagj.) = kapicë (Mird.)

Puzhmuzhë = (Kosova) = Kaçamili (Shkodra) = ehe Kermilli.

Pelinë-a = thirret prej barijve të Gramosit një bimë e vogël vjetore emni shkenc. i të cilës është = *Artemisium Absinthium.*

Pemë-a: = Cungu = trupi i pemës i prerë, pjesa që ngel në dhé Shkelboza (Mird.) Buzholla (Luma) Lëkura (Shkodra) = Lëkura e jashtme e pemës.

Barma = (Vermosh) = lëkura e mbrendëshme e pemës që asht ma e butë dhe ma e ngjeshun. Kelmendi thonë se kur kanë qenë në luftë me turq (1610) populli janë ushqye me barmat e ahut.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Urra = mishi i pemës ; pjesa në mes të barmës dhe të palcit.
Nyja = (Malc. M) palci (Shkodra) it midolo.
Bythanë = (Luma) = trishkuj (Mird.) = filiza (Shkodra)

Paladë-a = nji strehë e ngrehun mbi katër shtylla dhe me një mbuloje të lehtë (Melgush — Krasniqe) ; ndoshta nji shtrembnim i fja lës hajat.

Pufatë = (me) = me pi duhan ; fjalë onomatopeike prej puf puf ; sh. ka nji vjetë që s' kam pufatë duhan (Mirdita)

Peshku: = ilojë peshqish që xehen në liqenin e Shkodrës:

Blini,
Lojba
Krapi dhe krapuliqi
Mlyshi
Qefulli { cumërr = i shkurtë dhe me krye ma të gjanë. / qerf = me mish shum të shishëm.
Trofta
Levreku
Skorta { e bardhë / e zezë
Kubla = Kur lëshon putarget thirret *mackë*.
Lloska
Shojza
Ngjlia
Skobala
Gjuhca
Lloça
Barburiqa dhe barbona
Ngjala { balç jo të shijshëm fort. / shpinëzëza shumë të shijshëm.

Shterpan thiren të gjithë peshqit femna pa purtarge.

Paperllok-u = gur ma i vogël se malloku

Porkë-a = (Melgush) = trinë që bahet me thupra

Perakitas = me pa perakite thohet edhe me pa pershqit

Spilcë-a = trau që shtihet në mur dhe e lidhë murin (Dukagjini) brezë i thitë Shkodra e me fjalë të lnej *traversa* ; me fjalen spilcë, në Shkodër kuptohet nji gja e vume në zgrip, në rrezik me rá Në lidhje me fjalën pilë dhe me përpiue (shif pilë-arra).

Porcekë a = kungull ujcë i pa çelun në grykë vetun i hapun në m anë që shërben për të sjellë çumshtin nga nji enë në një tjetër si garuzhdë e madne. (K asniqe dhe Dukagjin)

Piçi = Kindi = çipi ose cipi.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Parapeni = nervi që lidh nën te gjuhen. (Gash) Pëthi (Shkodra)

Plajë = me u-randue për pemë me fryte: sh janë plajë me u-thue kumbullat (Puke)

Pyllë:

mshtë = pyllë e ré.

lajthishtë	pyllë	me	lajthija
breshtë	”	”	bre
qarishtë	”	”	qarra
ashtë	”	”	aha
plepishtë	”	”	plepa
ullishtë	”	”	ullij
blinishtë	”	”	blij
rrapishtë	”	”	rrape
bungajë	”	”	bunga
arrishtë	”	”	arra
verrishtë	”	”	verre
shpardlet	”	”	shpardha
shkozet	”	”	shkoza
kashnjet	”	”	kështeja
qarret	”	”	qarra
shelqet	”	”	shelqe
arrnjet	”	”	arrne

Qumshtore = nji bimë e vogël që po të këputet i qet trupi qumësht; emni shkencuer i sajë *euphorbia*. (Çajup)

qengjë-a = familja e bletës; emen përmbledhës; sh. sa *qengjë* bletë ké? në vend me thanë sa zgjoj bletë ke. Në këtë zgjue rrinë dy qengjë (Krasniqja)

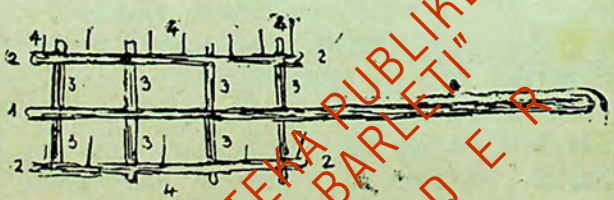
qerr-i = (Shkodra) kerr i (Kosova):

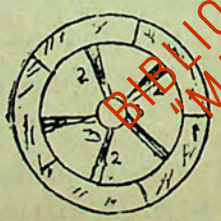
Shtrati i qerrit:

1 Mashkulli i qerrit
2 Valma
3 verga
4 hujt

Rrota:

1 Gavejt
2 Sbilca
3 bucela
4 boshti

rryl-i = gypi që perciell buken në stomak. Sh. më shkoi buka lasha lasha e ma dërmoj rrylin

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

rrape edhe rrabe (Puka) = Vende të pa punue me: sh. më ka mbetë toka *rrap* pa u punue (Puka); kemi edhe vende të papunue-me që thirren *rrap* si Rrapja e Pukës etj. Shkodra i thotë *shtoj* si shtoji i Ulqimit fusha e Shtojit etj.

rragam = shkrep i madh.

rrumete edhe rrameçë = shisa me gema shegash e para (Zadrimë) me gemba mbreti e dyta (Shkodra); si e para ashtu e dyta rrajen it. ramo

rosa = shpend uji; udhëtar kalon dimnin në Shqipni.

laramana = ma të vogla se rosat e zakonshme.

bishtira = të vogla dhe majen e bishtit e kanë të thyeme përpjet

kerrkerre = të vogla dhe rrinë deri në mars nder vende t'ona.

bajuka = hyn një familje të rosave. ushqehet me peshk prandaj nuk e ka mishin e shijshëm. it. folaga

zhytrra = si rosë e vogël por që ushqehet krejt me peshk

Rosak-u = mashkulli i rosës.

ragushë-a = delme me briena.

rrokme = shkopi i gjatë me kokërr në fund që shërben për të rrahë qumshtin në fëti (*Mirdita*) Dukagjini e thrret rrotza.

rrunzë-e = delja dy vjeçe.

revend = rabarbara

rigon i egër = gaga

hardhija = vitis viniphera

rrush rrezigi

- kallmete { kokërr madhe / » vogël } thirret edhe rrush mbret.
- mandakuqe { koplike / kranjane / hardhanjore } rrush i keq me lëkurë të hollë.
- pungcë { të bardhë / e zezë } piqet vonë: vile topçe,
- htanzë e kuqe kokërranjatun.
- gajushe me aromë të mirë.
- myshqet pa bërthamë dhe aromë të mirë.
- bege = nji farë rrushit që gëndron i varun në të deri vonë në dimën.
- i egër { i qyqes / i lepurit } = Sedum dasyphyllum

vile rrush

Vregë (Mirdita)

Bistak a edhe bishtak rrush (Puka)

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

1 nji vesh rrush
2 vegë
3 ∫ gerbujë (Puka)
3 ⌊ frenjë (Mirdita)

Shiloge = nji enë e vogël në trajtë të bucelës 10 20 cm. e naltë e bame prej druri që shërben për mbajtjen e shqilës.

shqilë = tharmi i djathit i uxjerrun prej mundës së berrit.

shtrungë-a = enë që shërben me mjelë bagtinë (Luma) mjelce (Shkodra)

shtrungë-a = shtegu ku dalin bagtija nji nga nji prej vathe me u mjelë (Duk.) si mbas bagtive nji vathë mund të ketë shumë shtrunga.

shpëlue = (me) bima shpëlon porse të dalë pranvera. Folje prej emnit palë me shpalue, Faza e tretë e blerimft. me bulue, me cilë e me shplue. (Luma)

Sheke = enë ku ruhet djathi: sheke djathi. Në gjasim të shtrungës, por ma e rrithshme. Luma e përdor si masë dritht: nji sheke drithë 48 Kgr.

Shënik u = enë ma e vogël se shekja dhe ma e madhe se shtrunga që shërben për mbetjen e ujit dhe të qumështit. Në Luma shërben edhe si masë drithi: dy shenikë nji sheke. Nji shenik 25 Kgr.

shokë (me) = me rrokë; shokë-a brezi që ngjeshet n'ijë. (Kosova)

shukë (me) = me prâ; me zhuiitë; me e zhukë zanin (Koseva)

shtuf-i = gur i përfiuem prej shkrimjes së gëlqeres. Kuarcite.

sorchk-i = druni që vehet mbi trenë me lidhë vargonin (verigen) mbi votër (Dukagjini).

shjekë = qingji njivjeçar (Katundet rreth Shkodre).

shti (me) = me e qitë barrën bagtija. abord.

shajak = zhgun i punuem me lesh. Me shajak punohen tirqit (çakçirt),

shkalë (me) = shajaku dërgohet me u shkalë në nji vegel që punon me fuqin e ujit dhe prej saj trashohet dhe bier trajten që i'ka dhanë vega. Shajaku i pashkalun thirret shpërga dhe shërben me pshtjellë fëmijt.

shkerqi (me u) = thohet për frytet e pemës kur piqen tepër: janë shkerqi kumbullat etj.

shpenë-a = Ma e para lule që sbpërthen në fillim të pranverës pranë gardhijeve. Galanthus miralis.

sherbelë-a = Bimë e shkurtë me gjeth të trashë dhe me push që përdoret ndër gjellë për erë të mirë. Bahet bajë me te për smundjen e reumatizmit = Salvia officionalis.

shpendër = nji lule e vogël që jeton ndër bjeshkë. (Çajup)=Helleborus.

Stërkujë-a = tepsi dheut me pjekë me te bukën (Dukagjini); çerep dhe çerem.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Saç-i = i thotë Luma; Kaki-ja i thotë Malcija e Shkodrës nji enë metali me të cilën mbulohet buka për i'u pjekë.

Silon-i = vendi ku dimnon gjaja e gjall gjatë dimnit. (Lumë) e përkundërta e bunit.

Splon-i = kasollë me kashtë (kat. rreth Shkodre)

Sugjar = kingji sugjar i lemë mbas kohe prandaj i dobët pse deimja nuk ka ushqim të ngjomë për te.

Strokal-i = nenbishte që i venet me nji dru a me nji rrup jo nen bisht po mbi koishë të kalit.

Stringla = gjerdani me pare që varet në gjoks (Mirditë).

Shirë-a = i thotë Mirdita; *rrshinë* i thotë Shkodra langu të pishës. Ne Kosovë, *shirë* thrrasin mushtin e rrushit.

shpejzit = fijet e holla të hardhis ase të çdo bime pshtetse (arampi cante) qi i ndihmojnë ma u kapë.

Shtangu = Trau që vehet pingul me mbajtë kulmin e shtëpisë (Duk.)

Shtar-i = i thonë në Çajup një lules që thirret Veratrum.

Shtar = i njelm fort. sh. na ke ba darken shtar.

Tojë-a = lidhcat e çarapve (Lumë); në Shkodër thirren *tojë* tepricat e mëndafshit, fijet e trasha.

Troshë-a = dromcat e bukës (Luma); në Dukagjinë thotë me troshitë pak bukë ose me gri pshesh.

Totë-a = emën përkdhelës për nanën. Zakonisht *totë* thirret nana e vërtetë ndërsa gjyshja thirret *nanë*. Njinji sikur e *bacë*.

Tëhi-ni = ranë (Kosovë).

Tellë-a = i thotë Krasniqja bunit, apo stanit.

Terlë-a = i thotë Gashi bunit apo stanit.

Troke = kumbona e berrave: fjalë onomatopeike; kombona shpatuke e bame në vend e cila tingëllon trok, trok. Cingare thrrasin kumbonët e reja, prîçit, që janë t'ardhuna dhe në formë konike të cilat tingëllojnë cing, cing (Dukagjin)

Kijatë (me) = qeji e lidhun kur ndijnë se kush i huej i afrohet bunit duen me u lëshue në te e nuk munden se jan të lidhun, atëhere kijasin.

Terinë-a = vend që nuk flen uji mbi te. sh. kjo arë asht terinë; e për kundërta e mujake shif. mujake.

Toç-i = kryet e laknës a të sallatës. sh. sade laknat s'janë toçë.

Taç-i = taçi i thive: derku i mbramë që ban dosa. Thonet se taçi e ka kryet e shtypun: nder njiqind derq e njoiim çili asht taçi. (Gjakova) Taçi i shtëpis i thotë në Dider fmisë së mbram. Kokë-taç thohet (mbas gjasë në Gjinokastër) për krye-shtypun. Toç Tirana i thotë kreut të njerit. Sipër fjala toç-sherjon krye lakne ase krye sallate.

Si duket prej kuptimit të ndryshëm që i jep populli fjala toç ka kuptimin e krezë dhe fjala *taç* i mbrami i lindun.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR

Tor-i = zgjue (Dragobi)—ulanik (Dukagjini)
Tori = vatha e bagtive (Dukagjin) sh. i vendova herret në tor.
Torishtë-a = ku janë shumë zgjoje bashkë (Krasniqe)
Torishtë-a = ku janë shumë vatha bashkë (Dukagjini)
Tredi = nji pjes e odës (Krasniqe)
Tungë a = rrethi që i bahet strajcës me shti lidhcen; ase çakçirve me i shti rrypin ase tlindave me i shti ushkurin. Ushkurilek.
Thin-i = kapuçi ase sumlla e gjiut të gjiut të femnës.
Trumzë = (Shalë) verjeskë (Hot) nji lule mali me erë të mirë e me lule të bardha e të vogla—saturaja.
Tartavesh = nji kandërr bjeshkësh
Tomak = (Luma)—Karabush (Shkodra)—Kaçok (Mirdita)—Kacok (Dukagjini).
Tfurë (me) = me varë njeriun (Dukagjin)
Ulanik = (Dukagjini)—ullishtë (Malc. Madhe)=zgjoni i bleive.
Ullishtë = nji sheke që shërben me la teshat (Shkodrë). Malcorët e Malcis së Madhe i thonë ullishtë zgjonit pse ja përgjet ullishtës, që thamë sipër se shërben për të la teshat në Shkodrë.
Urza = dy gur që vehen pranë votrës me pshtetë mbi ta drutë.
Vizllimë = xhixhilloja (Kosova)
Visku = zogu i gomarit nën një vjetë (Melgush); gaç-i ma i madh se nji vjetë e deri sa të ngarkohet (Sheldija).
Vrri-ni = vënd i zgjedhun lendësh. Nëpër pyje ndeshim shpesh nder vrrije. Kemi kat. Vrith, prej vrri i vogël.
Veringë-a = vargoni i zjarmit.
Vrotomet = shif mbetal.
Visk-u = nji farë bime e vogël (Hot) Satureia.
Vesh-lepur = nji bimë mali = Ramondia.
Vrecë = sedum (Zagori)
veshtull = nji bimë parazite që i veshet pemve veçanisht breut.
zhgjetulla = trenët e shtëpia që lëshohen prej murit dhe pshteten për kulmin e shtëpis. (Dukagjini)
1 zhgjetulla
2 shtangu
3 spilei
zhgun-i = shajak.
agmi ja = të kuqt e fytyrës prej marrje ase pre frige veçanisht tek femnat.
Kajkash-i = bylbyli (Malcija e Madhe) prej fjalës kajkë-kangë.
njaça = kokrrat e peshkut mashkull.
voesat = putargat e peshkut femen.
trellë (me) = me ju tha kokrrat. I trellun ase trellak.
shqerrë (me) = me ju nxjerrë kokrrat. I shqerrun.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODER

dlirë (me) me ju hjekë ama e lindjes ndër bagti femna.

qingji { babush = që lind para kohe
sugjar ase lladunq = që lind mbas kohe.
shjekë ase miluer = kur mbush vjetën.

delja me fëtyrë të zezë = sharë; dashi = sharan.
,, ,, ,, të bardhë = bacë; ,, ?
delja e zezë krejt = galë; dashi = galan
,, me veshë të varun = sykë; ,, = sykan
,, me briena = ragushë; dashi pa briena = shytan
dashi që i prin deleve dhe ban troken thirret = ogiç.

	Lopa:	Kau:
murrikë	= e murme	murrojë
bardhanë	= e bardhë	bardhojë
kuqeshë	= e kuqe	kuqojë
larë	= lara-lara	larojë
zej	= e zezë	harap

viç deri në nji vjetë — viç
mshtjerrë mbi nji vjetë — mzat i xamun
mishtjerrë mbi dy vjet — taroç i pa xanun
kur nuk xen shterpë
kur shtjen mazë
kur pjell plle

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

VREJTJE MBI FJALËT E PAMBLEDHUNA

nga

A. XHUVANI

Për fjalen *palare-ja* shif Bul. Nr. 2 (viti III) f. 83 e 86.
Me u-postatë, duket fjal' e huej, ndoshta asht slavishte.
Plis-i, shif «Bashk» f. 355, Gazulli f. 320.
Papërllok-u, ma mirë *papërdhok u*, shif «Bashk.» f. 319.
Porkë-a, shif Gaz. f. 332.
Spilcë-a, shif Gaz. f. 375, «Bashk.» f. 403.
Porcekë-a, shif «Bashk» f. 36 *pocerk-u*, Gaz. f. 332 *porrcak-u*.
Rragam-i, shif Fjalorin e Cordignano-s f. 171.
Rrokme-ja, shif Gaz. f. 360 me kuptim tjetër.
Rrunzë-a, shif Gaz. f. 362 me kuptim tjetër.
Vregë, thuhet edhe *veringë*
Frenjë, krhs. *frerëzë* Krist. f. 467.
Shiloke, krahas. Gaz. f. 388 *shqilok*.
Shqilë, krhs. Gaz. f. 388 dhe *shqilcë* Krist. f. 396
Sheke, shif, «Bashk,» f. 416
Shënik, shif Krist. f. 387
Shkorc-i, krhs fjalën *shkorsë-a* te «Bashk.» f. 425.
Shjekë, lidhet me fjalën *shelek-u* a *zhelek u*.
Stërkujë-a, edhe *stërpujë-a* Gaz. f. 378.
Shtang-u, shif Gaz. f. 411 dhe Krist. f. f. 410
Shtar, shif Krist. f. 410 te fjala *shtarë*.
Troshë-a, asht slavishte nga fjala *troha*
Terinë-a, Krhs. terishtë-a edhe *terak-u* Gaz. f. 423 e 424
Taç-i, shif «Bashk.» f. 445
Toç i, shif «Bashk.» f. 458
Tungë-a, Krhs. Gaz. f. 434 te fjala *tu-ni*.
Thin-i, Krhs. «Bashk.» f. 415
Tomak u, edhe *tramak u* «Bashk.» f 461
Vrieshë-a, shif Gaz, f. 462
Veshtull-i, shif «Bashk.» f. 490

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" S H K O D E R

RESUME

Ces pages publient des mots rares recueillis dans le nord de l'Albanie par Rrok Zojzi et commentés par A. Xhuvani.

AKTIVITETI SHKENCOR I INSTITUTIT

Seksioni i gjuhësisë dhe letërsisë:

Aktiviteti i Sekstonit të Gjuhësis e Letërsis, që i përket punës së kryer gjatë tremujorit Korrik-gusht-shtator ka dhënë këto përfundime: Mbarimin e fjalorit shqip, për të cilin puna ka vazhduar për një kohë të gjatë. Por fjalori do të përfundohet krejt, pas një revizionimi për uniformitetin e gjuhës, që ka filluar në muajin Gusst dhe ka vazhduar edhe gjatë muajit Shtator.

Po prej këtij Seksioni është punuar vazhdimisht dhe për fjalorin rusisht-shqip gjatë këtij tremujori, si dhe për terminologjinë që ka marrë përsipër të nxierë ky seksion dhe për përkthimin e veprës së Pushkinit «Eugjen Onegjini».

Komisioni i folklorës pranë këtij Seksioni, me rastin e manifestimeve folkloristike, që u bënë në Tiranë gjatë korrikut punoi me grupet folkloristike, të ardhura nga të gjitha anët e Shqipërisë. Si rezultat i kësaj pune u mblodhën 8.000 vargje këngësh të ndryshme popullore (të luftës Nacional Çlirimtare, epike, lirike, përalla etj)

Nga ana e këtij Komisioni eshtë mbledhur material nga rivista dhe gazeta, të dala në vëndin tonë pas çlirimit, me qëllim studimi dhe për hartimin e Antologjisë së Luftës N.Çl Ky material konsiston në këngë të luftës Nacional Çlirimtare, në episode të kësaj lufte dhe në shënime në lidhje me dëshmorët.

Një ekip i komisionit të folklorës, që prej datës 18 shtator është nisur për një ekspeditë në Mat, Burel dhe gjer në Bulqisë të Peshkopisë, me qëllim mbledhje materiali folkloristik nga Populli i këtyre zonave, mbi legjendën e Skënderbeut Kjo ekspeditë mer funt më 18 Tetor të k.v.

Seksioni i Shkencave të Natyrës:

Gjatë tremujorit Korrik-Gusht Shtator nga ana e Muzeut të Shkencave të Natyrës janë bërë një sërë ekspeditash: Kështu reparti i Botanikës gjatë Korrikut i dha funt ekspeditës së filluar në muajin Qershor për studimin e shpërndarjes të bimëve medicinale dhe për mbledhje bimësh endemike. Gjatë kësaj ekspedite u përshkuan këto zona: e Krujës, Qafë Shtamës, Burelit, Peshkopisë, Bicajt, Kukësit, Pukës, Shkodrës, Bogës dhe Thethit.

Pas kësaj ekspedite, po ay repart kreu një tjetër në tokat e çliruara nga ujrat e Maliqit, për të studjuar florën e kësaj zone.

Për të plotësuar studimin e bimëve medicinale, që parashikon plani i këtij viti, ekipi i botanikës bëri një ekspeditë tjetër në zonën Vlorë-Himarë. Gjatë kësaj ekspedite u konstatua prezenca e shumë llojeve të bimëve medicinale-industriale dhe të zakonëshme, si dhe bimëve që i mungonin herbariumit të Muzeut tonë.

Reparti i zoologjisë ka vazhduar studimin e ciklit biologjik të mizës së ullirit në ullishtet e Vlorës, Elbasanit dhe Tiranës me qëllim që në të arthmen ky insekt të luftohet me një mënyrë racionale.

Reparti i gjeologjisë ka kryer dy ekspedita: një në minierën e kromit të Bulqizës me qëllim mbledhje materiali dhe një tjetër në Domnën e Shkodrës me qëllim studimi. Gjatë këtij studimi u përcaktëtua aproksimativisht sasia e kaolinit që u zbulua në këtë zonë disa muaj më parë po prej këtij reparti.

Aktiviteti kryesor i Drejtoris së Shërbimit Hidrometeorologjik gjatë këtij tremujori është përqëndruar në zgjerimin dhe perforcimin e rrjetit hidrometeorologjik. Kështu janë instaluar 27 stacione të rea meteorologjike dhe është punuar për mirëmbajtjen dhe përmirësimin e stacioneve ekzistonjes; janë ngritur 14 stacione të rea hidrometrike e përmirësuar 14 të tjerë. Përveç kësaj janë kryer 50 matje të ujrave mbi lumenjtë kryesorë dhe janë bërë verifikimet e kuotave relative të hidrometrave, me anë matjesh topografike, në 7 stacione të ndryshëm.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" GJIROKASTËR

Seksioni i historisë, sociologjisë dhe ekonomisë

Problemi kryesor me të cilin merret ky Seksion është pregatitja e materialit për Historinë e Shqipërisë në fazën 1878-1939. Një punë e madhe është bërë dhe vazhdon akoma për mbledhjen e tij nga burime të ndryshme: nga shtypi shqiptar dhe i huaj i kohës, nga vepra historiografike të huaja, nga botimet e mëdha internacionale të dokumentave diplomatike, nga arkivet e brëndëshme dhe të jashtëme, dhe më në fund nga goja e popullit. Me këtë material dokumentohet nga të gjitha anët jeta e popullit tonë në këtë fazë.

Nga ana e Muzeut Arkeologjik-Etnografik janë bërë në këtë tremujor një sërë ekspeditash.

Reparti i Etnografisë ka kryer në gusht një ekspeditë në viset jug-lindore të Shqipërisë me qëndër Kolonjën dhe krahinat e afërta. Qëllimi i kësaj ekspedite ka qënë mbledhja e objekteve dokumentare të kulturës sonë populore si dhe i materialit informatif. Rezultatet kanë qënë pozitive, është pasuruar Muzeu me koleksion të mirë objektesh të ndryshme, u mblodh material i pasur informatif mbi vënd-banimet, ndërtesat, veshjet, mjeshtëritë tradicionale dhe vegla punë të kësaj krahine. Me të njëjtin qëllim vizitoi një ekip etnografik në muajin shtator fushën breg-detare midis derdhjes së lumënjve Seman dhe Vjosë.

Nga ana e reparitit të Arkeologjisë iliuan më 30 korrik gërmimet në Pojan (Apollonia). Për herë të parë gërmimet në këtë qendër me rëndësi muarën proporcione të gjera dhe zgjatën për dy muaj rrjesht, duke mos u përqëndruar vetëm në terrenin e qytetit antik. Veç zbulimit në tërësi të murit mbështetës së Kodrës së Ullinjve, mi të cilën supozohet të ketë qënë tempulli i Artemisit, u bënë në pika të ndryshme sondazhe me rezultate të mira, dhe u dhirën nga dheu monumentet antike që patën qënë zbuluar para luftës dhe të cilat nazistët gjermanë i kishin shkatërruar dhe mbushur me dhé. Një vëmëndje e posaçme iu kushtua nekropolit të gjërë që shtrihet kryesisht mi tokat e katundit Kryeglatë. Si në nekropol ashtu edhe në gërmimet dhe sondazhet mi terrenin e qytetit antik u gjet një sasi e madhe objektesh arkeologjike me vlerë: skulptura, mbishkrime, vazo, objekte të vogla prej meali, eshtre, qelqi, si dhe qindra monedha antike prej bronxi dhe argjëndi.

Një ekip për studimin e monumentave mesjetare vizitoi Voskopojën, Vithkuqin dhe disa fshatra të tjerë ku vizitoi kishat e vjetra të stilit bizantin dhe kopjoi një varg afreskash që janë në rrezik prishje

Muzeu Arkeologjik-Etnografik vazhdon punimet për konservimin e monumentave historike dhe artistike me rëndësi nacionale: punime të tilla po zhvillohen në Shkodër në Urën e vjetër të Kirit dhe në Xhaminë e Plumbit, në Elbasan në një kullë të kalasë, në Durrës dhe Berat në murret e kalasë, në Korçë në kishat e Voskopojës dhe të Maligradit të Prespës, në Përmet në kishën e fshatit Kosinë etj.

Konferenca:

— Me inicjativën e Institutit në datën 11 Gusht në Sallën e Bibliotekës Kombëtare u mbajt një konferençë shkencore me temë «Mbi problemet e Linguistikës Sovjetike» ku foli Prof. Aleksandër Xhuvani, Shef i Seksionit të Gjuhësisë e Letërsis pranë Istitutit të Shkencavet.

— Më 20 gusht u mbajt me anën e Radio-Tiranës një konferencë e pregatitur nga Komisioni i Folklorës pranë Institutit me temë, «Lëvizjet e fshatarësisë shqiptare nga 1830-1850 dhe këngët popullore që këndohen për t...»

— Më 6 Shtator në sallën e Bibliotekës Kombëtare u mbajt një konferencë shkencore me temë «Veshjet Kombëtare, tipologjia dhe origjina e tyre».

Botimet

Në muajin Gusht kanë dalë në qarkullim nga veprat që pregatiten dhe botohen në kujdesin e Institutit: «Dy taktikat e social-demokracisë» e Leninit dhe «Marksizmi dhe çeshtja nacionale» e Stalinit.

BIBLIOTEKA PUBLIKE "MARIN BARLETI" SHKODËR